श्रों अर्हं नमः

सभाष्ये व्यवहारसूत्रे षष्ठोद्देशकः प्रारभ्यते.

व्याख्यातः पञ्चमोद्देशकः। सम्प्रति षष्ठो व्याख्येयः। तस्येदमादि सूत्रम्—

भिक्खू य इच्छेज्जा नाय–विहिं एत्तए, नो से कप्पइ थेरे अणापुच्छित्ता नायविहिं एत्तए, कप्पइ से थेरे आपुच्छित्ता नायविहिं एत्तए। थेरा य से वियरेज्जा, एवं से कप्पइ नायविहिं एत्तए, थेरा य से नो वियरेज्जा, एवं से नो कप्पइ नायविहिं एत्तए। जं तत्थ थेरेहिं अविइराणे नायविहिं एइ, से सन्तरा छेए वा परिहारे वा। नो से कप्पइ अप्पसुयस्स अप्पागमस्स एगाणियस्स नायविहिं एत्तए; कप्पइ से जे तत्थ बहुस्सुए बज्झागमे तेणसद्धिं नायविहिं एत्तए। तस्स तत्थ पुव्वागमणेणं पुव्वाउत्ते चाउलोदणे कप्पइ पडिगाहेत्तए; से जे तत्थ पुव्वागमणेणं पच्छाउत्ते चाउलोदणे, नो से कप्पइ पडिगाहेत्तए। सू० १ अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्ध इत्यत आह—

छेयणदाहनिमित्तं मंडलिडक्के च देहगेलन्ने । पाउग्गो सहहेउं नायविहिं सुत्तसंबंधो ॥ १ ॥

सर्पेण दष्टः सर्पदंशस्थानस्य छेदननिमित्तं वा ज्ञातविधिं गन्तुमिच्छति । अथवा मण्डलिसर्पेण दष्टस्ततो दीर्घं ग्लानत्वं जातं, तस्मिन् सति प्रायोग्यौषधहेतोर्ज्ञातविधौ गमनं भवति । ततस्तत्प्रतिपादनार्थमेव सूत्रारम्भ इति सूत्रसम्बन्धः । अथवायं सम्बन्धः ॥

गेलरणमहिकयं वा, गिलाणहेउं इमो वि आरंभो । आगाढं च तदुत्तं, सहणीयतरं इमं होंति ॥ २ ॥

वा शब्दः प्रकारान्तरद्योतने । ग्लानत्वमनन्तरसूत्रेऽधिकृतमयमपि च सूत्रारम्भो ग्लानहेतुरिति सूत्रसम्बन्धः । केवलं यदि अनन्तरसूत्रे उक्तं ग्लानत्वं तदागाढं कालक्षेपासहनात् । इदं त्वधिकृतसूत्रसूचितं सहनीयतरं ज्ञातविधिं गन्तुं शक्तत्वादिति एवमनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—भिक्षुश्च शब्दात् भिक्षुकी च इच्छेत् ज्ञातविधिं स्वजनभेदमागन्तुं तस्य न कल्पते स्थविरान् अनापृच्छ्य ज्ञातविधिमागन्तुं यावत्करणादेवं परिपूर्णपाठः । 'कप्पति थेरा आपुच्छित्ता नायविहिं एत्तए थेरा य से वियरेज्जा । एवं से कप्पइ नायविहिं एत्तए जं तत्थ थेरेहिं अविचिण्णो नायविहिं एइ से अंतरा छेदे वा परिहारे वा ॥'

इदं प्राग्वत् । नो से कप्पइ इत्यादि न से तस्य कल्पते, । अल्पश्रुतस्यागीतार्थस्य अल्पागमस्य बहिः शास्त्रेष्वतिपरिचयस्याविद्यमाननिजागमस्य एकाकिनो ज्ञातविधिमागन्तुं, कल्पते से तस्य यः सूत्रगच्छे बहुश्रुतसूत्रापेक्षया बह्वागमार्थापेक्षया तेन सार्धं ज्ञातविधिमागन्तुं । तत्र णमिति वाक्यालङ्कारे । तस्य ज्ञातविधिमागतस्य पश्चादागमनेन आगमनात् पश्चात् यः पूर्वायुक्तश्चाउलोदनः पूर्वायुक्त इति केचित् व्याचक्षते । आगमनात्पूर्वं तुल्यमारब्धो रन्धनाया अपरे व्याचक्षते

आगमनात्पूर्वं पाकाय समीहितमेतन् मतद्वयमप्यसंगतमारब्धे समीहिते च पुनः प्रक्षेपसंभवात्तस्मात्पूर्वोयुक्त इति किमुक्तं भवति आगमनात्पूर्वं गृहस्थैः स्वभावेन रध्यमानः स तन्दुलौदनो भिलिङ्गसूपो नाम सस्नेहसूपः कल्पते प्रतिग्रहीतुं योऽसो तत्र पूर्वागमनेन पूर्वमागताः साधव इति हेतोः पश्चादायुक्तप्रवृत्तस्तंदुलौदनो भिलिंगसूपो वा नासौ कल्पते प्रतिग्रहीतुम्। एष सूत्रसंक्षेपार्थः। अत्र भाष्यकारो ज्ञातविधिपदं व्याख्यानयति ॥

अम्मापितिसंबंधो पुव्वं पच्छा व संथुया जे तु। एसो खलु नायविही णेगा भेया य एक्केक्के ॥३॥

मातृद्वारेण पितृद्वारेण च यः सम्बन्ध एष ज्ञातविधिः। अथवा ये पूर्वं संस्तुता मातापित्रादयो ये च पश्चात्संस्तुताः श्वश्रूश्वशूरादय एष समस्तोऽपि ज्ञातविधिरेकैकस्मिंश्च मातृद्वारे पितृद्वारे वा यदि वा पूर्वं संस्तुते पश्चात्संस्तुते वानेके भेदाः अनेन विधिशब्दो भेदवाची व्याख्यातः। अधुना निर्युक्तिविस्तरः—

नायविहिगमणे लहुगा आणाइविराहसंजमायाए। संजमविराहणा खलु उग्गमदोसो तहिं हुज्जा ॥४॥

निष्कारणे विधिनापि ज्ञातविधौ गन्तुं न कल्पते, यदि विधिनापि निष्कारणे ज्ञातविधौ गमनं करोति, तर्हि प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुकाः। तथा आज्ञादयो दोषास्तथा संयमे आत्मनि च विराधना तत्र संयमविराधना यतस्तत्र खलु निश्चित-मुद्गमदोषा आधाकर्मादयो भवेयुः॥ कथमुद्गमदोषा भवेयुरत आह—

दुल्लभलाभा समणा नीया नीहेण आहकम्मादी। चिर आगयस्स कुज्जा, उग्गमदोसं तु एगयरं ॥५॥

दुर्लभलाभाः खलु श्रमणाः, । तथा महता स्नेहेनास्माकं वन्दापनाय नीता निर्गतास्ततश्चिरादागतस्य आत्मस्वजनस्य तस्य प्राघूर्णकत्वकरणायोद्गमदोषमाधाकर्मादिकमेकतरं कुर्यात् ॥

इति संयमंमि एसा विराहणा होइमा उ आयाए । छगलगसेणावतिकलुण रयणथाले य एमादी ॥६॥

इत्येवममुना प्रकारेण एषानन्तरोदिता संयमे विराधना भवति । आत्मविराधना पुनरियं वक्ष्यमाणा छागदृष्टान्तेन सेनापतौ मृते समागते करुणरोदने रत्नस्थाले रत्नभूते स्थाले ढौकिते एवमादौ । तत्र यथा च्छागदृष्टान्तेनाभिसमीहिते सेनापतौ मृते तस्मिन्नागते आत्मविराधना भवति तथा भावयति—

जह रण्णो सूयस्सा मंसं मज्जारएण अक्खिवउं । सो अद्दण्णो मंसं मग्गइ इणमो य तत्थातो ॥ ७ ॥

कट्टुहुंडपोट्टलीए गलबद्धाए उ छगलतो तत्थ । सूपेण य सोवहिंतो थक्के आतोत्ति नाऊणं ॥ ८ ॥

यथा राज्ञस्सूपस्य सूपकारस्य मांसंमार्जारेणाक्षिप्तं नीतं, ततः सूपकारो भीतोऽर्द्दनो जातो मांसं मृगयते । तस्मिंश्च मृगयमाणे तत्र महानसेऽयमतर्कितः कडुभागडपोट्टलिकया गलबद्धया युक्तश्छाग आयातः सन् सूपेन सूपकारेण मारितः । थक्के प्रस्तावे आयात इति ज्ञात्वा एष दृष्टान्तः । साम्प्रतमुपनयमाह

एवं अद्दणाइं ताइं मग्गंति तं समंतेण । सो य तहिं संपत्तो ववरोवितो संजमातेहिं ॥ ९ ॥

एवं सूपकार इव तस्य साधोर्ये स्वजनास्तेषां सेनापतिर्मृतस्ततस्तानि स्वजनरूपाणि मानुषाणि अद्दणाइं इति असत्यानि

तं श्रमणीभूतं सेनापतिभ्रातरमात्मीयं समं ततो मृगयन्ते । स च मृग्यमाणस्तत्रैव सम्प्राप्तस्ततस्तं समुपस्थिताः स्वजना वयं परिभूता भविष्यामो न च त्वयि नाथे विद्यमाने परिभवोऽस्माकं युक्तस्तस्मात् कुरु प्रसादमित्येवं तैरुपसर्ग्यमाणः संयमात् व्यपरोपितः ॥ सम्प्रति करुणद्वारमाह—

सेणावती मतो ऊ भायपिया वा वि तस्स जो आसि । अण्णो य नत्थि अरिहो नवरि इमो तत्थ संपन्नो ॥

सेनापतिर्मृतस्तस्य यो भ्राता पिता वा आसीत् सोऽपि मृतोऽन्यश्च तस्मिन् गृहेऽर्हो योग्यः सेनापतित्वस्य नास्ति नवरमयमेव योग्यः । स च तत्र संप्राप्तः ॥ १० ॥

तो कलुणं कंदंता बिंति अणाहा वयं विणा तुमए । मा य इमा सेणावतिलच्छी संकामउ अन्नं ॥११॥

ततस्तत्सम्प्राप्त्यनन्तरं ते स्वजनाः करुणं क्रन्दतो ब्रुवते वयमनाथास्त्वया विना इयं च प्रत्यक्षत उपलभ्यमाना सेनापतिलक्ष्मीरन्यं पुरुषान्तरं मा संक्रामतु ॥

तं च कुलस्स पहाणं बलिविरिए तुज्झहीणमयं च । पच्छावि पुणो धम्मं काहिसि देता पसीयाहि ॥ १२ ॥

त्वं च कुलस्यास्य समस्तस्यापि प्रमाणं । एतच्च बलं हस्त्यादि वीर्यमान्तरोत्साहः समस्तस्यापि कुलस्य तवाधीनं पश्चादपि त्वं धर्मं करिष्यसि ॥ सम्प्रति पदे प्रार्थये तावत् यावत् सेनापतिपदप्रतिप्रत्या प्रसीद—

एवं कारुण्णेणं इड्ढीए उ लोभितो ततो तेहिं । ववरोविज्जइ ताहिं संजमजीयातो सो तेहिं ॥ १३ ॥

एवमुपदर्शितेन प्रकारेण कारुण्येन ऋद्ध्या च तैः स्वजनैः स लोभितो लोभं ग्राहितस्ततो लोभग्राहणानन्तरं स तैः संयमजीविताद्व्यपरोप्यते तदेवं करुणद्वारं व्याख्यातमथ रत्नस्थालद्वारमाह—

अविभव अविरेगेण विणिग्गतो पच्छ इड्ढिमं जातं । थालं वत्थूण पुण्णं उवणंती गेण्हिमं तंति ॥१४॥

कदाचित् स व्रती अविभवेन विभवाभावेन दारिद्र्येणत्यर्थः, । रिक्थं (क्तं) च पूर्वपुरुषोपार्जितं विरेक्तं स्वजनैस्तदा नेष्टं ततो अविरेकेण च रोषेण गृहान्निर्गत्य प्रव्रजितोऽभवत् । पश्चाच्च स स्वजनवर्गो भ्रात्रादिक ऋद्धिमान् जातस्ततो वस्तूनां रत्नानां पूर्णं भृतं स्थालं तस्यागतस्योपनयन्ति । यथा गृहाण रत्नस्थालमेतदिति ॥

तस्स वि दट्ठूण तयं अहं लोभकली ततो उ समुद्दिण्णो । वोरवितो संजमातो एए दोसा हवंति तहिं ॥ १५ ॥

तस्यापि साधोस्तत् रत्नभृतं स्थालं दृष्ट्वा अथानन्तरं ततो रत्नभृतस्थालदर्शनात् लोभकलिः समुदीर्णः सम्यक् उदयप्राप्तस्ततस्तेन संयमात् व्यपरोपितः । एते दोषास्तत्र ज्ञातविधिगमने दोषा भवन्ति सम्प्रति एमादी(६)त्ति व्याख्यानयन् प्रकारान्तरमाह—

अहवा न होज्ज एते अण्णे दोसा हवंति तत्थ इमे । जेहिं तु संजमातो चालिज्जइ सुठितो ठियतो ॥ १६ ॥

अथवा एते अनन्तरोदिता दोषा न भवेयुरन्ये इमे वक्ष्यमाणास्तत्र ज्ञातविधिगमने दोषा भवन्ति । यैः सुस्थितोऽपि स्थितकः सन् संयमाच्चाल्यते के ते दोषा इत्यतस्तत्संसूचकं द्वारगाथाद्वयमाह—

अक्कंदठाणे ससुरे उवरए पेल्लणाए उवस्सग्गे; पंथे रोवणभवए उहावण अम्ह कम्मपरा ६ घातो ७ ॥ १७ ॥

अणुलोमे ८ अभियोग ६ विसे १० सयं च ससुरेणं। पंतवण बंधरंभण, तं वा ते वाऽति वायाति ११ ॥ १८ ॥

आक्रन्दस्थानद्वारं प्रथमं । द्वितीयं स्वसुरेणापवरके क्षिप्त इति द्वारं, तृतीयं प्रेरणाद्वारं, चतुर्थमुपसर्गद्वारं, पञ्चमं पथि-रोदनं भृतके भार्या इति द्वारं, षष्टमं अपभ्राजनाद्वारं यथाऽस्माकमेष कर्मकर आसीत्, सप्तमं च्छागघातद्वारं अष्टममनुलो-मद्वारं, नवममभियोग्यद्वारं, दशमं विषद्वारं । स्वयं श्वशुरेण प्रान्तापणबन्धरोधनं क्रियते ततः स कोपात्तश्वशुरं निपातयेत्, विनाशयेत् वा, स्वशुरप्रभृतयस्तं साधुमतिपातयेयुरित्येकादशं द्वारमिति द्वारगाथाद्वयसमासार्थः ॥ साम्प्रतमेतदेव विवरीषुः प्रथमत आक्रन्दस्थानद्वारमाह—

दीसंतोवि हु नीया पव्वयहियर्यपि संपकप्पंति । कलुणकिवणाणि किं पुण, कुणमाणा एगसेज्जाए ॥

सेनापतौ मृते स तत्र ज्ञातविधौ गतस्तत्र दृश्यमाना अपि निजकाः पर्वतहृदयमपि पर्वतसदृशमानसमपि साधुं संयमात् स प्रकम्पयन्ति । सम्यगन्तर्लीनीभूय प्रकर्षेण च्यावयन्ति किं पुनरेकस्यां शय्यायां वसतौ करुण–कृपणानि रोदनानि कुर्वाणा-स्तानि कुर्वाणाः सुतरां संयमाद् भ्रंशयंति ॥१९॥

अक्कंदठाणदितो तेसिं सोच्चा उ नायगादीणं; पुव्वावरत्तरोवण जाय अणाहा वए कोवि ॥ २० ॥

सोधिकृतः साधुर्यत्र ते ज्ञात्वा क्रंदंति तस्मिनाक्रंदस्थाने स्थितः पूर्वरात्रेऽपररात्रे च रोदनं तेषां ‘ज्ञातकादीनां’

करुणकृपणं यथा जात वयमनाथा भविष्यामः, सर्वेषां परिभवास्पदमिति श्रुत्वा कश्चित् व्रजेत् प्रव्रज्यां मुञ्चेदित्यर्थः ॥१॥ गतमाक्रंदस्थानद्वारमधुना 'ससुरउवरए' इत्यादिद्वारमाह—

महिलाए समं छोढुं ससुरेणं ढक्कितो उ उवरए ॥ नायविहिमायगं वा पेल्ले उब्भामगसगाए ॥ २१ ॥

तस्य साधोः श्वशुरकस्तं तत्र समायातं साधुं दृष्ट्वा निजदुहितरं सर्वालङ्कारभूषितां कारयेत् । कारयित्वा च वन्दापनाय भिक्षार्थं वा समागतः तेन श्वसुरकेण महेलया भार्यया सममपवरके क्षिप्त्वा अपवरको ढक्कितः स्थगितद्वारकृतः, तत्र चोपसर्गमाणः कश्चिदुत्प्रव्रजेत् ॥२॥ प्रेरणाद्वारमाह—ज्ञातविधिमागतं सन्तं साधुं दृष्ट्वा स्वजनवर्गस्तस्य स्वकीयया उद्भ्रामिकया भार्यया प्रेरयेत् संयमात् च्यावयेत् ॥३॥ गतं प्रेरणाद्वारं । साम्प्रतं चतुर्थमुपसर्गद्वारं प्रतिपिपादयिषुरिदमाह—

मोहुम्मायकराइं उवसग्गाइं करेइ से विहरे । भज्जा जेहिं तरुवि वाएणं भज्जते सज्जं ॥ २२ ॥

भार्या से तस्य स्वजनविधिं गतस्य सा विरहे मोहोन्मादकरान् उपसर्गान् आलिङ्गनादीन् तान् करोति । यैस्तरुरिव वातेन भिद्यते सद्यः ॥४॥ सम्प्रति 'पान्थ रोवण भइए' इति द्वारव्याख्यानमाह—

कइएण सभावेण य भयगुत्तो पहंमि पंतावे । हियथं अमुंडियं मे भएवं पंतारए कुवितो ॥ २३ ॥

साधुर्ज्ञातविधिं गतस्तत्र च लज्जया भिक्षां न हिण्डते, तत् उद्भ्रामक भिक्षाचर्यया गतस्तेषां ज्ञातानां क्षेत्रं पथि तत्र कैतवेन वा स्वभावेन वा तस्य भार्या भृतकेन समं क्षेत्रं गता तत्र सभृतकः कैतवेन स्वभावेन वा कर्मणि ॥५॥

कम्महतो पव्वइतो भयतो एसम्ह आसि मा वंदा । उप्भामए वोदे च्छागघायंतस्स सा देइ ॥२४॥

कदाचित् स प्रव्रजितः कर्मकर आसीत्ततस्तं बहुजनो दृष्ट्वा ब्रूयात् एषोऽस्माकं भृतक आसीत् कर्महतः कर्मभग्नः सन् प्रव्रजितः तस्मान्मा वंदिषत ॥६॥ छागघातद्वारमाह उद्भ्रामके उद्भ्रामकभित्ताचर्यागतेऽधिकृते भृतकरूपे साधौ वोद्रे मूर्खे तस्य भृतकस्य सा भृत्या छागघातं ददाति कुपिता सति छागमिव तं घातयतीत्यर्थः ॥७॥ अधुना अनुलोमोपसर्गद्वारमाह—

मा च्छिज्जउ कुलतंतू धणमोत्तारं तु जणयमेगसुयं । वत्थन्नमादिएहिं अभियोग्गेउं च तं नेति ॥२५॥

तस्य ज्ञातविधिगतस्य साधोर्ज्ञातविधिरेवं ब्रूयात् मा च्छिद्यतां च्छेदं यायात् कुलतन्तुः कुलसन्तानस्तस्माद्धनरचकमेकं सुतं प्रसादं कृत्वा जनय पश्चात् पुनर्व्रतं गृह्णीथाः, एवमुक्तः सन् कश्चित् उत्प्रव्रजेत् ॥८॥ अधुना अभियोग्यद्वारमाह वस्त्रान्नादिकैरादिशब्दात् खादिमस्वादिमादिविशेषपरिग्रहस्तैरभियोज्य वशीकृत्य स्वजनस्तमात्मसमीपं नयति ॥९॥ विषद्वारमाह

नेच्छंति देवरा मे जीवंते इमंमि इति विसंदिज्जा । अण्णेण वंदावेज्जा ससुरो वा से करेइ इमं ॥२६॥

तं ज्ञातविधिं गतं साधुं दृष्ट्वा तद्भार्येदं विचिन्तयेत् । अस्मिन् जीवति मां देवरा भोग्यतया नेच्छंति तस्मान् मारयामि केनाप्युपायेनैनमिति विचिन्त्य स्वयं वा विषं दद्यादन्येन वा दापयेत् ॥१०॥ 'सयं व' स्वयं श्वशुरेणमित्यादिद्वारमाह—तस्य साधोः श्वशुरो वा स्वयमिदं कुर्यात्किं तदित्याह—

पंतवण बंधरोहं तस्सवि नीयल्लगा व खुप्भेज्जा । अहवा कसाय त्ति ऊ सेवति तिवाएज्ज एक्कतरं ॥२७॥

श्वशुरस्तं दृष्ट्वा कुप्येत यथैतेन मम दुहिता जीवच्छन्न्यी जाता ततः कोपात्तस्य साधोः प्रान्तापणं प्रहारदानं बन्धनं वा निगडादिभिः रोधं वा गृहान्निर्गत्य नगराद्वा अनिर्गमनं कुर्यात् कारयेद्वा, तस्यापि च साधोर्निजका आत्मीयास्तमेनामवस्थां प्राप्तं दृष्ट्वा ज्ञात्वा वा क्षुभ्येयुः क्षोभाच्च श्वशुरेण समं युद्धं कुर्युः, तत्र परस्परमपद्रावणादि भूयात् अथवा स एव साधुः कषायितः कषायोदयं प्राप्तः सन् एकतरं श्वशुराद्यन्यतममतिपातयेत् ॥११॥ अत्र प्रायश्चित्तविधिमाह—

एक्कंमि दोसु तीसु व मूल णवट्ठो तहेव पारंची । अह सो अतिवाइज्जइ पावइ पारंचियं ठाणं॥२८॥

एकस्मिन्नतिपातिते मूलप्रायश्चित्तभाग् भवति । द्वयोरतिपातितयोरनवस्थाप्य स्त्रिष्वतिपातितेषु पाराञ्ची । अथ स एवातिपात्यते साधुस्तर्हि स यदि कथमपि जीवति ततः पाराञ्चितं स्थानं प्राप्नोति । अन्यान् दोषानाह—

अहवा वि धम्मसड्ढा साधू तेसिं घरे न गेण्हंती। उग्गमदोसा उभया ताहे नीया भणंति इमं ॥२९॥

अथवेति प्रकारान्तरेण दोषकथनोद्योतने साधवो धर्मश्रद्धा उद्गमदोषादिभयात्तेषां गृहे न किमपि गृह्णन्ति । ततस्ते निजाः स्वजना इदं भणन्ति । किं तदित्याह—

अम्हं अणिच्छमाणो आगमणे लज्जणं कुणति एसो । उहावाण हिंडंतो अण्णे लोगो वण्णं भणति ॥३०॥

अस्माकं गृहे किमप्यनिच्छन् एष आगमने लज्जनमयशस्कारं करोति यतोऽस्मिन् प्रतिगृहमन्यत्र भिक्षां हिण्डमानेन महती नूनमस्माकमपभ्राजना लोको वान्य इदं भणति । किं तदित्याह—

नीयल्लस्स वि भत्तं न तरह दाउं ति तुब्भे किवणत्ति। गेहे भुंजसु वुत्ते भणाति नो कप्पियं भुंजे ॥ ३१ ॥

तं साधुं भिक्षामटन्तं दृष्ट्वा केचिदन्ये स्वजनान् प्रति ब्रूयुः—यथा यूयं कृपणा निजकस्याप्येकस्य प्राघूर्णकागतस्य भक्तं दातुं न शक्नुथ ततस्ते एवमुक्ताः सन्तः साधुसमीपमागत्य ब्रुवते। यावन्ति दिनानि यूयमत्र तिष्ठत तावन्मान्यत्र भिक्षामटत किन्तु गृहे भुङ्क्ष्व। अन्यत्र भिक्षाटने हि महत्यस्माकमपभ्राजना स एवमुक्तः साधुर्भणति युष्मद्गृहे न भुञ्जे यतोऽहं कल्पिकं भुञ्जे युष्मद्गृहे चोद्गमादिदोषाशङ्का। एवमुक्ते स्वजनाः प्राहुः——

किं तंति खीरमादी ददामो दिन्ने य भाति भज्जातो। बेंति सुते जावंते पडिया णोकरा बहु पुत्ता ॥३२॥

किं तत् कल्पिकं यत्त्वं भुंक्षे। ततः साधवो यानि युष्माकं यथाप्रवृत्तानि क्षीरादीनि क्षीरदधिघृतगुडादीनि ततस्ते आहु-रेतानि यथा प्रवृत्तानि दास्यामः, गाथायां वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वेति वचनात्, तं दातुं प्रवृत्तास्ततो दत्ते क्षीरादिके भ्रातृभार्याः सुतान् क्षीरादीनि याचमानान् प्रति ब्रुवते। हे पुत्रा बहवोऽस्माकं कराः पतितास्तानेवाह——

दहिघयगुलतेल्लकरा तक्ककरा चेवपाडिया अम्हं। रायकरपल्लियाणं समणकरा दुक्करा वोढुं ॥ ३३ ॥

दधिकर घृतकर गुलकर तैलकरास्तथा तक्रकराश्चास्माकं पातिताः श्रमणैः राजकराअपि बहवोऽस्माकमा;तन् तैः सदैव प्रेरिता वयं वर्तामहे, परं राजकरप्रेरितानामस्माकमयं श्रमणकरो दुष्करो वोढुमिति प्रभूतसर्वापहरणात् ॥

एए अण्णे य तहिं नायविही गमणे होंति दोसाओ। तम्हा उ न गंतव्वं कारणजाते भवे गमणं ॥३४॥

एते अनन्तरोदिता अन्ये चानुक्तास्तत्र ज्ञातविधिगमने दोषा भवन्ति, तस्मात् ज्ञातविधौ न गन्तव्यम् । एष उत्सर्गः, कारणे पुनर्ग्लानत्वादिलक्षणे जाते पुनरपवादतो गमनं भवेत् । तदेवाह--

गेलणकारणेणं पाउग्गा सति तहिं तु गंतव्वं । जे उ समत्थुवसग्गे सहिउं ते जंति जयणाए ॥ ३५ ॥

ग्लानत्वकारणेनान्यत्र प्रायोग्यस्यौषधादेरसत्यभावे उपलक्षणमेतत् वैद्याभावे च तत्र गन्तव्यम् । तत्र वैद्यस्य प्रायोग्यस्यौषधस्याशनादेश्च प्राप्यमाणत्वात्तत्र ये उपसर्गान् सोढुं समर्था ये च परिश्रमेण न गृह्यन्ते यतनया वक्ष्यमाणया यान्ति गच्छन्ति तामेव यतनामाह--

बहिय अणापुच्छाए लहुगा लहुगो य दोव्वणा पुच्छा । आयरियस्स व लहुगा अपरिच्छिय पेसवं तस्स ।३६।

अत्रेदं सूत्रं पतति, । ' नो से कप्पति थेरे य(?)णापुच्छा नायविहिं एतए ' इत्यादि । तत्र यदि बहिः स्थविराणामनापृच्छया व्रजति ततस्तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुकाः स्थविरानापृच्छ्य तैर्विसर्जितो यदि द्वितीयं स्थविरान् अनापृच्छ्य व्रजति । ततो द्वितीयानापृच्छायां मासलघु, आचार्योऽपि यद्यपरीक्षितान्प्रेषयति ततस्तस्या परीक्षितान् प्रेषयतश्चत्वारो लघुकाः प्रायश्चित्तं

तम्हा परिच्छियव्वो सज्झाए चेव भिक्खभावे य । थिरमथिरजाणणट्ठा सो उ उवाएहिमेहिं तु ॥३७॥

यत एवमपरीक्षितप्रेषणे प्रायश्चित्तं, तस्मात् स्थिरज्ञानार्थस्वाध्याये भिक्षाभावे च परीक्षितव्यः । स च एभिर्वक्ष्यमाणै-

रुपायैस्तानेवाह—

चरणकरणस्स सारो भिक्खायरिया तहेव सज्झाओ। एत्थ परितम्ममाणं तं जाणसु मंदसंविग्गं ॥३८॥

चरणं व्रतश्रमणधर्मादि उक्तं च ॥ वयसमणधम्मसंजमवेयावच्चं च बंभगुत्तीतो। णाणादितियं तवो कोहनिग्गहा इइ चरणमेयं ॥ करणं पिण्डविशुद्ध्यादि। उक्तं च—पिंडविसोही समिती भावणपडिमा य इंदियनिरोहो। पडिलेहणगुत्तीतो अभिग्गहा चेव करणं तु ॥ तस्य चरणकरणस्य सारो भिक्षाचर्या स्वाध्यायश्च। ततोऽत्र भिक्षाचर्यायां स्वाध्याये च परिताम्यति। क्लेशं मन्यन्ते तं जानीत मन्दसंविग्नम् ॥

चरणकरणस्स सारो भिक्खायरिया तहेव सज्झाओ। एत्थओ उज्जममाणं तं जाणसु तिव्वसंविग्गं ॥३९॥

चरणकरणस्य सारो भिक्षाचर्या तथैव स्वाध्यायस्ततोऽत्र भिक्षाचर्यादावुद्यच्छति तं जानीत तीव्रसंविग्नं तदेवं स्थिरास्थिरपरीज्ञानार्थं परीक्षोक्ता ॥ सम्प्रति किमेष उपसर्ग सहिष्णुः किंवानेति परीक्षार्थमाह—

कइएण य सभावेण य अण्णस्स च साहसे कहिज्जंते। मायपितिभायभगिणी भज्जपुत्तादिएसुं तु ॥४०॥

यथा स शृणोति तथा कैतवेन स्वभावेन वा अन्यस्य साधोर्मातापितृभ्रातृभगिनीभार्यापुत्रादिषु विषये साध्वसं कथ्यते केन प्रकारेणेत्यत आह—

सिरकोट्टण कलुषाणि य कुणमाणाइं तु पायवडियाइं। अमुएण न गणियाइं जो जंपंति निप्पिवासोत्ति॥

२

मातापित्रादीनि शिरःकुट्टनकरुणरोदनभाषणानि कुर्वाणानि पादपतितानि वामुकेन न गणितानि। एवं साध्वसे कथ्यमाने यो जल्पति अतीव खलु निप्पिपासो घोरहृदयो न वर्तते तेन सह वक्तुमपीति ॥ ४१

सो भावतो पडिबद्धो अप्पडिबद्धो वएज्ज जा एवं । सोइहिति कित्तिया तू नीया जे आसि संसारे ॥४२॥

स भावतः स्वज्ञातेषु प्रतिबद्धो ज्ञातव्यो न शक्तः स सोढुमुपसर्गानिति, यस्तु तथा साध्वसे कथ्यमाने एवं ब्रूते संसारे सर्वजीवाः सर्वेषां पुत्रत्वादिकमुपगतास्ते आसीरन् संसारेऽनन्ते निजास्तान् कियतः स शोचयिष्यति । किं वा मातापित्रादिभिः शोचितैर्ये संसारहेतावसंयमे पातयन्ति स ज्ञातव्यो भावतः स्वजनेष्वप्रतिबद्धः समर्थः सोढुमुपसर्गानिति ॥

मुहरागमादिएहि य तेसिं नाऊण रागवेरग्गं । नाऊण थिरं ताहे ससहायं पेसवेंति ततो ॥४३॥

तस्य ज्ञातविधिजिगमिषोः शोभनो मुखरागः स ज्ञायते स्वजनेषु भावतः प्रतिबद्धउपसर्गान् न सहिष्णुश्च यस्य तु न तथाविधो मुखरागः केवलं विरागः स्पष्टो लक्ष्यते स ज्ञेयो भावतः स्वज्ञातिष्वप्रतिबद्धः सहिष्णुश्चोपसर्गान् । एवं मुखरागादिभिस्तेषां ज्ञातविधिं गन्तुमिच्छतां रागं वैराग्यं च ज्ञात्वा तथा स्थिरमुपलक्षणमेतदस्थिरं च ज्ञात्वा ततः स्थिरं भावतः स्वजनेष्वप्रतिबद्धं ससहायं सूरयः प्रेषयन्ति साम्प्रतमल्पश्रुताल्पागमपदव्याख्यानार्थमाह—

अबहुस्सुत्तो अगीतो बाहिरसत्थेहिं विरहितो इयरो । तव्विवरीए गच्छे तारिसगसहायसहितो वा ॥

अल्पश्रुतो नामाबहुश्रुतः स चागीतार्थ उच्यते । इतरो अल्पागमो यो बाह्यो बाह्यशास्त्रैर्विरहितः । एतादशो न गच्छेत् ।

स्वजनविधौ किन्तु तद्विपरीतो बहुश्रुतो बह्वागमश्च यदि वा स्वयमल्पश्रुतोऽल्पागमो वा तादृशसहायसहितो बहुश्रुतबह्वागमसहायसहितो गच्छेदेतदेव सविशेषमाह— ४४

धम्मकही वादीहिय तवस्सि गीएहिं संपरिवुडो उ। निमित्तएहिय तहा, गच्छइ सो अप्पच्छट्ठो उ ॥४५॥

धर्मकथाभिर्द्वित्रिप्रभृतिभिर्वादकुशलैस्तपस्विभिः षष्ठाष्टमादितपःकारिभिर्गीतार्थैः सूत्रार्थतदुभयनिष्णातै नैमित्तिकैश्च संपरिवृतो गच्छेत्। अथ धर्मकथ्यादयो बहवो न सन्ति ततो जघन्यतोऽप्येकैकधर्मकथ्यादिसहाय आत्मषष्ठो व्रजेत्तत्र प्रवेशविधिमाह—

पत्ताणवेलपविसण अह पुण पत्ता पगे हविज्जाहि। तं बाहिं ठावेउ वसहिं मग्गंति अन्नत्थ ॥४६॥

पडिवत्तिकुसलेहिं सहितो ताहे उ वच्चए तहियं। वासपडिग्गहगमणं नातिसिणेहासणग्गहणं ॥४७॥

यदि वेलायां भिक्षावेलायां स्थानं प्राप्तास्तर्हि समकालमेवं सर्वेषां प्रवेशनमथ पुनः प्रगे प्रभात एव प्राप्ता भवेयुस्तदा तं स्वजनवन्तं बहिः स्थापयित्वा वसतिमन्यत्र गृह्णन्ति। अन्यत्र वसतौ गृहीतायां प्रतिपत्तिकुशलैः सहितस्ततो बहिः स्थानात् तत्र वसतौ व्रजति तत्र तावदावासो यावद्भिक्षावेला ततःपतद्ग्रहं गृहीत्वा गमनं विधेयं। तत्र यदि प्राप्तायां भिक्षावेलायां पतद्ग्रहं गृहीत्वा व्रजन्ति। तत्कालमेव गृह्णन्ति भक्तादिकमथ भिक्षावेलायामप्राप्तायां तत्र पतद्ग्रहं गृहीत्वा व्रजन्ति। निमन्त्रयन्ति च ते तदा तत्क्षणमेव यल्लभन्ते तद्गृह्णन्ति। अथ मुहूर्तानुगु(ग)ण्यतः कृतभिक्षाकास्तत्र गतास्तर्हि तत्र

एतद्गृहं न नयन्ति, तत्र च गत्वा नातिस्नेहः स्वज्ञातानां दर्शनीयो यदि पुनः अतिस्नेहं दर्शयति ततोऽनुरक्तोऽस्माकमिति ज्ञात्वा ते उपसर्गयेयुः, । तथा तत्र गतेनासनपरिग्रहः कर्तव्यो न पुनरेवं चिन्तनीयम् ॥ आसंदीपलियंकेसु मंचमासालएसु वा । अणायरियमज्झायं आसइ तु सइत्तुवा ॥ आसनपरिग्रहाभावे ह्यपभ्राजना भवति तस्मादासने उपवेष्टव्यम् ॥

सयमेव उ धम्मकहा सासग पंतेय निम्मुहे कुणति । अपडुप्पणोय तहिं कहेइ तल्लद्धितो अण्णो ॥ ४८ ॥

यदि स स्वज्ञातिक साधुर्धर्मकथायां कुशलः प्रान्तांश्चनिरुत्तरान् कर्तुं समर्थस्ततः स्वयमेव तस्य धर्मकथा कथनीया भवति, अथ सोऽप्रत्युत्पन्नो नागमिकः प्रतिपत्त्यकुशलो वा तदा तस्मिन्नप्रत्युत्पन्नेऽन्यस्तल्लब्धिको धर्मकथालब्धिसम्पन्नः प्रत्युत्तरदानलब्धिसम्पन्नश्च कथयति—

मलिया य पीढमद्दा पव्वज्जा एय थिरनिमित्तं तु । थावच्चापुत्तेणं आहरणं तत्थ कायव्वं ॥ ४९ ॥

ताहे पीढसमुद्दा मुहपियजंपगाते पव्वज्जाओ । भावणा वयणाणि भणिज्जा तणपडिवत्तिकुसलेणं कहयणं मलिया महिया भवन्तीति चूर्णिः ।

पीठमर्दानाम मुखप्रियजल्पाः स्थिरीकरणनिमित्तं तत्र धर्मकथायां स्थापत्यापुत्रेण ज्ञाताधर्मकथाप्रसिद्धेनाहरणं कर्तव्यम् ॥

कहिए व अकहिए वा जाणणाहेउं अयंति भत्तघरं । पुत्ताउत्तं तहिय पच्छाउत्तं व जं तत्थ ॥ ५० ॥

धर्मे कथिते अकथिते वा भिक्षाग्रहणवेलायामुद्गमादिशुद्धिज्ञानार्थं भक्तगृहं महानसं प्रविशन्ति । प्रविश्य च यत्तत्र

पूर्वायुक्तं पूर्वप्रवृत्तमुपस्क्रियमाणं पश्चादायुक्तं यत्तेषु साधुष्वागतेषु तन्निमित्तमुपस्क्रियमाणं तत्परिभावयन्ति । पूर्वायुक्तमित्यत्र व्याख्यानद्वयं परमतेन दर्शयति—

पुव्वाउत्तारुहिए केसिंचि समीहियं तु जं तत्थ। एए न होंति दोरिण वि पुव्वपवत्तं तु जं तत्थ ॥५१॥

केचित् व्याचक्षते पूर्वायुक्तं नाम चुल्ल्यां पाकार्थमारोपितं केषांचित्पुनरिदं व्याख्यानं यत् तत्र समीहितं पाकाय ढौकितं एतौ द्वावप्यादेशौ प्रमाणं न भवतस्तस्मादिदं व्याख्यानं यत्तत्र गृहस्थानां पूर्वप्रवृत्तमुपस्क्रियमाणं तत्पूर्वायुक्तमिति ॥ अथ कस्मादितरदादेशद्वयं न प्रमाणमत आह—

पुव्वारुहिते ते समीहिए य किंछिब्भइ न खलु अण्णं । तम्हा खलु जं उचियं तं तु पमाणं न इत्तरं तु ॥

पूर्वं चुल्यामारोपिते समीहिते वा किं न क्षिप्यते खलु अन्यत् क्षिप्यते इति भावः । तस्मात्खलु यदुचितं व्याख्यानं तत्प्रमाणं नेतरत् परकीयमादेशद्वयम्—५२

बालग पुच्छादीहि य नाउं आयरमणायरेहिं च । जं जोग्गं तं गेरहइ दव्वं पमाणं च जं तत्थ ॥ ५३ ॥

बालकपृच्छादिभिरादिशब्दात् बालकोल्लापादिश्च पिण्डनिर्युक्तिप्रसिद्धैस्तथा आदरानादराभ्यां च योग्यमयोग्यं ज्ञात्वा यत्तत्र च योग्यं श्रमणप्रायोग्यं प्रतिभाति तद्गृह्णाति। वरवृषभः द्रव्यप्रमाणं च जानीयात् । कियत् कुटुम्बमन्यद्वा भोजकं कियद्वाराद्धमित्येवं यद्यावत् प्रायोग्यं प्रतिभासते तावत् गृह्णीयात् । सम्प्रत्येतदेव सविशेषतरमाह—

दव्वपमाणगणणा खारिया फोडियातहेव अद्धाय । संविग्ग एगठाणा अणेगसाहूसु पन्नरस ॥ ५४ ॥

द्रव्यं प्रमाणं नाम द्रव्याणां गणना यथा एतावन्तोऽऔदनभेदा एतावन्ति च शाकविधानानि । इयंतश्च खाद्यविशेषा एतावन्ति च द्राक्षापानकादीनि पानकानि तथा क्षारितानि नाम यानि लवणखरण्टितानि शालनकान्यास्तानानीत्यर्थः । फोडितं जीरकहिंगुधूपवासितं एतत्सर्वं ज्ञातव्यं, (तथा अद्धाकालो भिक्षाया ज्ञातव्यो अन्यथा अवष्वक(ष्क)णादयो दोषाः स्युः, तथा संविग्ना एकस्थाना एकसंघाटात्मकाः प्रविशंति, ततःकल्पते, अनेकसाधुषु अनेकेषु साधुसंघाटकेषु प्रविशत्सु न कल्पते यतस्तत्रनियमादाधाकर्मरहिता उद्देशिकादयः पंचदशदोषाः एतदेव विवरीषुः प्रथमतो द्रव्यप्रमाणमाह—

सत्तविहमोयणो खलु सालीवीही य कोद्दवजवे य । गोहुमरालग आरन्न कूर खज्जा य अणेगविहा ॥

सप्तविधो मकारोऽलाक्षणिकओदनः कूरस्तद्यथा—१ शालि कलमशाल्यादिकूरः, २ व्रीहिः सामान्यतन्दुलौदनः ३ कोद्रवकूरो ४ यवकूरः ५ गोधूमकूरो ६ रालककूरः ७ अकृष्टपच्यारण्यव्रीहिकूरश्च खाद्यानि चानेकविधानि ॥ ५५

सागविहाणाय तहा खारियमादीणि वंजणाइं च । खंडादिपाणगाणि य नाउं तेसिं तु परिमाणं ॥५६॥

शाकविधानानि प्राजमनकानि क्षारितादीनि आदिशब्दात् स्फोटितपरिग्रहो व्यञ्जनानि तथा खण्डादिपानकानि आदिशब्दात् द्राक्षादिपरिग्रहः । तेषामोदनादीनां परिमाणं ज्ञात्वा किमित्याह—

परिमियभत्तगदाणे दसुवक्खडियंमि एगभत्तठो । अपरिमिते आरेण वि गेण्हइ एवं तु जं जोग्गं ॥५७॥

परिमितभक्तकदाने परिमितानां भक्तकदाने परिमितानां भक्तकमेभिर्दातव्यमिति निश्चये यावद्दशानां योग्यमुपस्कृतं तावत्येकभक्तार्थो ग्राह्यः। एकयोग्यं तत्र भक्तं ग्राह्यमिति भावः। अपरिमिते अपरिमितभक्तकदाने दशानामारतोऽपि नवानामष्टानां वा योग्यं यदुपस्कृतं तत्रैवं स्थानपरिणामचिन्ताव्यतिरेकेण यत् योग्यं तद्यावत्पर्याप्तं गृह्णाति ॥

अद्धा य जाणियव्वा इहरा उ सक्कणादयो दोसा। संविग्गे संघाडो एगो इयरेसु न विसंति ॥ ५८ ॥

अद्धा भिक्षावेला ज्ञातव्या,। इतरथा अवष्वष्कणादयो दोषा भवेयुस्तथा संविग्गे संविग्नानामेकः संघाटो यत्र प्रविशति तत्र गन्तव्यम्। इतरेषु यत्र बहवः संघाटकाः प्रविशन्ति, तत्र न गच्छन्ति ॥

तहियं गिलाणगस्स। अहागडाई हवंति सव्वाइं। अप्भंगसिरावेहो अपाणच्छेयावणेज्जाइं ॥ ५९ ॥

यदि स्वजनानां सम्बन्धी कोऽपि ग्लानो वर्तते तस्य चिकित्सां वैद्यः करोति यदि वा वैद्यः साधुस्वजनानां स्वजनोऽन्यस्य कस्यापि ग्लानस्य क्रियां करोति। ततस्तत्र ग्लानो ज्ञातविधिं नीयते। यतस्तत्र ग्लानस्याभ्यङ्गं शिरावेधोऽपानमपानकर्म च्छेदे-नापनीयानि छेदापनीयानि। एतानि सर्वाणि यथा कृतानि पुरःकर्मपश्चात्कर्मरहितानि भवन्ति। एतदेव स्पष्टं भावयति—

जइ नीयाण गिलाणो नीओ विज्जो व कुणइ अण्णस्स। तत्थ हु न पच्छकम्मं जायइ अप्भंगमादीसु ॥६०॥

यदि निजकानां सम्बन्धी ग्लानो वैद्यो वा निजकोऽन्यस्य कस्यापि ग्लानस्य कुरुते चिकित्सां, तत्र हु निश्चितं न पश्चात्कर्माभ्यङ्गादिषु जायते, कथं न जायते इत्याह—

पुव्वं च मंगलठा उप्पेउं जइ करेइ गिहियाणं। सिरवेधबत्थिकम्माइएसु न उ पच्छकम्मेयं ॥ ६१ ॥

पूर्वं यदि मङ्गलार्थं साधुं उप्पेउं देशीपदमेतत्। अभ्यङ्गय पश्चाद् गृहिकाणां गृहस्थानां करोत्यभ्यङ्गमेतत्पश्चात्कर्म न भवति। एवं शिरावेधबस्तिकर्मादिष्वपि पूर्वं साधौ कृत्वा पश्चाद् गृहस्थेषु क्रियमाणेषु न पश्चात्कर्म ॥

अत्तठा उवणीया ओसहमादी हवंति ते चेव। पच्छाहारो य तेहिं अहाकडो होइ साहुस्स ॥ ६२ ॥

आत्मार्थं यान्युपनीतानि औषधादीनि गृहस्थैस्तान्येव साधोरपि भवन्ति। पथ्याहारेऽपि च तत्र साधोर्यथाकृतो भवति ततो न पश्चात्कर्म ॥

अगिलाणे उ गिहिम्मी पुव्वुत्ताए करेंति जयणाए। असत्थपुण अलंभे नायविहिं नेति अतरंतं ॥६३॥

यदि निजकानां सम्बन्धी न कश्चित् ग्लानो नापि निजको वैद्योऽन्यस्य चिकित्सां करोति, तदा गृहिणि गृहस्थे अग्लानेऽन्यत्र पूर्वोक्तया यतनया पूर्वं कल्पाध्ययने ग्लानसूत्रे चिकित्सा यतनोक्ता, तया चिकित्सां कुर्वन्ति। तथान्यत्रौषधानां लाभो नास्ति, तत आह—अन्यत्र पुनरौषधानामलाभे ज्ञातविधिमनन्तरं तं ग्लानं नयन्ति,। तदेवं ग्लानविधिरप्युक्तः ॥

सम्प्रति लाभचिन्तायामाभवनविधिमाह—

अहुणा उ लाभचिन्ता, तत्थगयाणं इमा हवइ तेसिं। जइ सव्वेगायरियस्स, होंतितो मग्गणा नत्थि ॥६४॥

अधुना तेषां तत्र गतानां ज्ञातविधौ गतानामियं लाभचिन्ता भवति। यदि ते धर्मकथ्यादयः सर्वेऽप्येकस्याचार्यस्य

भवन्ति, तर्हि नास्ति मार्गणा सर्वमाचार्यस्याभवतीति भावः ॥

संतासंतसतीए, ग्रह ग्रणुगणाबिइज्जगानीया । तत्थ इम मग्गणा ऊ ग्राभव्वे होइ नायव्वा ॥६५॥

सद्भावो नाम सन्तिसाधवः, परं न धर्मकथादिषु कुशला असद्भावो मूलत एव न सन्ति साधव एवं सद्भावेनासद्भावेन वा येऽन्यगणसक्ता द्वितीयका नीतास्तेषामियमाभाव्ये मार्गणा भवति । तामेवाह—

जं सो उवसामेइ तन्निसाए य ग्रागया जे उ । ते सव्वे ग्रायरितो, लभते पव्वावगो तस्स ॥ ६६ ॥

स ज्ञातविधिमागतः स तु यमुपशमयति प्रव्रज्यापरिणामं ग्राहयति, ये च तन्निश्रया तस्य ज्ञातविधिमागतस्य निश्रया स्वजनोऽयमस्माकमिति बुद्ध्या तत्समीपमागतास्तान् सर्वान् यो ज्ञातविधिं द्रष्टुमागतस्तस्य साधोर्यः प्रव्राजक ग्राचार्यः स लभते ।

जे पुण ग्रहभावेणं धम्मकही सुंदरोत्ति वा सोउं । ग्राउवसामिय तेहिं, तेसिं चिय ते हवंती उ ॥६७॥

ये पुनर्यथाभावेन यदि वा ये सुन्दरो धर्मकथीति श्रोतुमागताः सन्तस्तैर्धर्मकथ्यादिभिरुपशामिताः प्रव्रज्यापरिणामं ग्राहितास्ते तेषामेव भवन्ति ॥

ग्रण्णेहिं कारणेहिं व, गच्छंताणं तु जयण(णा)एसेव । ववहारो सेहस्स य ताइं च इमाइं कज्जाइं ॥

ग्रास्तां स्वजनवन्दापनाय ग्लानप्रयोजनेन वा ज्ञातविधिगतानां यतना प्रागुक्ता भवति । ग्रन्यैर्वा कारणैर्वच्यमाणैर्ज्ञातविधिं गच्छतामेषैवानन्तरोदिना यतना । एष एव च शैक्षस्य विषयेऽनन्तरोदितग्राभवनव्यवहारः तानि चान्यानि

कार्याणि कारणानि इमानि तान्येवाह—६८

तवसोसिय अप्पायण उमेव असंथरंत गच्छेज्जा। रमणिज्जं वा खेत्तं कालज्जोग्गं तु गच्छस्स ॥६९॥

तपसा विकृष्टेन शोषितस्तपःशोषितः, स्वजनाश्च प्रचुरदानास्तत आप्यायननिमित्तं सपरिवारो ज्ञातविधिं व्रजेत्। अथवा अवमं दुर्भिक्षं जातं तत्रासंस्तरन्तो ज्ञातविधिं गच्छेयुः। रमणीयं वा तत्क्षेत्रं गच्छस्य त्रिकालयोग्यं ततो गच्छन्ति। त्रिकाल-योग्यतामेव भावयति ॥

वासे निचिक्खिल्लं सीयलदव पउरमेव गिम्हासु। सिसिरे य घणनिवाया वसही तह घठमठा य ॥७०॥

वर्षे वर्षाकाले निश्चिक्खिल्लं कर्दमाभावः ग्रीष्मेषु ग्रीष्मकाले प्रचुरं शीतलं द्रवं लभ्यते। शिशिरे शीतकाले घनमतिशयेन निवाता वसतिर्लभ्यते घृष्टा मृष्टा च।

छिन्नमंडवं च तयं सपक्खपरपक्खविरहितो माणं। पत्तेय उग्गत्तिय, काऊणं तत्थ गच्छेज्जा ॥ ७१ ॥

यदन्यत् क्षेत्रं गन्तव्यं तत् छिन्नमंडवं यत्र तु स्वजनाः सन्ति, तत्स्वपक्षपरपक्षकृतापमानविरहितं गाथायामपमानशब्द-स्यान्यथोपनिपातः प्राकृतत्वात्प्रत्येकं ग्लानबालादीनामवग्रह उपष्टम्भश्च जायते इति कृत्वा इति हेतोः तत्र ज्ञातविधौ गच्छेत् ॥

उवदेसं काहामि य धम्मं गाहिस्स पव्वयाविस्सं। सड्ढाणि व वुग्गाहे भिच्छगमादी ततो गच्छे ॥७२॥

धर्मोपदेशं वा स्वजनानां करिष्यामि यदि वा धर्मं श्रावकधर्मं ग्राहयिष्यामि। अथवा ते निष्क्रमितुकामा वर्तन्ते। ततः

प्रव्राजयिष्यामि दानश्रद्धानि वा तानि कुलानि भिक्षुकादिर्व्युद्ग्राहयेत् । तत एतैः कारणैर्ज्ञातविधिं गच्छेत्

२. आयरिय उवज्झायस्स गणंसि पञ्च अइसेसा पन्नत्ता, तं जहा—आयरिय उवज्झाए अन्तो उवस्सयस्स पाए निगिज्झिय निगिज्झिय पप्फोडेमाणे वा पमज्जेमाणे वा नो अइक्कमइ, आयरिय उवज्झाए अन्तो उवस्सयस्स उच्चारपासवणं विगिञ्चमाणे वा विसोहेमाणे वा नो अइक्कमइ, आयरिय उवज्झाए पभू वेयावडियं इच्छा करेज्जा इच्छा नो करेज्जा, आयरिय उवज्झाए अन्तोउवस्सयस्स एगरायं वा दुरायं वा वसमाणे नो अइक्कमइ; आयरिय उवज्झाए बाहिं उवस्सयस्स एगरायं वा दुरायं वा वसमाणे नो अइक्कमइ । अस्य सूत्रस्य सम्बन्धप्रतिपादनार्थमाह—

अतिसेसियदव्वठा नायविधिं वयति बहुसुतो, णेगा य अतिसया बहुसुयस्स उ एसो उ पस्सेसो ॥

अतिशेषितानामतिशयितानां ग्लानप्रायोग्याणां शतपाकादीनां द्रव्याणामर्थाय बहुश्रुतः सन् ज्ञातविधिं व्रजति इति पूर्वसूत्रे प्रतिपादितमस्मिंश्च सूत्रे बहुश्रुतस्य सतो अनेके अतिशया इति प्रतिपाद्यमित्येष सूत्रस्य प्रश्लेषसम्बन्धः प्रकारान्तरेण सम्बन्धमाह—७३

अण्णो वि अत्थि जोगो असाहुदिठीहिं हीरमाणाणं। वायादतिसयजुत्ता, तहियं गंतुं नियत्तंति ॥७४॥

अन्योऽपि पूर्वसूत्रेण सहास्य सूत्रस्य योगः सम्बन्धोऽस्ति तमेवाह—असाधुदृष्टिभिः परतीर्थिकदृष्टिभिः ह्रियमाणानां स्वजनानां वादाद्यतिशययुक्तास्तत्र ज्ञातविधिस्थाने गत्वा ते कुदृष्टयस्तेषां निवर्तयन्ति । इति प्रागुक्तं वुग्गाहे भिच्छुक्कमादी इति वचनात् ते चातिशयाऽत्रापि प्रतिपाद्यन्ते इति भवति सम्बधः पुनः प्रकारान्तरेणाह—

पुणरवि भण्णइ जोगो, नायविधिं गंतु पडिनियत्तस्स। वसहिं विसतो सुत्तं संसाहिउमागते वा वि ॥७५॥

पुनरपि प्रकारान्तरेण भण्यते—योगो ज्ञातविधिं वन्दापनाय गत्वा प्रतिनिवृत्तस्य परतीर्थिकं वा वादोपस्थितं संसाध्य निर्जित्यागतस्य वसतिं विशतोऽधिकृतं सूत्रमुपतिष्ठते । अधिकृतसूत्रार्थं उपढौकते तत एतदर्थं ज्ञातविधिसूत्रानन्तरमस्य सूत्रस्योपनिपातः कृतः, एभिः सम्बन्धैरायातस्यास्य व्याख्या—आचार्यश्च उपाध्यायश्च आचार्योपाध्यायः स हि केषांचिदाचार्यः केषांचिदुपाध्यायः तत एवमुक्तं यावता पुनः सनियमादाचार्य एव तस्य गणे गणमध्ये पञ्च अतिशेषा अतिशयाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—आचार्योपाध्यायानां उपाश्रयस्यान्तर्मध्ये पादान् निगृह्य निगृह्य तथा पादा यतनया प्रस्फोटयितव्याः। यथा धूलिः कस्यापि चपकादेर्न लगति । एवं शिचयित्वा शिचयित्वा प्रस्फोटयतः प्रस्फोटको नातिक्रमति । एष एकोऽतिशयः । तथा आचार्योपाध्यायान् उपाश्रयस्यान्तरुच्चारं प्रश्रवणं वा विगिञ्चयतो व्युत्सृजतो विशोधक उच्चारादिपरिष्टापको नातिक्रामति । एष द्वितीयस्तथा आचार्योपाध्यायः प्रचुरतो वैयावृत्त्यमिच्छया कारयेत् । न बलाभियोगत आणा बलाभियोगा निग्गंथाणं न कप्पए काउमिति वचनात् ' । एष तृतीयस्तथाचार्योपाध्याय उपाश्रयस्यान्तर्मध्ये एकरात्रं वा द्विरात्रं वा वसन् नातिक्रामति । नातिचारभाग् भवति एष चतुर्थः, । आचार्योपाध्याय उपाश्रयाद्बहिरेकरात्रं वा वसन् नातिक्रामति एष सूत्र-

संक्षेपार्थोऽधुना भाष्यविस्तरः—

बहि अंतो विवच्चासो पणगं सागारि चिठइ मुहुत्तं । बिइयपयं विच्छिन्ने निरुद्धवसहीए जयणाए ॥७६॥

बहिरन्तश्च यदि विपर्यासो बहिरस्फोट्यांतःप्रस्फोटनरूपस्तदा पंचकरात्रिंदिवं प्रायश्चित्तम् अथ बहिः सागारिको वर्त्तते ततास्तिष्ठति मुहूर्त्तं, व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिरंतर्मुहूर्त्तमित्यर्थः, अथैतावत्कालेन सागारिको नापयाति तर्हि द्वितीयपदमपवादपदमाश्रीयते बहिः पादाप्रस्फोटनेऽप्यन्तर्वसतेः प्रविश्यते। तत्र विस्तीर्णे उपाश्रये अपरिभोगे प्रदेशे आचार्यपादाः प्रस्फोटयितव्या, निरुद्धायां संकटायां वसतौ यत्राचार्यसत्कवेण्टकाद्यवकाशस्तत्र यतनया यथा न कस्यापि धूलिर्लगतीत्येवंरूपया प्रस्फोटयितव्याः । एष द्वारगाथासंक्षेपार्थः साम्प्रतमेनामेव विवरीषुरिदमाह—

बाहिं अपमज्जंते पणगं गणिणो उ सेसए मासो । अप्पडिलेहदुपेहा पुव्वुत्ता सत्तभंगा उ ॥ ७७ ॥

आचार्यः कुलादिकार्येण निर्गतः प्रत्यागत उत्सर्गेण तावद्वसतेर्बहिरेव पादान् प्रस्फोटयति प्रत्युप्रेक्षते प्रमार्जयति चेत्यर्थः। यदि पुनर्निष्कारणं बहिः पादान् न स्फोटयति, तदा बाहिरप्रमार्जने गणिन आचार्यस्य प्रायश्चित्तं पञ्चकं शेषके साधौ बहिः पादान् (अ)प्रमार्जयति लघुको मासः प्रायश्चित्तं, तस्मात् बहिः पादान् प्रस्फोटयान्तः प्रवेष्टव्यं,। तच्च प्रस्फोटनं विधिना कर्त्तव्यं, । स चायं विधिः प्रत्युपेक्षते ततः प्रमार्जयति, । अविधिः पुनरयं न प्रत्युपेक्षते न प्रमार्जयति ? न प्रत्युपेक्षते प्रमार्जयति २ प्रत्युपेक्षते न प्रमार्जयति ३ प्रत्युपेक्षते प्रमार्जयति च ४। अत्राद्येषु त्रिषु भङ्गेषु प्रत्येकं प्रायश्चित्तं मासिकं

चतुर्थे भङ्गे भङ्गाश्चत्वारस्तद्यथा दुःप्रत्युपेक्षते दुःप्रमार्जयति १, दुःप्रत्युपेक्षते सुप्रमार्जयति २, सुप्रत्युपेक्षते दुःप्रमार्जयति ३, सुप्रत्युपेक्षते सुप्रमार्जयति ४। अत्र च चतुर्थो भङ्गः शुद्धः शेषेषु त्रिषु भङ्गेषु प्रत्येकं प्रायश्चित्तं पञ्चरात्रिंदिवं। एतदेवाह- अप्रेक्षणे उपलक्षणमेतत्। अप्रमार्जने च तथा दुःप्रेक्षायामत्राप्युपलक्षणव्याख्यानमिति दुःप्रमार्जनायां च पूर्वोक्ताः कल्पाध्य- यनोक्ताः सप्त भङ्गाः। तत्र चोक्तः प्रायश्चित्तविधिः—

बहिरंतो विवज्जासो पणगं सागारिए असंतंमि। सागारियंमि उ चले, अच्छंति मुहुत्तगं थेरा ॥७८॥

यदि सागारिके असति अविद्यमाने बहिरन्तर्विपर्यासो भवति बहिरप्रस्फोट्यान्तः प्रस्फोटयतीत्यर्थः। तदा गणिनः प्रायश्चित्तं पञ्चकं, अथ सागारिको बहिस्तिष्ठति सोऽपि चलश्चलो नाम मुहूर्तमात्रेण गन्ता तस्मिन् सागारिके चले तिष्ठति मुहूर्तकमल्पार्थे कप्रत्ययोऽल्पं मुहूर्तं। किमुक्तं भवति? सप्ततालमात्रं सप्तपदातिक्रमणमात्रं वा कालं स्थविरास्तिष्ठान्ति ॥

थिरवक्खित्ते सागारिए अणुवउत्तो पमज्जिउं पविसे। निव्विक्खित्तुवउत्ते अंतो उ पमज्जणा ताहे ॥७९॥

स्थिरो नाम यस्तत्रावस्थायी ध्रुवकर्मिको व्याक्षिप्तः कर्मणि कर्तव्ये व्याकुलस्तद्विपरीतोऽव्याक्षिप्तः उपयुक्त आचार्यान् दृष्ट्वा निरीक्षमाणस्तद्विपरीतोऽनुपयुक्तः। तत्र स्थिरे व्याक्षिप्तेऽनुपयुक्ते सागारिके विद्यमाने बहिः पादान् प्रमार्ज्य प्रविशेत्, स्थिरे निर्व्याक्षिप्ते उपयुक्तेः बहिः सागारिके सति वसतरेन्तः प्रमार्जना पादानां, । अथाचार्यस्य पादाः किं स्वयमेवाचार्येण प्रस्फोटयितव्या उतान्येन साधुना तत आह—

आभिग्गाहियस्स असती तस्सेव रओहरेण अग्गायरे। पाउंछणुणिणए ग्राव पुस्संति य अणण्णभुत्तेणं ॥८०॥

केनापि साधुना अभिग्रहो गृहीतो वर्तते। यथा मया आचार्यस्य बहिर्निर्गतस्य प्रत्यागतस्य पादाः प्रस्फोटमितव्या इति, ' यद्यस्ति तर्हि तेन प्रमार्जनायोपस्थातव्यम् तत्र चाचार्येणात्मीयं रजोहरणं तस्य समर्पयितव्यं पादप्रमार्जनाय, ततः स आभिग्रहिकस्तेनाचार्यसक्तेन रजोहरणेन आचार्यस्य पादान् प्रमार्जयति, । अथवा यदन्यदौर्णिकं पादप्रोञ्छनकमन्येन साधुना पादप्रमार्जनेनापरिभुक्तं तेनाचार्यस्य पादान् प्रस्फोटयति । अथाभिग्रहिको न विद्यते । तत आभिग्रहिकस्यासत्यभावे अन्यतरस्तस्यैवाचार्यस्य रजोहरणेन औणिकेन वा पादप्रोञ्छनकेनानन्यभुक्तेन पादान् पुंसयति । यदि पुनरव्यापृता अपि निष्कारणमाचार्यस्य पादान्न प्रमार्जयति तदा मासलघु, अथात्मीयेन रजोहरणेन पादप्रोञ्छनेन वा अन्यपादप्रमार्जनतः परिभुक्तेन प्रमार्जयंति, तदापि मासलघु । यदि बहिर्वसतेः सागारिकस्तिष्ठतीत्याचार्यस्य पादा न प्रस्फोटितास्तर्हि वसतेरन्तः प्रविष्टस्य प्रस्फोटनीयास्तत्रायं विधिः—

विपुलाए अपरिभोगे अप्पणाउवासए व चिट्ठस्स। एमेव भिक्खुयस्स वि नवरिं बाहिं चिरयरं तु ॥८१॥

यदि विपुला वसतिस्तर्हि तस्यां विपुलायां वसतावपरिभोगे अवकाशे आचार्येण स्थित्वा पादाः प्रस्फोटयितव्याः, । अथ संकटा वसतिस्तर्हि आचार्यस्य आत्मीयो वेण्टकाद्यवकाशस्तत्र ऐर्यापथिकी प्रतिक्रम्योपविष्टस्य पादाः प्रमार्जनीयास्ते च कुशलेन साधुना तथा प्रमार्जनीया यथाऽन्ये साधवो धूल्या न भ्रियन्ते यथा आचार्यस्योक्तमेवं भिक्षोरपि द्रष्टव्यं, नवरं

बहिर्वसतेः सागरिकस्तिष्ठति। ततश्चिरतरमपि कालं प्रतीक्षेत, यावच्चलः सागारिको व्यतिक्रामति यदि पुनर्भिक्षु वसतेर्बहिः सागारिकाभावेऽपि पादान् (अ)प्रस्फोट्य वसतेरन्तः प्रविशति तदा तस्य प्रायश्चित्तं मासलघु।

निगिज्ज पमज्जाही अभणंतस्सेव मासियं गुरुणो। पासरए खमगादी चोयगकज्जा गते दोसा॥ ८२॥

यदि बहिः सागारिक इति कृत्वा वसतेरन्तः पादाः स्फोटयितव्याः। ततः सङ्कटायां वसतौ पादान् प्रमार्जयितुमुपस्थितं साधुमाचार्यो ब्रूते—आर्य निगृह्य पादान् प्रमार्जय। किमुक्तं भवति। तथा यतनया पादान् प्रमार्जय। यथा पादधूल्या न कोऽपि साधुर्भ्रियते। अथैवं न ब्रूते तत एवमभणतो गुरोः प्रायश्चित्तं मासलघु,। अथ पादरजसा क्षपकादयः खरंट्येरन्। तथा च सति वक्ष्यमाणा दोषाः। अत्र चोदक आह—आचार्यः कस्माद्बहिर्गच्छति। सूरिराह—कार्यागते कार्येषु समापतितेष्वगते दोषास्तस्माद्गच्छति। अधुना पायरए खमगादी इत्येतद्व्याख्यानयति—

तवसोसितो व खमगो इड्ढिमावुड्ढो कोच्चितो वावि। मा भंडण खमगा इति सुत्तनिगिज्झ जयणाए॥८३॥

तपसा शोषितस्तपःशोषित क्षपकः तस्य त्वल्पेऽप्यपराधे द्वेषोजायते ततः स आचार्यपादप्रमार्जनधूल्या विकीर्णः कुपितो भवेत् कुपितश्च सन् भंडनं कृत्वा अन्यत्र गच्छे प्रविशेत् प्रतिभज्यते वा, अथवा कोपि ऋद्धिमान् वृद्धो राजादिः प्रव्रजितः सपादधूल्याऽवकीर्णोरुष्टः सन् भंडनादि कुर्यात्, कोच्चितो नाम शैक्षकः प्रव्रजितः सोपि रुष्टः प्रतिभज्येत तस्मात् क्षपकादि मा भंडनं कार्षीदिति सूत्रे निगिज्झ निगिज्झेत्युक्तमस्याप्ययमर्थो यतनयेति॥ सम्प्रति चोयगे कज्जागते दोसा (८२) इति व्याख्यानयति—

थाणे कुप्पते खमगो किं चेव गुरुस्स निग्गमो भणितो। भण्णइ कुलगणकज्जे चेइयगमणं च पव्वेसु ॥८४॥

स्थाने कुप्यति क्षपकस्तथाहि स पादधूल्यावकीर्यते ततो मा कोपं कार्षीत् किञ्चिद्गुरोराचार्यस्य निर्गमः। केन कारणेन भणितस्तत्कारणमेव नास्ति येन कारणेन बहिराचार्यस्य निर्गमनं, आचार्य आह–भण्यते–अत्रोत्तरं दीयते कुलकार्ये गणकार्ये उपलक्षणमेतत्। संघकार्ये च बहुविधे समापतिते तथा पर्वसु पाक्षिकादिषु चैत्यानां सर्वेषामपि नमनमवश्यं कर्तव्यमिति हेतोश्चाचार्यस्य वसतिर्बहिर्गमनं पुनश्चोदक आह–

जति एवं निग्गमणो भणाति तो बाहि चिट्ठिए पुच्छे। वुच्चति वहि अच्छंते वा चोयग गुरुणो इमे दोसा ।८५।

चोदको भणति–यदि एवं कुलादिकार्यनिमित्तमाचार्यस्य निर्गमनं ततो निर्गमने सति प्रत्यागतो यदि वसतेर्बहिः सागारिकस्ततो तावद्बहिस्तिष्ठतु, यावच्चलसागारिको व्युत्क्रान्तो भवति,। ततो बहिरेव पादान् प्रस्फोट्य वसतेरन्तः प्रविशतु,। एवं च सति क्षपकादिदोषाः परित्यक्ता भवन्ति,। आचार्य आह उच्यते–उत्तरं भण्यते। हे चोदक गुरोराचार्यस्य वसतेर्बहिस्तिष्ठत इमे वक्ष्यमाणा बहवो दोषास्तानेवाह–

तण्हुण्हाविं अभाविए वुड्ढा वा अच्छमाण पुच्छादी। विणए गिलाणमादी, साहु सन्नी पडिच्छंती ॥८६॥

कुलादिकार्येण निर्गते आचार्य उष्णेनाभाविते तृष्णा जायते। ततस्तृष्णाभिभूतो वसतिमागतो यदि बहिर्वसतेः प्रतीक्षते यावत्सागरिकोऽपगच्छति। तावत्तृष्णाया उष्णेन आदिशब्दादनागाढागाढपरितापनापरिग्रहः पीडिते मूर्च्छा

जायते आदिशब्दात् वसतिं प्रविष्टः सन् प्रचुरं पानीयमापिबतस्ततो भक्ताजीर्णतया ग्लानत्वं भवेदित्यादि परिग्रह-स्तथा वृद्धा उपलक्षणमेतत् । बालशैक्षाऽसहादयश्चाचार्ये तिष्ठति प्रतीक्ष्यन्ते ते च प्रतीक्ष्यमाणाः प्रथमद्वितीयपरीष-हाभ्यां पीडिता मूर्च्छाद्याप्नुवन्ति तथा ग्लाना आदिशब्दात् क्षपकादिपरिहग्रहस्ते विनयेन प्रतीक्षमाणाः भोजन मकुर्वन्त औषधादिकं च गुरुणा विना अलभमाना गाढतरं ग्लात्वाद्याप्नुवन्ति । तथा साधवः केचित् प्राघूर्णका गन्तुमनसः तथा संज्ञिनः श्रावका अष्टम्यादिषु कृताभक्ताः पारणके भिक्षायामदत्तायां अपारयन्त आचार्या प्रतीक्ष्यमाणास्तिष्ठन्ति । तत्र साधूनां दिवसो गरीयान् चटति तत्र चोष्णादि परितापनादोषः, संज्ञिनां चान्तरायमित्येष गाथासंक्षेपार्थः । साम्प्रतमे-नामेव विवरीषुः प्रथमतः तण्हुण्हादि भाविए इत्येतद्व्याख्यानयति—

तिण्हुण्हभावियस्स पडिस्समाणस्स पुच्छमादीया। खद्धादियणगिलाणे सुत्तत्थविराहणा चेव ॥८७॥

आचार्यःस्वरूपत उष्णेनाभावितः क्वचित् कदाचित् प्रयोजनवशतो बहिर्निर्गमनात् ततः कुलादिकार्येषु निर्गत-स्तृष्णाभिभूतो वसतिमागतोऽपि यदि सागारिकमपगच्छन्तं यावत्प्रतीक्षते, ततः प्रतीक्षमाणस्य तृष्णया उष्णेन च तापि-तस्य मूर्च्छादयो भवन्ति । आदि शब्दादागाढादिपरितापनापरिग्रहस्तथा वसतिं प्रविष्टेऽतीव तृष्णाभिभूतः खद्धस्य प्रचु-रस्य पानीयस्यादानं ग्रहणं कुर्यात् , । प्रचुरं पानीयं पिबेदित्यर्थः । ततो भक्ताजीर्णतया ग्लानो भवेत् , तस्मिंश्च ग्लाने सूत्रार्थपरिहानिर्विराधना च तस्याचार्यस्य स्यात् । ग्लानत्वेनाचार्यो म्रियेतेति भावः, । अथवा सूत्रार्थपरिहान्या अजानतां साधूनां ज्ञानादिविराधना स्यात् , । सूत्रार्थाभावतोऽजानन्तः साधवा ज्ञानादिविराधनां कुर्युरिति भावः । अधुना वृद्धावेति

(८६) व्याख्यानार्थमाह—

वुड्ढासाहुसेहादी खमगो वा पारणंमि भुक्खुत्तो। अच्छइ पडिच्छमाणो, न भुंजेण लोइयमदिट्ठं ॥८८॥

वृद्धा वयोवृद्धा असहाः प्रथमद्वितीयपरीषहान् सोढुमसमर्थास्तथा शैत्तका आदिशब्दात् ग्लानाश्चाचार्यं प्रतीत्तमाणा-स्तिष्ठन्ति, ते च तथा तिष्ठन्तस्तृडादिभिः पीडिता मूर्च्छाद्याप्नुवन्ति ग्लानस्य च गाढतरं ग्लानत्वमुपजायते, । यदि पुनरा-गतमात्र एव वसतौ प्रविशति, ततो यथायोगं वृद्धादिनामकालहीनं सम्पाद्यते इति, न कश्चिद्दोषः। अधुना विनये गिलाणादी इत्येतद्व्याख्यानयति—खमगो वा इत्यादि त्तपको वा कोऽपि विकृष्टेन तपसा क्लान्तो विनयेन पारणके बुभुक्षार्तः प्रतित्त्यमा-णस्तिष्ठति। न पुन भुंक्ते अद्यापि नालोचितमाचार्येण च न दृष्टमिति कृत्वा।

परितावा अंतराया दोसा हुंति अभुंजणे। भुंजणे अविणादीया दोसा तत्थ भवंति य ॥ ८६ ॥

एवं त्तपकस्य विकृष्टतपसा क्लान्तस्य प्रतीत्तणेनाभोजने महान् परितापो भवति, अन्तरायं चोपजायते। अथ भु-ङ्क्ते तर्हि भोजने तत्राविनयादयो ऽविनयः प्रतीत आदिशब्दाद दृष्टानालोचितभोजने अदत्तादानदोषपरिग्रहो दोषा भवन्ति ग्लानमधिकृत्याह—

गिलाणस्सोसहादी उ न देंति गुरुणो विणा। ऊणाहियं व देज्जाहि, तस्स वेलातिगच्छति ॥९०॥

ग्लानस्यौषधादिकं साधवो गुरुणा विना न ददाति, आदिशब्दात् भोजनपरिग्रहः, यदि वा ऊनमधिकं वा दद्यु-

स्तस्य च ग्लानस्याचार्यं प्रतीक्षमाणस्य वेला तिगच्छति सम्प्रति साधूसण्णी इति व्याख्यानयति—

पाहुणमागंतुमणा वंदिय जो तेसि उण्हसंतावो । पारग पाडिच्छंते सड्ढे वा अंतरायं तु ॥ ९१ ॥

प्राघूर्णकाः केचित्साधव आगतास्ते गन्तुमनसस्ते यद्याचार्यमवन्दित्वा अनापृच्छ्या गच्छन्ति, । ततोऽविनयादयो दोषास्ततः प्रतीक्षमाणास्तिष्ठन्ति आचार्य अचिरेण वसतिं प्रविष्टस्तावद्दिवस आसमन्तात्तप्तोऽभवत् ततो गुरुं वन्दित्वा व्रजतां य उष्णसन्तापस्तेषां स आचार्यनिमित्तकस्तथा श्राद्धेऽष्टम्यादिषु पर्वसु कृताभक्ते पानके आचार्यं प्रतीक्षमाणे अन्तरायं कृतं भवति । उपसंहारमाह—

जम्हा एते दोसा तम्हा गुरुणा न चिठियव्वं तु। भिक्खूण चिट्ठियव्वं तस्स न किं दोस होंतेए॥९२॥

यस्मादेते दोषास्तस्मात् गुरुणा न वसेतर्बहिः स्थिरं स्थातव्यं, । भिक्षुणा पुनश्चिरमपि स्थातव्यं यावच्चलः सागारिकोऽपयाति ततो बहिः पादान् प्रमृज्यान्तर्वसतेः प्रवेष्टव्यम् । अत्र चोदक आह—तस्य भिक्षोः किमेते अनन्तरोदिता दोषा न भवन्ति ? । आचार्य आह—

अणेगबहुनिग्गमणे अब्भुट्ठण भाविया य हिंडंता । दसविहवेयावच्चे सग्गामे बहिं च वायामो ॥९३॥

सी उण्ह सहाभिक्खु न य हाणी वायणादिया तेसिं। गुरुणो पुण ते नत्थी तेण पमज्जंतो खेयणणो॥९४॥

अनेकैः कारणैः बहून् वारान् निर्गमनं बहुनिर्गमनं तस्मिन् तथा गुर्वादीनामभ्युत्थाने आसनप्रदानादौ च तथा भि-

त्वार्थं हिंडमाना भाविता व्यायामितशरीराः यदुक्तमनैकैः बहुवारं निर्गमनं, तत्र कारणान्याह दशविधवैयावृत्त्यनिमित्तं। स्वग्रामे बहिः परग्रामेऽनेकवारमनेकधा व्यायामोऽभवत्। तथा शीतोष्णसहा भिक्षवो न च तेषां भिक्षूणां वाचनादिका वाचनादिविषया हानिर्गुरोः पुनस्तेऽनेकवारमनेकबहुनिर्गमनादयो न सन्ति.। ततस्तृष्णाद्यध्यासितुमसहिष्णव आचार्या वसते र्बहिः सागारिके तिष्ठति लघुवसतेरन्तः प्रविशन्ति,। ततः खेदज्ञेन कुशलेन पादान् प्रमार्जयन्ति। इदानीं भिक्षोरपि द्वितीयपदमाह—

धुवकम्मियं व नाउं कज्जेणण्णेण वा अणतिपातिं। अव्वक्खित्ताउत्तं न उदिक्खति बाहिभिक्खूवि ॥९५॥

वसतेर्बहिः सागारिकं ध्रुवकर्मिकं वा लोहकारादिकमन्येन वा कार्येणान्यमपि सागारिकमनतिपातितमगच्छन्तं तथा अव्याक्षिप्तमायुक्तं च ज्ञात्वा भिक्षुरपि बहिर्नोदीक्षते न प्रतीक्षते। किन्तु वसतिं प्रविश्यात्मीय अवकाशे यतनयात्मनः पादौ प्रमार्जयेत्। प्रथमोऽतिशयो गतः। सम्प्रति द्वितीयं विभावयिषुरिदमाह—

बहिगमणे चउगुरुगा आणादी वाणिएय मिच्छत्तं। पडियरणमणाभोगे खरिमुहमरुए तिरिक्खादी ॥९६॥

आचार्यो यदि विचारभूमिं बहिर्गच्छति ततः प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुका आज्ञादयश्च दोषाः,। तथा वाणिएय मिच्छत्तमिति वणिजि अभ्युत्थानं पूर्वं कृतं भवति पश्चादकुर्वति केषांचिन्मिथ्यात्वमुपजायते। इयमत्र भावना आचार्यं संज्ञाभूमिं व्रजन्तं ततः प्रत्यागच्छन्तं च दृष्ट्वा वणिजो निजनिजापणे स्थिता अभ्युत्थानं कृतवन्तस्तं च तथा वणिजां बहुमानेनाभ्यु-

त्थानं दृष्ट्वा केचिदन्ये मन्यन्ते गुणवानेष आचार्यो येन वणिज एवमेनमभ्युपतिष्ठन्ति। तस्मादस्माकमपि पूज्य इति तेऽपि पूजयन्ति यदा त्वाचार्यः कदाचित् द्वौ वारौ संज्ञाभूमिं व्रजति तदा चतुरो वारान् गमने प्रत्यागमने चोत्थातव्यम्। ते चालस्यं मन्यमाना अभ्युत्थातव्यं भविष्यतीति कृत्वा आचार्यं दृष्ट्वाऽन्यतो मुखं कुर्वन्ति। तांश्च तथा कुर्वतो दृष्ट्वा अन्ये चिन्तयन्ति। नूनमेष प्रमादी जातो ज्ञातोऽपि गुणवानपि यदीदृशः पतति तर्हि न किञ्चिदिति ते मिथ्यात्वं गच्छन्ति। तथा आचार्यं लोकेन पूज्यमानं दृष्ट्वा मरुके ब्राह्मणस्य मारणबुद्ध्या प्रतिचरणं भवति। ततः संज्ञाभूमिं गतं विजने प्रदेशे मारयेत्। तथा खरमुखीं नपुंसकीं दासीं वा प्रापयित्वा उड्डाहं कुर्यात्। अनाभोगेन वा वनगहने प्रविष्टे तिर्यगादौ च गर्दभ्यादौ कुलटादौ च प्रविष्टायामात्मपरोभयसमुत्था दोषा एष गाथासंक्षेपार्थः॥ सम्प्रति वाणिए य मिच्छत्तमित्येतद्विभावयिषुराह–

सुयवंतंमि परिवारवं च वणियंतरावणुट्ठाणे। दुट्ठाणनिग्गमंमि य हाणी य परमुहावण्णा॥९७॥

संज्ञाभूमिं व्रजति ततः प्रत्यागच्छति वा तस्मिन्नाचार्ये श्रुतवानेष परिवारवांश्चेति मन्यमाना अन्तरा निजनिजापणेषु स्थिता वणिजोऽभ्युत्थानं कृतवन्तः। तेषां चोत्थाने लोकस्य च भूयान् बहुमान आसीत्। कदाचिदाचार्यो द्वौ वारौ संज्ञाभूमिं व्रजेत् ततो द्विस्थाननिर्गमने चतुरो वारान् गच्छति प्रत्यागच्छति चोत्थातव्यं ततस्ते आलस्यं मन्यमाना अभ्युत्थानस्य हानिं कुर्वन्ति। ते च हानिमभ्युत्थानस्य चिकीर्षवोऽभ्युत्थातव्यं भविष्यतीति कृत्वा तमाचार्यं दृष्ट्वा परमुखा भवन्ति। अन्यतो मुखं कुर्वन्तीति भावः। अथवा अवर्णः स्यात्तथाहि द्वौ वारौ संज्ञाभूमिं व्रजन्तमाचार्यं दृष्ट्वा ते वदन्ति। नूनमेष आचार्यो द्वौ त्रीन् वारान् समुद्दिशति तेन द्वौ वारौ संज्ञाभूमिं याति॥

गुणवं तु जतो वणिया पूयं तगणेव सन्नया तंमि। पडियत्ति अणुठाणे दुविहनियत्ती अभिमुहाणं ॥९८॥

वणिजां बहुमानेनाभ्युत्थानं दृष्ट्वा केचिदन्ये चिन्तयन्ति। गुणवानाचार्यो यतो वणिजः पूजयन्ति। एवं चिन्तयित्वा तेऽप्यन्ये तस्मिन्नाचार्ये सन्नता भवन्ति। वारद्वयं संज्ञाभूमिगमने वणिजामनुत्थाने ते चिन्तयन्ति। नूनमेष आचार्यः पतितः। कथमन्यथा वणिजः पूर्वमभ्युत्थानं कृतवन्तो नेदानीं कुर्वन्ति, तथा च सति तेषामभिमुखाणां द्विविधा निवृत्तिस्तथा ये श्रावकत्वं गृहीतुकामा ये च तस्य समीपे प्रव्राजितुकामास्ते चिन्तयंति। यद्येषोपि प्रधानो ज्ञात्वा कुशीलत्वं प्रतिपद्यते तर्हि नूनं सर्वं जिनवचनमसारमिति मन्यमानाः श्रावकत्वात् व्रतग्रहणाद्वा प्रतिनिवर्तन्ते मिथ्यात्वं गच्छन्ति। सम्प्रति पडियरणमणाभोगे(९६)इत्यादि व्याख्यानमाह—

आउट्टोत्तिवलोगे पडियरिउच्छिन्ने मारुए मरुगो। खरियमुह संढगं वा लोभेउ तिरिक्खसंगहणं ॥९९॥

गुणवानाचार्य इति कृत्वा सर्वो लोक आचार्यस्यावृतोऽभवत् प्रणतोऽभूत्धिग्जातीयानां च केषाञ्चित् पापीयसां तथा पूजामाचार्यस्य दृष्ट्वा महामत्सरस्ततो मात्सर्येण संज्ञाभूमिगतमाचार्यं प्रतिचर्य च्छन्ने प्रदेशे मरुको ब्राह्मणः कोऽपि जीविताद्व्यपरोप्य गर्तादिषु प्रच्छन्ने प्रदेशे स्थगयेत्। तथा खरिकामुखीं दासीं नपुंसकं वा प्रलोभ्य तत्र प्रेष्य संग्रहं कुर्यात्। तथा मैथुनमेष सेवमानो गृहीतस्ततः उड्डाहः स्यात्तथाऽनाभोगेनाचार्यो वनादि गुपिलमवकाशं संज्ञाव्युत्सर्जनाय प्रविष्टः स्यात्तत्र च तिरिक्खत्ति तिर्यग्योनिका गर्दभ्यादिका पूर्वगता पश्चाद्वा प्रविष्टा भवेत्। तां च केचित्प्रत्यनीका दृष्ट्वा उड्डाहं

कुर्युः। मूलगाथायां यदुक्तं तिरिक्खादीति। तत्रादिशब्दव्याख्यानार्थमाह—

आदिग्गहणा उब्भामिगा व तहा अन्नतित्थिगा वावि। अहवा वि अण्णदोसा हवंति सेवादिमादीया॥१००

आदिग्रहणात् उद्भ्रामिका कुलटा तथा अन्यतीर्थिकी वा परिगृह्यते। सा तस्मिन् गहने पूर्वगता पश्चाद्वा प्रविष्टा भवेत्। तत्र वात्मपरोभयसमुत्था दोषाः संग्रहणादयश्च प्रागुक्ताः। अथवा इमे वक्ष्यमाणा अन्ये वाद्यादयो दोषा भवन्ति तानेव संजिघृक्षुर्द्वारगाथामाह—

वादी दंडियमादी सुत्तत्थाणं व गच्छपरिहाणी। आवस्सगदिट्ठंतो कुमार अकरेंते करंतेय ॥ १०१ ॥

वादि दण्डिकादयो वादिदण्डिकादिविषया बहवो दोषास्तथा सूत्रार्थानां गच्छस्य च परिहानिः। अथवा सूत्रार्थानां परिहानिर्गच्छे च ज्ञानादीनां परिहानिस्तथा आवश्यकं उच्चारावश्यकं कुर्वन् अकुर्वंश्च कुमारो दृष्टान्तः। एष द्वारगाथासंक्षेपार्थः॥ साम्प्रतमेनामेव विवरीषुः प्रथमतो वादिद्वारमाह—

सन्नागतोत्ति सिट्ठे भयातिसारोत्ति बेति परिवादी। मा होहिरिसिवज्झा वच्चामि अलं विवाएण॥१०२॥

कोऽपि परप्रवादी बहुश्रुतमाचार्यं लोकपूजितं श्रुत्वा तेन समं वादं करिष्यामीत्यागतो भवेत्। आचार्यश्च संज्ञाभूमिं तदा गतस्तेन चागतेन वसतौ पृष्टं क्व आचार्याः ? साधुभिः कथितमाचार्याः संज्ञाभूमिं गताः। एवं श्रुत्वा स परप्रवादी ब्रूयात् स मम भयेन पलायितो यदि वा मम भयेनातीसारो जातः। अथवा मा भविष्यत्येषां हत्येति व्रजामि अलं पर्याप्तं विवादेन।

अधुना (१०१) दंडियमादिति व्याख्यानयति—

चंदगवेज्जासरिसं आगमणं रायइड्ढिमंताणं। पव्वज्जसागभद्द इच्चादिगुणाण परिहाणी ॥ १०३ ॥

यथा इन्द्रपुरे इन्द्रदत्तस्स राज्ञः सुतेन कथमपि पुत्तलिकाचिचन्द्रकस्य वेधः कृतस्तत् सदृशं राज्ञऋद्धिमतां वान्येषामाचार्यसमीपे आगमनं आचार्ये च संज्ञाभूमिं गते दण्डिकादिरागतो भवेत्। ततः संज्ञाभूमिं गतश्चाचार्य इति श्रुत्वा प्रतिवर्तते यदि पुनः संज्ञाभूमिं न गता आचार्या भवेयुस्ततो धर्मं श्रुत्वा कदाचित्ते प्रव्रज्यां गृह्णीयुः। प्रव्रजितेषु च राजादिषु महती प्रवचनप्रभावना तथा श्रावकत्वं केचित्कदाचित्प्रतिपद्येरन्। यथा भद्रका वा भवेयुस्तथा च चैत्यसाधूनां महानुपग्रहः। संज्ञाभूमिगमने चैतेषां गुणानां हानिः। सम्प्रति सुत्तत्थाणं च गच्छे परिहाणी (१०१) इत्येतद्व्याख्यानार्थमाह—

सुत्तत्थे परिहाणी वीयारं गंतु जा पुणो एइ। तत्थेव य वोसरणे सुत्तत्थेसुं न सीयंति ॥१०४॥

विचारं विचारभूमिं गत्वा यावत् पुनरेति तावत्सूत्रार्थपरिहानिः। इयमत्र भावना—संज्ञाभूमिर्दूरे भवेत्सूत्रपौरुष्यामर्थपौरुष्यां चार्धकृतायां आचार्यः संज्ञावान् जातस्ततो गतः संज्ञाभूमिं ततः उद्घाटायां पौरुष्यामर्धपौरुष्यां कालवेलायां समागतस्ततः सूत्रार्थपरिहानिः। तद्भावाच्च शिष्याः प्रतीच्छिकाश्चान्यं गणं व्रजन्ति, ततो गच्छस्यापि परिहानिस्तत्रैव पुनरुपाश्रये संज्ञाया व्युत्सर्जने सूत्रार्थेषु साधवो न सीदन्ति। अत्र चावश्यकं कुर्वन्नकुर्वन् कुमारो दृष्टान्तस्तमेव भावयति—

तीरगए ववहारे खीरगते होंति तदिह उट्ठाणे। कोसस्स हाणि परचक्कमुपेह्लण रज्जस्स अपसत्थे ॥१०५॥

कुमारस्यास्थाने समुपविष्टस्यार्थिनः प्रत्यर्थिनश्च व्यवहारेणोपस्थितास्तेषां चोत्तरोत्तरेण व्यवहरतां व्यवहारस्तीरं गतः, । परं नाद्यापि समाप्तिमुपयाति । तस्मिंश्चासमाप्ते व्यवहारे सति राजकुमारः संज्ञावान् जातस्तत उत्थाय संज्ञाभूमिं गतः । स च यावन्नायाति तावदर्थिनः प्रत्यर्थिनश्च चीरोदकसंयोगादिवदेकीभूतास्ततो राजकुमारस्य प्रत्यागतस्य ते ब्रुवते वयं परस्परं सुस्थीभूताः, । एवं सदा कुर्वन् समस्तादपि लक्षादिप्रमाणान् दण्डाय पदात्परिभ्रष्टस्ततः कोशस्य हानिर्जाता । तां च ज्ञात्वा परचमूः परबलमागतं तया च राज्यस्य प्रेरणमेषोऽप्रशस्ते दृष्टान्तः । प्रशस्ते पुनर्दृष्टान्तः स्वयं भावनीयः । स चायं—प्रथमत एवावश्यकमुच्चारादेः कृत्वा आस्थाने समुपविशति उपविष्टो यदि संज्ञावान् भवति । ततः प्रच्छन्ने प्रदेशे व्युत्सृजति । एवं तस्य कुर्वतः प्रभूतं प्रभूततरं दण्डाय पदं जातं । तथा च सति कोशस्य महती वृद्धिस्ततः परबलस्य प्रेरणं राज्यान्तरसंग्रहः । एष दृष्टान्तोऽयमर्थोपनयः । य आचार्यो बहिः संज्ञाभूमिं व्रजति, तस्य प्रागुक्तप्रकारेण सूत्रार्थपरिहानिस्तत्परिहान्या गच्छस्यापि परिहानिः शिष्याणां प्रातीच्छिकानां चान्यत्र गणान्तरे गमनात् । यस्तु तत्रैवोपाश्रये व्युत्सृजति तस्य न किञ्चिदपि परिहीयते इति सर्वं सुस्थं । एतदेवाह—

वेलं सुत्तत्थाणं न भंजए दंडियादिकहणं वा । पच्छण्णभमयकोसे पुच्छा पुण साहणा विणए ॥१०६॥

यथा बहिर्निगन्तव्यमेवं ग्रामादीनामन्तरेऽपि सूत्रार्थानामपरिहानिनिमित्तं दण्डिकादीनामागतानां धर्मकथाया अविघ्ननिमित्तं च संज्ञा व्युत्सृजनाय न गन्तव्यं किन्तूपाश्रयस्यान्तर्व्युत्सृजनीयम् । येन सूत्रार्थ वेलायां न भनक्ति । नापि दण्डिकादीनामागतानां धर्मकथनं विघ्नयति। पूर्वमेव चोपयोगः कर्तव्यः। किं मम संज्ञा भवेन्न वा तत्र यदि शङ्का तदा कृतावश्यकेन

सूत्रपौरुष्यामर्थपौरुष्यां च सूत्रार्थप्रदानायोपवेष्टव्यम् । तत्रापि न तावदासितव्यं यावदवश्यमुत्थेयं भवति । किन्त्वग्रे अत्रार्थे निदर्शनमेक आचार्य आवश्यकं शोधयित्वा तिष्ठति, । दण्डिकश्च धर्मश्रवणार्थमागत आचार्येण धर्मकथा प्रारब्धा । स च धर्मकथाक्षिप्तो राजकुमारो धर्मं शृण्वन्नभीक्ष्णमभीक्ष्णं कायिकी व्युत्सृजनायोत्तिष्ठति । आचार्यस्य च प्रच्छन्नो भृतकोशः समर्प्यते । प्रच्छन्नं कायिकी मात्रकं साधवः समर्पयन्ति । तत्र कायिकीः व्युत्सृजति । ततो विनये लोकोत्तरिके बलवति राज्ञः पृच्छा आचार्यस्य कथनमेतदेव विभावयिषुरिदमाह—

निद्धाहारो वि अहं असइं उठेमि न 'स' कहयंतो । पासगतो भणो मत्तं तत्थंतरिय पणामेइ ॥१०७॥

राजा चिन्तयति ममास्ति स्निग्ध आहारस्तथापि कायिकी व्युत्सर्गाय पुनः पुनरुत्तिष्ठामि । आचार्यस्तु कथयन् रुक्षाहारोऽपि कायिकी व्युत्सर्गाय नोत्तिष्ठति नूनं मन्ये य एष आचार्यस्य पार्श्वे स्थितः क्षुल्लकः स तत् कायिकी मात्रं प्रच्छन्नं वस्त्रान्तरितं प्रणयति समर्पयति । तत्र कायिकीमाचार्यो व्युत्सृजति । एतच्च यदि पृच्छयते तर्ह्यविनयः कृतो भवति तस्मादुपायेन पृच्छामीति विचिन्त्येदं पृच्छति––

विणओ उत्तरिओत्ति य बलितो गंगाकतो मुही वहति । पुव्वमुही अचलंतो भणति निवं आगितिजुत्तोवि ॥

राजा सूरिमापृच्छति–भगवन् । किं लौकिको विनयो बलीयान् अथ लोकोत्तरिकः । आचार्येणोक्तमयमर्थः परीक्ष्यतां परमेवं ज्ञायते । लोकोत्तरिको विनयो बलीयान् । तत्र परीक्षा कर्तुमारब्धा । आचार्येणोक्तं यस्तव दृष्टप्रत्ययोऽयं चाकृत्या

त्वं जानासि न एष विनयभ्रंशी तं प्रेषय, यथा कुतोमुखी गंगा वहतीति ज्ञात्वा निवेदय । ततो राजा य आकृतिमान् यश्च दृष्टप्रत्ययस्तं प्रेषयति व्रज कुतोमुखी गङ्गा वहति । सोऽचलन् तत्रैव स्थितो नृपं भणति–यथा पूर्वाभिमुखी गङ्गा वहति लोकोऽप्यन्य एतत् जानाति । तत आचार्यो ब्रूते । मम शिष्यानां मध्ये यं त्वं विषमकरचरणनाशादिभिर्विषमं जानासि । उक्तं च ।

विषमसमैर्विषमसमा विषमैर्विषमाः समैः समाचाराः । करचरणवदननाशाकर्णोष्ठनिरीक्षणैः पुरुषाः ॥ १ ॥

विषमत्वाच्च विषम एव विनयभ्रंशं करिष्यतीति तं प्रेषय ॥

रगणा पयंसितो एस अविणीयदंसणो समणो । पच्चागय उस्सग्गं, काउं आलोयए गुरुणो ॥ १०९ ॥

एवमाचार्येणोक्ते राज्ञा यो विषमकरचरणादिना अविनीतदर्शनः श्रमणः स प्रदर्शित एषः व्रजतु कया दिशा गङ्गा वहतीति आचार्येण स प्रेषितः स आचार्यानापृच्छय तत्र गत्वा ततः प्रत्यागत्य ऐर्यापथिकया कायोत्सर्गं कृत्वा गुरोः पुरत आलोचयति । कथमित्याह––

आदिच्चदिसालोयणतरंगतणमाइयाय पुव्वमुही । मा होज्ज दिसामोहो पुट्ठोवि जणो तहेवाह ॥११०॥

भगवन् युष्मत्पादानापृच्छयाहं गङ्गातटं गतस्तत्र च गत्वा सूर्यं निर्ध्यातवान् यतः आदित्याद् दिग्विभागः सम्यक् ज्ञायते । एवमादित्यदिगालोचनं कृतं । तथा तरंगैस्तृणादीनि पूर्वाभिमुखाण्युह्यमानानि, तत्र कदाचिद् दिग्मोहोऽपि स्याच्चतो मा भूद्दिग्मोह इत्यन्योऽपि जनस्त्रिःसंख्याकः पृष्टः सोऽपि तथैवाह । यथा पूर्वाभिमुखी गंगा वहतीति । एतच्च राज्ञा

प्रत्ययिकप्रच्छन्नपुरुषैः परिभावितोऽपि, तं तैरपि तथैव कथितं । ततो राजा प्राह—

वहबंधच्छेयमारणनिव्विठसयधणावहारलोगम्मि। भवदंडो उत्तरितो उच्छहमाणस्स तो बलितो ॥१११॥

लोके योऽस्माकमाज्ञां भनक्ति तस्य वधं लकुटादिप्रहारैस्ताडनं, बन्धं निगडादिभिश्छेदं कर्णच्छेदादिकं केषांचित् मारणविनाशनमपरेषां निर्विषयकरणमन्येषां धनापहारं कुर्मः। तथा केचिदस्माकमाज्ञां भञ्जन्ति, लोकोत्तरेषु पुनराज्ञां भञ्जतामेतानि भयानि (न)सन्ति तथापि परेण प्रयत्नेन लोकोत्तरिका आज्ञां कुर्वन्ति । तत्किं कारणमाचार्यमाह—

भवदण्डो इत्यादि। पश्चार्धं यस्तीर्थकरगणधरादीनामाज्ञां भनक्ति तस्य परभवे हस्तच्छेदनादीनि भवंति । एष लोकोत्तरे भवदण्डः अस्माद्भीतस्य साधोरुत्सहमानस्य स्वशक्त्यनिगूहस्यनिगूहनेनोद्यमं कुर्वतो विनयो बलीयान् । एवं लोकोत्तरिको विनयो बलिकः । अत्रैवापवादमाह—

बितियपयं असतीए अण्णाए उवस्सय व सागारो । न पवत्तति संते वी जे य समत्था समं तेहिं ॥११२॥

कुप्पहादीनिग्गमणं नातिगभीरे अपच्चवायंमि। वोसरियं मि य गुरुणा निसिरंति महंतदण्डधरा ॥११३॥

द्वितीयपदमपवादपदमधिकृत्य संज्ञाभूमिमाचार्यो व्रजेत् । तदेव द्वितीयपदमाह–उपाश्रयश्च पश्चात्कृते संज्ञाभूमिर्नास्ति । ततस्तस्या असति बहिर्व्रजेत् । अण्णाएत्ति यत्र न ज्ञायते । एष आचार्यस्तत्रापि बहिर्व्रजेत् । अथवा उपाश्रये सागारिको विद्यते ततो बहिर्याति, कस्यापि पुनरुपाश्रयस्य पश्चात्कृते विद्यमानेऽपि संज्ञा न प्रवर्तते सोऽपि बहिर्याति । एतैः कारणैर्बहि-

गमने जाते ये समर्थास्तरुणाः साधवः तैः समं याति । तत्र यानि कुपथादीनि कुरथ्यादीनि तैर्गन्तव्यं तैर्गच्छतोऽपि प्रायः पूर्वोक्ता दोषा न भवन्ति, । तत्रापि यन्नातिगंभीरं नातिविषमप्रत्यवायं प्रत्यवायविरहितं तत्राचार्यःसंज्ञां व्युत्सृजति येषां च सहायानां हस्ते महान्तो दण्डकास्ते महादण्डधराश्चतसृष्वपि दिक्षु संरक्षणपरायणास्तिष्ठन्ति । व्युत्सृष्टे च गुरुणा पुरीषे ते महादण्डधरा वनस्तरन्ति कस्मादेवं रक्षा क्रियते इति चेत् कुलस्य तदायत्तत्वात् । उक्तं च जंमि कुलं आयत्तं तं पुरिसं आयरेण रक्खाहि ॥ इत्यादि कथं पुनः स रक्षितव्य इत्यत आह—

जह राया तोसलिओ मणिपडिमा रक्खए पयत्तेण । तह होइ रक्खियव्वो सिरिधरसरिसो उ आयरितो

यथा राजा तौसलिको मणिप्रतिमे च प्रयत्नेन रक्षति तथा भवत्याचार्यो रक्षितव्यो यतः श्रीगृहसदृश एष आचार्य अथ के ते प्रतिमे इत्यत आह—

पडिमुप्पत्ती वणिए उदही उप्पातो उ वायणं भीतो । रयणदुगे जिणपडिमा करेमि जइ उत्तरे विग्घं ॥
उप्पाउवसमउत्तरणमविग्घं एक्कपडिमकरणं वा । देवयच्छंदेण ततो जाया बितीए वि पडिमातो॥११६॥

प्रतिमायारुत्पत्तिर्वक्तव्या सा चैवमेकस्य वणिजः समुद्रं प्रवहणेनावगाढस्योत्पात उपस्थितस्ततः स वणिक् भीतः सन् औपयाचितिकं करोति । यथा यदेतदौत्पादिकमुपशाम्यति अविघ्नेनोत्तरामि च ततोऽनयोर्द्वयोर्मणिरत्नयोर्द्वे मणिमय्यौ जिनप्रतिमे कारयिष्यामि । एवमौपयाचितिके कृते देवतानुभावेनोत्पातिकमुपशान्तमविघ्नं समुद्रोत्तरणमभूत् । स चोत्तीर्णः सन्

लोभेन एकस्मिन्मणिरत्ने एकां जिनप्रतिमां कारयति। ततो देवतया द्वितीयेपि मणिरत्ने द्वितीया जिनप्रतिमा कारिता। तथा चाह–देवताच्छन्देन ततो जाता द्वितीयेऽपि मणिरत्नप्रतिमा॥

तो भत्तीए वणितो सुस्ससइ ता परेण जत्तेणं। ता दीवएणपडिमा, दीसंति हरा उ रयणाइं ॥११७॥

ततः प्रतिमाद्वयकारापणानन्तरं ते प्रतिमे वणिग् भक्त्या परेण यत्नेन शुश्रूषते। ततस्तयोश्च प्रतिमयोरिदं प्रातिहार्यं ते प्रतिमे यावद्दीपकः पार्श्वे ध्रियते तावद्दीपकेन हेतुना प्रतिमे दृश्येते। इतरथा दीपकाभावे सप्रकाशेऽपि प्रकाशे मणिरत्ने दृश्येते॥

सोऊण पाडिहेरं राया घेत्तूण सिरिहरे छुहति। मंगलभत्तीए ततो पूएति परेण जत्तेण॥ ११८॥

इदमनन्तरोदितं प्रातिहार्यं राजा कौसलिकः श्रुत्वा ते प्रतिमे स्वयमेवात्मीयश्रीगृहके भाण्डागारे क्षिपति मुञ्चति। ततो मङ्गलबुद्ध्या भक्त्या च परेण यत्नेन पूजयति। यस्मिंश्च दिवसे ते प्रतिमे श्रीगृहमानीते ततः प्रभृति राज्ञः कोशादिषु वृद्धि-रुपजाता। आह–श्रीगृहसदृश आचार्य इत्युक्तं तत एवं दृष्टान्तभावना कर्तव्या। यथा राजा श्रीगृहं प्रयत्नेन रक्षयति एव-माचार्योऽपि रक्षणीयस्ततः कथमत्र मणिमयप्रतिमाभ्यां दृष्टान्तभावना कृता उच्यते––

मंगलभत्ती अहिया उप्पज्जइ तारिसंमि दव्वंमि। रयणग्गहणं तेणं रयणप्भूतो तहायरीतो ॥११९॥

श्रीगृहे द्रविणं रक्षणीयं मणिमयप्रतिमयोः पुनर्द्रविणमप्यतिप्रभूतमस्ति मङ्गलबुद्धिश्च तत्रापि परमतीर्थकरभक्तिश्चेति

प्रयत्नेन रक्षणे त्रीणि कारणानि । तथा चाह—मङ्गलं मङ्गलबुद्धिर्भक्तिश्चाधिका तादृशे द्रव्ये समुत्पद्यते ततो रत्नग्रहणं यथा ते रत्नप्रतिमे कारणत्रयवशाद्विशिष्टेन प्रयत्नेन रक्ष्येते शुश्रूष्येते च तथा शिष्यैराचार्यः प्रयत्नेन रक्षणीयः शुश्रूषणीयश्च । अथैवमाचार्ये रक्षिते शुश्रूषिते च को गुण इत्यत आह ।

पूयंति य रक्खंति य सीसा सव्वे गणिं सया पयया । इह परलोए य गुणा हवंति तप्पूयणे जम्हा ॥१२०॥

गणिनमाचार्यं शिष्याः सर्वे सदा प्रयताः प्रयत्नपराः पूजयन्ति शुश्रूषन्ते च यस्मात्तत्पूजने आचार्यपूजने इहलोके परलोके च गुणा भवन्ति । इहलोके सूत्रार्थतदुभयानि परलोके सूत्रार्थाभ्यामधीताभ्यां ज्ञानादिमोक्षमार्गप्रसाधनं अथवा पारलौकिका-गुणा आयरिए वेयावच्चं करेमाणे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवति । इत्येवमादयः गतो द्वितीयोऽतिशयः । सम्प्रति तृतीयं इच्छापहूवेयावडियं कारेज्जा इत्येवं रूपमतिशयमभिधित्सुराह—

जेणाहारो उ गणी स बालवुड्ढस्स होइ गच्छस्स । तो अतिसेसपभुत्तं इमेहिं दारेहिं तस्स भवे ॥१२१॥

येन कारणेन गणी आचार्यः स बालवृद्धस्य गच्छस्याधारस्ततस्तस्य भवत्यतिशेषप्रभुत्वं अतिशायिप्रभुत्वं तच्चैभिर्वक्ष्य-माणैर्द्वारैरवगन्तव्यम् ॥

तित्थयरपवयणे निज्जराय सावेक्खभत्तवोच्छेदो । एएहिं कारणेहिं अतिसेसा होंति आयरिए ॥१२२॥

आचार्यस्तीर्थकरानुकारी तथा सूत्रतोऽर्थतश्चाधीती प्रवचने तथा तस्य वैयावृत्त्यकरणे महती निर्जरा भवति, । तथा

शिष्याः प्रातीच्छिकाश्चात्मानुग्रहबुद्ध्या सूरेर्वैयावृत्यं कुर्वन्तः सापेक्षा भवन्ति,। सापेक्षाणां च भूयान् ज्ञानादिलाभो महती निर्जरा इतरे त्वकुर्वन्तो निरपेक्षास्तेषां महान् संसारस्तथा भक्तावाचार्यस्य क्रियमाणायां सकलस्यापि गच्छस्यानुग्रहकरणा-त्तीर्थस्याव्यवच्छेदः कृतो भवति,। एतैः कारणैराचार्यस्य सूत्रोक्ता अतिशेषा भवन्त्यन्ये वक्ष्यमाणा इति द्वारगाथासंक्षे-पार्थः ॥ साम्प्रतमेषां व्याख्या तत्र प्रथमतीर्थकरकल्पद्वारं व्याख्यानयति—

देविंदचक्कवट्टी मंडलिया ईसरा तलवरा य। अभिगच्छंति जिणंदे तो गोयरियं न हिंडंति ॥१२३॥

जिनेन्द्रान् भगवत उत्पन्ने ज्ञाने देवेन्द्राः शक्रप्रभृतयश्चक्रवर्तिन उपलक्षणमेतत् यथायोगं वासुदेवा बलभद्राश्च तथा मण्डलिकाः कतिपयमण्डलप्रभव ईश्वरास्तलवराश्चाभिगच्छन्ति ततस्ते गोचरचर्या न हिंडंते ॥

संखादीया कोडी सुराण निच्चं जिणे उवासंति। संसयवागरणाणि य मणसा वयसा च पुच्छंते ॥१२४॥

संख्यातीताः सुराणां कोटयो नित्यं सर्वकालं जिनान् तीर्थकृत उपासते। तथा सततं वचसा च पृच्छति सुरादिके मनसा वचसा च संशयव्याकरणानि करोति। ततो भिक्षां न हिण्डन्ते।

उप्पण्णणाणा जह नो अडंती चोत्तीसबुद्धातिसया जिणिंदा।
एवं गणी अट्ठगुणोववेतो सत्था व नो हिंडइ इड्ढिमं तु॥ १२५ ॥

यथा उत्पन्ने ज्ञाने जिनेन्द्राश्चतुस्त्रिंशत् बुद्धातिशयाः सर्वज्ञातिशया देहसौगन्धादयो येषां ते यथा भिक्षां न हिण्डंते।

एवं तीर्थकरदृष्टान्तेन गणी आचार्योऽष्टगुणोपेतोऽष्टविधगणिसम्पदुपेतः शास्ता इव तीर्थकर इव ऋद्धिमान् न हिण्डते ॥

गुरुहिंडणंमि गुरुगा वसभे लहुयाऽनिवारयतस्स । गीतागीते गुरुलहु आणादीया बहुदोसा ॥ १२६ ॥

आचार्यं भिक्षामटामीति व्यवसितं यदि वृषभो न निवारयति, तथा तस्यानिवारयतः प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुकाः । अथ वृषभेण निवारितोऽपि न तिष्ठति तर्हि वृषभः शुद्ध आचार्यस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः तथा गीतार्थो भिक्षुश्चेन्न निवारयति, तदा तस्य मासगुरु अगीतार्थस्य भिक्षोरनिवारयतो मासलघु आचार्यस्य—गीतार्थागीतार्थाभ्यां वारितस्यापि गमने प्रत्येकं चतुर्गुरु आज्ञादयश्च दोषा इमे च वक्ष्यमाणा बहवो दोषास्तानेवाह—

वाते पित्ते गणालोए कायकिलेसे अचिंतया मेढी। अकारगे वाले गणचिंता वा इड्ढिणो ॥१२७॥

भिक्षामटतो वातो वातप्रकोपो भवति । तथा अत्युष्णपरितापनात् पित्तमुद्रिक्तीभवति तथा गणस्य गच्छस्य भिक्षाटनपरिश्रमत आलोकः कर्तव्यो न भवति, तथा भिक्षाटने कायक्लेशो भवति तस्माच्च सूत्रार्थपरिहानिस्तथा सूत्रार्थयोरचिन्ता भवति । तथा मेढीभूत आचार्यस्तस्मिन् भिक्षामटति शिष्याणामात्मद्वारभावतः प्राघूर्णकादीनां वात्सल्यकरणाभावः, तथा अकारकं चेत् द्रव्य लभते तस्य भोजने ग्लानत्वमभोजने परिस्थापनिकादोषः । तथा भिक्षामटतो व्यालश्वादिरुपतिष्ठति तत्र चात्मविराधना तथा भिक्षाटने दोषा एष द्वारगाथासंक्षेपार्थः । साम्प्रतमेनामेव विवरीषुः प्रथमतो वातद्वारमाह—

भारेण वेयणाए हिंडंते उच्चनीयसासो वा । बाहुकडिवायगहणं विसमाकारेण सूलं वा ॥ १२८ ॥

भारेण भक्तभृतभाजनभरेण वेदना भवति । तथा कोऽपि ग्रामो गिरौ निविष्टो भवेत् । तत्र च कानिचित् गृहाण्युच्चस्थाने कानिचित् नीचस्थाने तानि भारेण वेदनायां सत्यां हिण्डमानस्य श्वासो भवति । तथा बाहोः कटेश्च वातेन ग्रहणं भवति, तथा ग्रामे विषमाकारेण व्यवस्थिते यत्र तत्र वा तिर्यक् शरीरं कृत्वा गच्छतः शूलं वा भवेत् ॥

अच्चुण्हतावितोन्नखद्धदवाविय‍णे च्छड्डणाईया । अप्पियणे असमाही गेलण्णे सुत्तभंगादी ॥१२९॥

तथा अत्युष्णेन परितापितः सन् खद्धं प्रचुरद्रवं पानीयमतितृषित आददीत । तथा समुद्दिष्टोऽपि तथा परितापभावतः पुनः पुनः पानीयमापिबेत् । तथा चाहारः पानीयेन प्लावितः सन् न जीर्येत् । अजरणाच्च च्छर्दनं वमनं भवेत् । आदिशब्दादाहाररुचिर्नोपजायते । अथ पानीयं प्रभूतं न पिबति ततोऽसमाधिः आहारारुचौ च पुनर्भोजने ग्लानत्वं ग्लानत्वे च सूत्रभङ्गः । सूत्रपौरुषीभङ्गः । आदिशब्दादर्थपौरुषीभङ्गश्च गतं वातद्वारमधुना पित्तद्वारमाह—

बहिया य पित्तमुच्छा पडणं उण्हेण वावि वसहीए । आदियणे छड्डणादी सो चेव य पोरिसीभङ्गे ॥

उष्णेन परितापितस्य पित्तप्रकृतेर्बहिः पित्तमूर्च्छावशतः पतनं भवेत् । तथा च सति भक्तभृतभाजनसहितस्य महानुड्डाहः वसतौ वा पित्तमूर्च्छावशतः पतनं । तत्र प्रभूतजलपानं समुद्देशानन्तरमपि प्रचुरजलादानं तथा च सति त एव च्छर्द्दनादयः प्रागुक्ता दोषाः स एव च सूत्रपौरुष्याश्च भङ्गः ॥ गतं पित्तद्वारमधुना गणालोकद्वारमाह—

आलोगो तिन्निवारे, गोणीण जहा तहेव गच्छेवि । नठं न नाहिति नियट्टदीहसोही निसिज्जं च ॥ १३१ ॥

यथा गोपालस्तिसृषु वेलासु गवामालोकं करोति, । तद्यथा—प्राक् प्रसरंतीनां मध्याह्ने च्छायासु स्थितानां विकालवेलायां गृहं प्रत्यागच्छन्तीनां यदि न करोति तदा न जानाति का विनष्टा का वा गतेति । एवमाचार्येणापि तिसृषु वेलासु गच्छेऽप्यालोकः कर्तव्यः । तद्यथा—प्रातर्मध्याह्ने विकालवेलायां च तत्र यदि प्रातरावश्यके कृते गणालोकं न करोति, तदा मासलघु । भिक्षावेलायां द्वितीयं वारं गणालोकमकुर्वतो मासलघु, । तृतीयं वारं विकालवेलायामप्यकुर्वतो मासलघु, तत्राचार्यो यदि भिक्षां नाटति तदा तिसृषु वेलासु गणालोकं कर्तुं शक्नोति, भिक्षामटन् कथं कुर्यात् । गणालोके चाऽक्रियमाणे इमे दोषाः । कोऽपि साधुर्नष्टो भवेत् । स च नष्ट इति ज्ञात्वा प्रत्यानीयते, । गणालोके पुनरकृते नष्ट इत्येव न ज्ञास्यते, । तथा भिक्षाचर्यागमने कः सन्निवृत्तः को वा नेति केन ज्ञायते, । तथा गणालोकेऽक्रियमाणे को दीर्घं कालं भिक्षाचर्यं करोति, को वा नेति केन ज्ञायते, । तथा भिक्षामटत्याचार्ये भिक्षाचर्यात् आगतानामालोचनायां कः शोधिं करोति, । तथा भिक्षां हिण्डमाने सूरौ कोऽपि गृहनिषद्यां वाहयत्येतन्न ज्ञायते ॥

मा आवस्सयहाणी, करेज्ज भिक्खालसा व अच्छेज्जा। तेणति संज्झालोगं सिस्साण करेइ अच्छंतो ॥१३२॥

भिक्षामटत्याचार्यो येऽवश्यं कर्तव्या योगास्तेषां यः प्रमादतो हानिं करोति । स न ज्ञायते । तथा आचार्य एवास्माकं भिक्षामानेष्यति इति केचित् भिक्षालसा वसतावेव तिष्ठेयुर्न भिक्षामटेयुर्यत एवं गणालोकेऽक्रियमाणे इमे (अमी) दोषास्तस्मात्तिसृष्वपि सन्ध्यासु शिष्याणामालोकंस्तिष्ठन् भिक्षामहिण्डमानः करोति गतं गणालोकद्वारमधुना कायक्लेशद्वारमाह—

हिंडंतो उच्चा(व्वा)तो सुत्तत्थाणं च गच्छपरिहाणी । नासेहिति हिंडंतो सुत्तं अत्थं आरेगेणं ॥ १३३ ॥

हिण्डमानः पुनर्भिक्षां महान् कायक्लेश इति उच्चातोत्ति परिश्रान्तो भवति परिश्रान्तत्वात् सूत्रमर्थं च दातुमसमर्थ इति शिष्येषु प्रातीच्छिकेषु च सूत्रार्थानां परिहानिस्ततो गच्छस्यापि परिहानिः, शिष्याणां प्रातीच्छिकानां चान्यत्रान्यत्र गणान्तरे संक्रमात् । तथा हिण्डमानः सूत्रमर्थं चारेकेणाक्षेपेणात्मनोऽपि नाशयिष्यति गतं कायक्लेशद्वारमिदानीं चिन्ताद्वारमाह—

जा आससिउं भुंजइ भुत्तो खेयं व जाव परिणेई । ताव गतो सो दिवसो, नट्ठसती दाहिती किं व ॥ १३४ ॥

यावद्भिक्षामटित्वा क्षणमात्रमाश्वास्य भुंक्ते भुक्तोऽपि च खेयंत्ति भिक्षाऽटनपरिश्रमं यावत् प्रतिनयति स्फेटयति, तावद्दिवसः सकलोऽपि गतस्ततो नास्ति सा वेला यत्र सूत्रस्यार्थस्य वा चिन्तां करोति । अचिन्तितं च विस्मृतिमुपयाति, ततो नष्टस्मृतिः । किं दास्यति न किमपीति भावः, । वाशब्दो दूषणसमुच्चये । एतदेव सुव्यक्तं भावयति—

रेगो नत्थि दिवसतो रत्तिंपि न जग्गते समुव्वातो । न य अगुणेउं दिज्जइ जइ दिज्जइ संकितो दुहातो ॥

नास्ति रेको विविक्तो अवसरो दिवसमध्ये यत्र सूत्रमर्थं वा चिन्तयति । रात्रावपि समुद्वान्तः सम्यक् परिश्रान्तो न जागर्त्ति । न च सूत्रमर्थं वा अगुणयित्वा दीयते । यदि पुनर्दीयते तर्हि द्विधातः सूत्रतोऽर्थतश्च शङ्कितो भवति ॥ गतं चिन्ताद्वारमधुना मेढिकाद्वारमाह—

मेढीभूते बाहिं भुंजण आदेसमाइ आगमणं । विणए गिलाणमादी अच्छंतो मेढिसंदेसा ॥ १३६ ॥

आचार्यः सर्वस्यापि गच्छस्य मेढिभूतः मेढिरिति वा आधार इति वा चक्षुरिति वा एकार्थः। स चेद्भिक्षां गच्छति, ततः साधूनां वसतेर्बहिर्यदच्छाया भोजनं स्यादेतदनन्तरमेव भावयिष्यते। तत एवं ज्ञायते कोचिदादेशा प्राघूर्णकाः आगच्छेयुरादिशब्दात्केचिदलब्धिका लब्धिपरिहीनास्ततः तेषामादेशानामागमनं ज्ञात्वा कः प्राघूर्णकानां विश्रामणं सन्देशं वा कुर्यात्.। को वा लब्धिपरिहीनानां यत्रास्ति तस्य दानं, प्राघूर्णकानामितरेषां च वात्सल्याकारणे विनयो न कृतः स्यात्तथा ग्लानस्यादिशब्दात् बालवृद्धासहानां च कः सन्देशप्रदानेन चिन्तां कुर्यात्,। तिष्ठति भिक्षामनटत्याचार्ये तस्य मेढेः सन्देशादादिशात् सर्वमादेशादेः सुस्थं भवति। सम्प्रति यदुक्तं बाहिभुञ्जन्ति तद्भावयति—

आलोयदायणं वा कस्स करे हा मुगं च छंदेमो। आयरिए य अडंते को आत्थिउ मुच्छहे अन्नो॥१३७॥

शिष्याः प्रातीच्छिकाश्च भिक्षां प्रविष्टाश्चिन्तयन्ति। सूरिरपि भिक्षार्थं निर्गतो भविष्यति, ततो वयं प्रतिश्रयं गत्वा कस्य पुरत आलोचयिष्यामः कस्य वा भक्तं पानं वा दर्शयिष्यामः। कं चान्यं साधुं तत्र गताः च्छन्दयामो निमन्त्रयामो यतो भिक्षामटत्याचार्ये कोऽन्यः साधुः स्थातुमुत्सहते,। सर्वोऽपि भिक्षां यातीति भावः। तथा हि—सर्वे साधवो भिक्षामटत्याचार्ये चिन्तयन्ति। यदि स्वयमाचार्यो भिक्षां हिण्डते कास्माकं शक्तिः पश्चात्स्थातुं वयमपि यास्यामः। एवं सर्वस्यापि गमने निमन्त्रणापि कस्य स्यादिति विचिन्त्य बहिरेव समुद्दिश्य वसतावागच्छेयुरिति गतं मेढिद्वारमिदानीमकारकद्वारमाह—

णीणिते अकारंगंमी दव्वे पडिसेहणा हवति दुक्खं। रायनिमंतणगहणे सणक्खिववावारणा दुक्खं॥१३८॥

भिक्षामटत आचार्यस्य यदकारकं तस्य तत् भिक्षार्थं निष्काशितं तास्मिन् अकारकं द्रव्ये भिक्षार्थं निष्काशिते प्रतिषेधनं ममैतदकारकमन्यद्देहीति वक्तुं लज्जातो भवति दुःखं, यदि पुनर्लज्जां मुक्त्वा भणति तदानन्तरवक्ष्यमाणगाथाद्वयोक्ता दोषास्तथा भिक्षामटन्नाचार्यो राज्ञा मत्तवारणकस्थितेन दृष्टस्ततः आकारयित्वा भणितो मम गृहे भिक्षां गृह्णीत । स प्राह– न कल्पते राजपिण्ड इति, एवं निमन्त्रणानन्तरमग्रहणे राज्ञा भण्यते–साधो किं तव पतद्ग्रहे समस्ति । ततो दर्शितेऽन्तप्रान्तादिके वासिकादौ च राजा तत् दृष्ट्वा खिंसनं कुर्यात् । तथा आचार्योऽलब्धिको भवेत् । स चेत् ग्लानादिनिमित्तं शिष्यान् प्रातीच्छिकांश्च व्यापारयेत् यथा ग्लानादीनां योग्यमानयत ते चालब्धिकं ज्ञात्वा परिभवमुत्पादयन्तीति तेषां व्यापारणे दुःखमेव गाथासमासार्थः । साम्प्रतमेनामेव विवरीषुर्लज्जां मुक्त्वा अकारकद्रव्यप्रतिषेधने ये दोषास्तानेवाह––

जेणेव कारणेणं सीसमिणं मुंडियं भदंतेण । वयण घरवासिणी विहु न मुंडिया ते कहिं जीहा॥१३९॥

येनैव कारणेन हेतुना भदन्तेन गुरुणा तवशीर्षमिदं मुण्डितं, तेनैव कारणेन तव जिह्वापि वदनगृहवासिनी ममैतदकारकमन्यद्देहीति ब्रुवाणा कथं न मुण्डिता, येनैवं न भाषते तथा,

गयमागयंमि लोए सीसावि तहेव तस्स गच्छंति । सयमेव दुट्ठजिब्भो सिसे विणइस्सती केण॥१४०॥

गतागमोयं स्वभावतो लोकः पितृस्वभावं पुत्रोऽनुकरोतीति भावः । ततो गतागमेऽस्मिन् लोके यथाचार्यो गच्छति चेष्टते शिष्या अपि तस्य तथैव गच्छन्ति वर्तन्ते । तं च स्वयमेवेत्थं दुष्टजिव्हस्ततः केन प्रकारेण शिष्यान्विनेष्यति

शिक्षयिष्यति नैवं कथं च नेति भावस्ततस्तेऽपि त्वत्सदृशा भविष्यन्तीति ।

पडिसेहं तमजोग्गं अएणस्सवि दुल्लहं हवइ भिक्खं। सद्धा भंग चियत्तं जिब्भादोसो अवएणो य ॥१४१॥

अयोग्यमकारकं प्रतिषिध्यमानं महान्तमपगुणं करोति । किं तमित्याह—कोऽसावपगुण इत्याह—अन्यस्यापि साधोर्दुर्लभं भवति भैक्षं, नैते यद्वा तद्वा गृह्णन्तीत्यदानात् । तथा अकारकस्य प्रतिषेधने कस्या अपि महत्याः श्रद्धाया भङ्गः । अपरस्यापि अचियत्तमप्रीतिस्ततस्तद्वशादवर्णो जिह्वादोष उत्पद्यते सम्प्रति यदुक्तं राजनिमन्त्रणाग्रहणे खिंसनमिति तत्र तदेव खिंसनमाह—

पुव्विं अदत्तदाणा अकोविया इह उ संकिलिस्संति। काऊण अंतरायं नेच्छंतिट्ठंवि दिज्जंतं ॥ १४२ ॥

आन्तप्रान्तादौ वासितादौ च दर्शिते राजा प्राह—पूर्वमदत्तदाना यूयं तत इहाकोविदा अतत्वज्ञा सन्तः क्लिश्यन्ति । तथा च राजपिण्डे इत्यन्तरायं कृत्वा इष्टमपि दीयमानं भवन्तो नेच्छान्ति ।

गहण पडिसेए भुंजण अभुंजणे चेव मासियं लहुयं। अमणुएण अलंभे वा खिंसिज्ज व सेहमादीया ॥१४३॥

अकारकस्य ग्रहणे सति यद्यन्यैः साधुभिः प्रतिषिध्यमानोऽपि भुङ्क्ते तदा ग्लानत्वमथ न भुङ्क्ते तदा अभोजने पारिष्ठापनिकादोषस्तत्र च प्रायश्चित्तं मासिकं लघु, तथा यद्याचार्योऽलब्धिकस्तदा अमनोज्ञलाभे मनोज्ञालाभे वा शैक्षकादयः खिंसेयुर्न किमपि क्वापि गतो लभतेऽतिरिक्तमेतस्याचार्यत्वं ॥

वावारिया गिलाणादियाण गेराहह जोग्गंति ते तओ बेंति। तुब्भे कीस न गेराहह हिंडंता ऊ सयं चेव ॥१४४॥

आचार्यो लब्धिहीनः सन् शिष्यान् प्रातीच्छिकांश्च व्यापारयेत् । यथा ग्लानादीनां ग्लानप्राघूर्णकप्रभृतीनां योग्यं गृह्णीत तत एवं ते व्यापारिताः सन्तो ब्रुवते । यूयं स्वयमेव हिण्डमाना ग्लानादिप्रायोग्यं कस्मान्न गृह्णीत ॥

एवाणाए परिभवो बेंति दीसति य पाडिरूवं भे। आणेह जाणमाणा, खिंसंति एवमादीहिं ॥ १४५ ॥

एवमुपदर्शितेन प्रकारेण आज्ञायाः परिभव उत्पाद्यते, यथा यदि यूयं प्रायोग्यं न लभध्वे कथं वयं लप्स्यामहे । एवमुक्ते यद्याचार्यो ब्रूते—आर्या उद्यमेन किं न लभ्यते । तत एवमुक्ते रुष्टा ब्रुवते—दृश्यते खलु भे भवतां प्रातिहार्यसातिशयमाचार्यत्वं स्वयमेवं जानन्तः कस्मान्नानयत एवमादिरुच्चावचैर्वचनैः खिंसंति हीलयंति ॥ गतमकारकद्वारं, व्यालद्वारमाह—

वालो य साणमादी दिट्ठंतो तत्थ होति छत्तेण। लोभे य अभिओगे विसे य इत्थीकए वावि ॥१४६॥

भिक्षामटतो व्यालः श्वप्रभृतिकः कदाचिल्लगति तदा महत्यपभ्राजना तत्र च दृष्टान्तश्छत्रेण यथा च्छत्रमुपरि ध्रियमाणं शोभते अधःपतितं तु न किमपि एवमाचार्योऽपि बहुभिः परिवारितो गच्छन् शोभते । तथा भिक्षाटनप्रवृत्तस्तु श्वादिपरिगृहीतो न किमपि तथा प्रतिरूपवानाचार्यो भवतीति लोभेन, गाथायां सप्तमी तृतीयार्थे,ऽभियोगो वशीकरणं स्त्रीकृतं स्यात्, विषं वा केनचित् प्रद्विष्टेन दीयते, एतदेवोत्तरार्धं व्याचिख्यासुराह—

मोएउं असमत्था बद्धं रुद्धं नच्चणं कुसिया। जुवति कमणिज्जरूवो सो पुण सव्वेवितो सत्तो ॥१४७॥

युवतिः कमनीयरूपतया अलीकदोषसंभावनया अन्यथा बद्धं रुद्धं वा नर्तकं नटानां नायकं कुसिता मोचयितुमसमर्था-स्तेषां तादृक् शक्त्यभावात्स पुनर्युवतिकमनीयरूपस्तान् कुसितान् सर्वानपि केनापि दोषेण बद्धान् रुद्धान् वा मोचयितुं शक्तस्ततो यथा स प्रयत्नेन रक्ष्यते, एवमाचार्योऽपि रक्षणीयोऽन्यथा दोषस्तथा चाह—

एमेवायरियस्स वि दोसा पडिरूववं च सो होइ। दिज्ज विस भिक्खुवासो अभिजोग्ग वसीकरणमादी।१४८।

एवमेव नर्तनस्येवाचार्यस्याप्यपरक्षितस्य दोषा भवन्ति, तथाहि सोऽपि प्रतिरूपवान् भवति, ततः कोऽपि भिक्षूपासको जिनप्रवचनप्रभावनामसहिष्णुर्विषं दद्यात्। स्त्री वा काचिद्रूपलुब्धा आभियोग्यं कुर्यात् वशीकरणादि वा प्रयुञ्जीत। यस्मादेते दोषास्तस्मात् प्रयत्नतो रक्षणीयोऽन्यथा तदभावे गणस्याप्यभावापत्तिस्तथा चाह—

नच्चणहीणा व नडा नायगहीणा व रूपिणी वावि। चक्कं च तुंबहीणं न हवति एवं गणो गणिणा ॥

यथा नर्तनहीना नटा, यथा नायकहीना रूपवती स्त्री, यथा च चक्रं तुम्बहीनं न भवति, एवं गणिनाचार्येण विना गणोऽपि न भवति ॥ तदेवं व्यालद्वारमिदानीं गणचिन्ताद्वारमाह—१४९

लाभालाभद्धाणि अकारके वा वुड्ढमादेसे। सेहक्खमए न नाहिति अच्छंतो नाहिति सव्वे ॥१५०॥

केन पर्याप्तं लब्धं केन वा न लब्धमिति न ज्ञास्यति स्वयं भिक्षाटने परिश्रान्तत्वात्। तथा अध्वनि मार्गे ये परिश्रान्ताः समागमनप्राघूर्णकाः तेषामिदमकारकमिदं वा कारकं तथा बालान् वृद्धान् पूर्वागतांश्चादेशान् प्राघूर्णकान् तथा शैक्षान् क्षप-

कांश्च करणीयसारा करणतया न ज्ञास्यति । स्वयं भिक्षापरिश्रमणपरिश्रान्तत्वात् तिष्ठन् पुनः सर्वान् यथौचित्येन ज्ञास्यति परिश्रमाभावात् ॥ गतं गणचिन्ताद्वारमधुना वादिद्वारमाह—

सोऊण गतं खिंसति पडिच्छउव्वाय वादि पेल्लई । अच्छंति सत्थचित्तेन होंति दोसा तवादिया ॥१५१॥

भिक्षामटितुं प्रवृत्ते आचार्ये वादी कोपि समागतस्तेन साधव उक्ताः क आचार्यः ? । साधुभिरुक्तम्-भिक्षाटनाय गतस्ततः स भिक्षार्थं गतं श्रुत्वा खिंसति हीलयति, । एतावत्तस्य पाण्डित्यं स स्वयं भिक्षामटति ततः क्षणमात्रं प्रतीक्षितः स चाचार्य उद्भ्रान्तः परिश्रान्तः समागतस्तं समागतं दृष्ट्वा वादी प्रेरयति । स च परिश्रान्तत्वात् उत्तरं दातुमसमर्थस्तिष्ठति । पुनः स्वस्थचित्ते दोषास्तापादयः । आदिशब्दात् तृषादिपरिग्रहो न भवति तथा च सति न वादिना तस्य प्रेरणं किन्तु जय इति वादी समागतो भिक्षार्थं गत इति श्रुत्वा यदवादीत्तदुपदर्शयति—

पागडियं माहप्पं, विन्नाणं चेव सुट्ठु ते गुरुणो । जइ सोवि जाणमाणो न वि तुब्भ मणाढितो होंता ॥१५२॥

भिक्षार्थं गत इति ब्रुवाणैर्भवद्भिः सुष्ठु अतिशयेन माहात्म्यं गरिमलक्षणं विज्ञानं च प्रकटितं । यदि सोऽपि ज्ञाता भवति न वै युष्माकमनादृतो भवेत् ॥ अधुना पडिच्छिउव्वाय वादि पेल्लइ इति व्याख्यानयति—

न वि उत्तराणि पासइ पासणिधाणं च होंति परिभूतो । सेहादि भत्तगावि य दट्ठुं अमुहं परिणमंति ॥१५३॥

स भिक्षाटनपरिश्रान्तः सन् नवि नैव उत्तराणि पश्यति परिश्रमेण बुद्धेः संव्यापादनात्तथा च सति स प्राश्निकानामपि

सभ्यानामपि परिभूतो भवति ततो ये शैक्षकादयो ये च भद्रकादयस्ते तममुखं निरुत्तरं दृष्ट्वा परिणमन्ति विपरिणामं भजन्ते। भिक्षार्थमनटने पुनरिमे गुणाः ॥

सुत्तत्थाणं गुणणं विज्जामंता निमित्तजोगाणं। वीसत्थे पइरक्खे परिजिणाइ रहस्ससुत्ते य ॥ १५४ ॥

सूत्रार्थानां तथा विद्यानां मन्त्राणां निमित्तशास्त्राणां योगशास्त्राणां च गुणनं परावर्तनं भवति तथा विश्वस्तः सन् प्रतिरिक्ते विविक्ते प्रदेशे रहस्यसूत्राणि परिजयति। अत्यन्तस्वभ्यस्तानि करोति तस्मान्न भिक्षार्थमटितव्यमाचार्येण गतं वादिद्वारमिदानीमृद्धिमद्द्वारमाह—

रण्णावि दुवक्खरतो ठवितो सव्वस्स उत्तमो होति। गच्छं वियाइरितो सव्वस्सवि उत्तमो होइ ॥१५५॥

राज्ञा द्व्यक्षरको दासो यद्यपि जात्या हीनस्तथापि संस्थापितः सन् सर्वस्याप्युत्तमो भवति उत्तमत्वाच्च यथा न कश्चन प्रेषणेन हिण्डाप्यते सोऽप्येवं यथा, तथा गच्छेऽप्याचार्यः सर्वस्याप्युत्तमो भवतीति स सुतरां भिक्षां न हिण्डापयितव्यः ॥

रायामच्च पुरोहिय सेट्ठी सेणावतीतलवरा य। अभिगच्छंतायरिए तहियं च इमं उदाहरणं ॥१५६॥

यथा तीर्थकरश्छद्मस्थकाले हिण्डमानोऽप्युत्पन्ने ज्ञाने देवेन्द्राद्यभिगमान्न हिण्डते, एवमाचार्यानपि आचार्य एव स्थापितान् राजा अमात्यः पुरोहितः श्रेष्ठी सेनापतितलवराश्चाभिगच्छन्ति ततस्तेऽपि भिक्षां न हिण्डन्ते। अन्यथा दोषस्तत्र वेदमुदाहरणं तदेवाह—

सोऊण य उवसंतो अमच्चो रगणो तगं निवेदेइ। रायावि बितियदिवसे तइए अमची य देवी य ॥१५७॥

राज्ञो अमात्य आचार्यसमीपे धर्मं श्रुत्वा उपशान्तः स च राज्ञस्तकमाचार्यं निवेदयति। यथा गुणवानतीवाचार्योऽमुकप्रदेशे तिष्ठति, ततो द्वितीयदिवसे राज्ञा अमात्येन सहागतः। स धर्मं श्रुत्वा परितुष्ट आगतो निजाग्रमहिष्याः परिकथयति। अमात्येनाप्यात्मीयभार्यायाः कथितं, ततोऽमात्यी देवी च तृतीयदिवसे धर्मश्रवणाय समागता आचार्यो भिक्षार्थं गतस्ततः

साउ पडिच्छिऊण गया अहवा पडिच्छिगणे खिसा। हिंडंति होंति दोसाकरेण पडिवत्ति कुसलेहिं ॥१५८॥

भिक्षार्थं गत इति श्रुत्वा ते हीलयित्वा गते, अथवा क्षणमात्रं प्रतीक्ष्य हीलयन्त्यौ गते, यदि वा यावदाचार्य आगच्छति, तावत्प्रतीक्ष्यमाणे हीलयतः अथवा प्रस्विन्नशरीरं परिगलत्प्रस्वेदमागतं दृष्ट्वा खिंसतो यदि वा क्लमेन सुष्ठुकृतं न वदनं नवासोमं कथयतो वा परिश्रमेण न सुष्ठु वचनविनिर्गमस्तत उत्थिते हीलयतो यथा पिण्डोलक इवैष भिक्षामटति किमाचार्यत्वमेतस्य। एते भिक्षां हिण्डमाने दोषाः। यदि पुनः कारणे वक्ष्यमाणे भिक्षार्थं गतो भवेत् राजादयश्च तत्रागतास्ते च पृच्छेयुः क्व गत आचार्यस्तत्र ये प्रतिपत्तिकुशलास्तैर्नेदं वक्तव्यं भिक्षार्थं गत इति, चैत्यवन्दननिमित्तं गत इति यदि ते राजादय आचार्यमागच्छन्तं प्रतीक्षेरन् तदा येऽतीव दक्षा गीतार्थास्तेषां सुन्दरं पानकं प्रथमालिकां च सुन्दरं कल्पं चोलपट्टं च गृहीत्वाचार्यसमीपे गत्वा आचार्यस्य कथयन्ति। तत आचार्यो मुखहस्तपादादिप्रक्षाल्य-प्रथमालिकां पानकं च कृत्वा कल्पं प्रावृत्य पात्राण्यन्यस्य समर्प्य तादृशवेषो वसतावानीयते यथाऽनाख्यातोऽपि राजादि-

भिज्ञायते एष आचार्य इति। ततो वसतिं प्राप्तस्य पादप्रोञ्छनं पादप्रमार्जनार्थमादाय साधव उपतिष्ठन्ति। पादप्रमार्जनान्तरं वसतेरंतरवसतेरंतः प्रविश्य पूर्वरचितायां निसद्यायामुपविशति, उपविष्टस्य च चरणकल्पकरणाय कोपि साधुरुपढौकते, चरणप्रचालनानन्तरं च सर्वे साधवः पुरतः पार्श्वतः पृष्टतो वा किंकरभूतास्तिष्ठन्ति यथा राजा चकितस्तिष्ठति। एतदेवाह

कारणे भिक्खस्स गते वि कज्जं अन्नं निवस्स साहित्ता। निज्जोग नयण पढमा कमादि धुवणं मणुण्णाई॥

कारणे वच्यमाणे लक्षणे समापतिते भैक्षस्य गतेऽप्याचार्ये नृपस्यान्यत्कार्यं कथयित्वा प्रथमालिकादेर्नियोगस्य नयनं, ततः क्रमादि प्रचालनं ततो मनोज्ञप्रथमालिकादिकरणम्॥ १५६

कयकुरुकय आसत्थो पविसइ पुव्वरइयनिसेज्जाए। पयया य होंति सीसा जह चकितो होइ राया वि॥१६०॥

कृतकुरुकुचः कृतकुल आस्वस्थः प्रविशति। प्रविश्य च पूर्वराचितायां निषद्यायामुपविशति। ततः पादप्रचालनसमीपोपवेशनप्रयतास्तथा भवन्ति यथा राजापि चकितो जायते। अत्र परः प्रश्नमाह—

सीसा य परिचत्ता चोदगवयणं कुटुंबिज्झामणाया। दिट्ठंतो दंडिएणं सावेक्खे चेव निरवेक्खे॥१६१॥

चोदकवचनमाचार्यं रक्षयित्वा शिष्या भिचायां प्रेषितास्तर्हि ते त्यक्ता, आचार्य आह—अत्र कुटुम्बिगृहपदीपनदृष्टान्तः। सापेचनिरपेचे चाचार्ये। एष द्वारगाथाक्षरार्थः। साम्प्रत्येनामेव विवरीषुः प्रथमतः सीसाय परिचत्ता इति भावयति—

वायादीया दोसा गुरुस्स इतरेसि किं न ते होंति। रक्खय सिस्सच्चाए हिंडणतुल्ले समताया॥१६२॥

वातादयो दोषा गुरोर्भवन्ति । इतरेषां साधुनां किं ते न भवन्ति भवन्त्येवेति भावः । ततो हिण्डते हिण्डनदोषे तुल्ये आत्मनो रक्षा क्रियते । शिष्याणां च त्याग इत्यसमता नेदं समंजसमित्यर्थः । अन्यच्च—

दसविहवेयावच्चे निच्चं अब्भुट्ठिया असढभावा । ने दाणि परिवन्ना अणुज्जमंताण दण्डो य ॥ १६३ ॥

दशविधे आचार्यादिभेदतो दशप्रकारे वैयावृत्त्ये नित्यं सर्वकालमशठभावाः सन्तो अभ्युत्थितास्ते सम्प्रति वातादिदोषान्पश्यद्भिरपि भिक्षाटने प्रेष्यमाणपरित्यक्ताः तथा दशविधवैयावृत्त्येनोद्यच्छन्ति ततस्तेषामनुद्यच्छतामाचार्यादिवैयावृत्त्यकरणे यथार्हं प्रायश्चित्तं दण्डो दीयते । तदेवं 'सीसाय परिचत्ता' इति भावितमिदानीं कुटुम्बिका पणयेति दृष्टान्तं भावयति ।

वड्ढि धन्नसुभरियं कोट्ठागारे डज्झंते कुटुंबस्स । किं अम्ह मुहा देई केई तहिय न अल्लीणा ॥१६४॥

एक कौटुम्बिकः स कर्षकाणां कारणे समुत्पन्ने वृद्ध्या कालान्तररूपया धान्यं ददाति । तया च वृद्ध्या कौटुंबिकस्य कोष्ठागाराणि धान्यस्य सुभृतानि जातानि । अन्यदा च तस्यैकं कोष्ठागारं वृद्धिधान्यसुभृतं वह्निना प्रदीप्तेन दह्यते । तत्केचित्कर्षका विध्यायननिमित्तं तत्र प्रदह्यमाने कोष्ठागारे न समागता किमेष कौटुम्बिकोऽस्माकं मुधा ददाति येन वयं विध्यापनार्थमभ्युद्यता भवामः ॥

एयस्स पभावेणं जीवा अम्हेति एव नाऊणं । अन्ने उ समल्लीणा विज्जविए तेसि सो तुट्ठो ॥ १६५ ॥

अन्ये कर्षका एतस्य कौटुम्बिकस्य प्रभावेन वयं जीवन्ति स्म जीवा अचप्रत्ययः जीविता इत्यर्थः एवं ज्ञात्वा समा-

लीनास्तत्र समागता विध्यापनाय च प्रवृत्तास्ततो विध्यापिते कोष्टागारे सा कौटुम्बिकस्तेषां तुष्टः किमकार्षीदित्यत आह--

जे उ सहायगत्तं करेसु तेसिं अवड्ढियं दिन्नं । डिंडुंति न दिण्णियरे अकासगा दुक्खजीविया ॥१६६॥

ये तु विध्यापने सहायत्वमकार्षुस्तेषामवृद्धिकं कालान्तररहितं धान्यं दत्तं, इतरेषां तु सहायत्वमकृतवतां दग्धमित्युत्तरं विधाय न दत्तम् ततस्तेऽकर्षकाः सन्तो दुःखजीविनो जाताः । एष दृष्टान्तः साम्प्रतमुपनयमभिधित्सुराह--

आयरियकुटुंबी वा सामाणिया भवे साहू । वाबाह अगणि तुल्ला सुत्तत्था जाण धन्नं तु ॥ १६७ ॥

आचार्यः कुटुम्बीकः कुटुम्बितुल्य इत्यर्थः, । सामान्यकर्षकस्थानीयाः साधव आचार्यस्य भिक्षाटने वातादिव्याबाधाग्नितुल्या, सूत्रार्थान् जानीहि धान्यं धान्यतुल्यान् ॥

एमेव विणीयाणं, करेंति सुतत्थसंगहं थेरा । हावेंति उदासीणे, किलेसभागी य संसारे ॥ १६८ ॥

एवमेव कौटुम्बिकदृष्टान्तप्रकारेण ये विनीतास्तेषां स्थविरा आचार्याः सूत्रार्थसंग्रहं कुर्वन्ति सूत्रार्थान् प्रयच्छन्ति, यत्र उदासीनः तत्र हापयन्तीति न प्रयच्छन्तीति भावः । स चोदासीनो वर्तमानो न केवलं सूत्रार्थयोग्यो भवेत्, क्लेशभागी च संसारे जायते । गतं ध्यापनद्वारं सम्प्रति दण्डिकदृष्टान्तं विभावयिषुरिदमाह--

उप्पण्णकारणे पुण जइ सयमेव सहसा गुरू हिंडे । अप्पाणगच्छमुभयं परिचयती तत्थिमं नायं ॥१६९॥

उत्पन्नेऽपि कारणे वक्ष्यमाणलक्षणे यदि सहसा स्वयमेव गुरुर्भिक्षां हिंडते तर्हि स गुरुरात्मानं गच्छमुभयं च परित्यजति ।

तत्र चेदं वक्ष्यमाणज्ञातमुदाहरण । तदेवाह ॥

सोउं परबलमायं सहसा एक्कागिओ उ जो राया । निग्गच्छति सो चयती अप्पाणं रज्जमुभयं च ॥१७०॥

यो निरपेक्षो राज्ये परबलमागतं श्रुत्वा बलवाहनान्यमेलयित्वा सहसा एकाकी परबलस्य संमुखो निगच्छति, स आत्मानं राज्यमुभयं च त्यजति, बलवाहनव्यतिरेकेण युद्धारंभे मरणभावात् । एवमाचार्योऽपि निरपेक्षः समुत्पन्नेऽपि कारणे सहसा भिक्षामटन्नात्मानं गच्छमुभयं च परित्यजति । सम्प्रति सापेक्षदण्डिकदृष्टान्तभावनामाह—

सावेक्खो पुण राया कुमारमादीहि परबलं क्खविया । अजिए सयंपि जुज्झइ उवमा एसेव गच्छेवि ॥१७१॥

सापेक्षः पुना राजा प्रथमं कुमारादीन् युद्धाय प्रेषयति ततः कुमारादिभिः परबलं क्षपयित्वा यदा कुमारैर्न परिजीयते परबलं, तदा तस्मिन्नजिते स्वयमपि राजा युध्यते । एषा एवोपमा गच्छेऽपि द्रष्टव्या । आचार्योऽपि पूर्वं यतनां करोति तथापि असंस्तरणे स्वयमपि हिण्डते एव चात्मानं गच्छमुभयं च निस्तारयतीति भावः ॥ सम्प्रति यैः कारणैराचार्येण भिक्षार्थमटितव्यं तानि कारणान्याह—

अद्धाण कक्खडासति गेलण्णादेसमाईएसु च । संथरमाणे भइतो हिंडेज्ज असंथरंतंमि ॥१७२॥

अध्वानं प्रपन्नः सार्थेन सममाचार्यो गच्छंस्तत्र चासंस्तरणे यदि सार्थिका आचार्यस्य गौरवेण प्रयच्छन्ति, ततः स्वयमेव आचार्यो हिण्डते, एवं कर्कशेऽपि क्षेत्रे भावनीयं, तथा असति सहायानामभावे को भिक्षामानीय ददाति स्वयं हिण्डते । तथा

ग्लाना बहुस्ततस्तेषां सर्वेषामपि गच्छसाधवः प्रायोग्यमुत्पादयितुमशक्ता अथवा ग्लानप्रायोग्यमन्यः कोऽपि न लभते तत आचार्यो हिण्डते। एवमादेशाः प्राघूर्णिका आदिशब्दात् बालवृद्धासहपरिग्रहस्तेष्वपि भावनीयं। एतेषु विषयेष्व-संस्तरति गच्छे नियमादाचार्यो हिण्डते। अन्यथा प्रायश्चित्तसंभवात् संस्तरति पुनर्भक्तो विकल्पितः हिण्डते कदाचित् अभ्युद्यतविहारपरिकर्म कुर्वन् हिण्डते। शेषकाले नेत्यर्थः। एष द्वारगाथासंक्षेपार्थः॥ अत्र यदुक्तं संस्तरणे न हिण्डते इति तत्र संस्तरणं त्रिविधं—जघन्यं मध्यममुत्कृष्टं च तत्र जघन्यमधिकृत्याह—

पंचवि आयरियादी अच्छंते जहन्नए वि संथरणे। एवं संथरंते सयमेव गणी अडति गामे ॥१७३॥

जघन्येऽपि वक्ष्यमाणस्वरूपे संस्तरणे पञ्चाप्याचार्योपाध्यायप्रवर्तिस्थविरगणावच्छेदिनस्तिष्ठन्ति। जघन्येऽपीत्यपिशब्दः संभावने। स चैतत् संभावयति यदि तावत् जघन्येऽपि संस्तरणे पञ्चाप्याचार्यादयस्तिष्ठन्ति। ततो मध्यमे उत्कृष्टे संस्तरणे नियमात् पञ्चभिरपि स्थातव्यं। एवमपि जघन्येनापि संस्तरणेनासंस्तरति गच्छे स्वयमेव गणी आचार्यो ग्रामे भिक्षामटति। स च प्रतिलोमपरिपाट्या पर्यन्ते तथा हि—जघन्येनापि संस्तरणेनासंस्तरति प्रथमं गणावच्छेदको हिण्डते, तथाप्यसंस्तरणे स्थविरो हिण्डते, एवमप्यसंस्तरणे प्रवर्त्यपि तथाप्यसंस्तरणे उपाध्यायोऽपि, तथापि चेन्न संस्तरति गच्छस्तत आचार्योऽपि तत्र प्रथमत उत्कृष्टसंस्तरणमाह—

मंडलगयंमि सूरे उत्तिण्णा जाव पठवणवेला। ता एंति भुत्ता सन्नागया च उक्कोससंथरणे ॥ १७४ ॥

नभोमण्डलस्य मध्यगते सूर्ये मध्याह्ने इत्यर्थः। भिक्षार्थमवतीर्णास्ततः पर्याप्तं हिंडित्वा यावत् तृतीयपौरुष्या आदौ स्वाध्यायप्रस्थापनवेला तावत्सन्निवर्तते। एतावदुत्कृष्टं संस्तरणमथवा तृतीयपौरुष्या आदौ स्वाध्यायप्रस्थापनवेला तावत्सन्निवर्तन्ते। एतदुत्कृष्टं संस्तरणम्। मध्यमं जघन्यं चाह—

सन्नातो आगयाणं च पोरिसी मज्झिमं हवंति एयं। विसुयावियमत्तदिणो समतित्थं ते जहन्नं तु॥१७५॥

मध्याह्नादारभ्य भिक्षार्थमवतीर्णानां पर्याप्तं हिण्डित्वा वसतावागतानां भुक्तानां संज्ञातः संज्ञाभूमीत आगतानां यदि चतुर्थी पौरुषी अवगाहते एतत् मध्यमं संस्तरणं भवति मध्याह्नादारभ्य भिक्षामटित्वा भुक्त्व संज्ञाभूमीतः प्रत्यागत्यमात्रेषु चतुर्थी पौरुषी अवगाहते एतत् मध्यमं संस्तरणं भवति,। मध्याह्नादारभ्य भिक्षामटित्वा भुक्त्वा संज्ञाभूमीतः आगतानां यदि विसूयाविएसु विशोधितेषु सूरास्तमयेन दिनं समतिक्रामति जघन्यं संस्तरणमवसातव्यं, तदेवमुक्तं जघन्यादिभेदभिन्नं संस्तरणमिदानीमध्वादिद्वारव्याख्यानार्थमाह—

अद्धाणे असंथरणे अकोवियाणं विकरणपलंबे। एमेव कक्खडंमि वि असतित्ति सहायगा नत्थि॥१७६॥

अध्वनि सार्थेन समं व्रजतामसंस्तरणे भिक्षार्थमाचार्यो हिण्डते, अथवा ते सहाया अकोविदाः सार्थे च प्रलम्बान्यविकरणकृतान्यखण्डीकृतानि लभ्यन्ते। ततः आचार्यः स्वयमेव हिण्डमानस्तानि विकरणानि कृत्वा सन्निवर्तते अथवा ददतामुपदेशं ददाति विकरणानि कृत्वा दद्ध्वमिति। एवमकोविदानां सहायानां भावे प्रलम्बविकरणनिमित्तमाचार्यो

गच्छति। एवमेव कर्कशेपि क्षेत्रे भिक्षार्थं गमनमाचार्यस्य भवति। तत्राप्यसंस्तरणे अकोविदसहायभावे प्रलम्बविकरणाय वा गच्छतीति। तथा असतित्ति नाम सहायका न सन्ति ततः स्वयमेव भिक्षामटति ॥

बहुया तत्थ अतरंता अहव गिलाणस्स सो परं लहति। एमेव य आदेस सेसेसु विभासबुद्धीए॥१७७॥

बहवस्तत्र गच्छे अतरन्तो ग्लानास्ततः सर्वेषां गच्छसाधवः प्रायोग्यमुत्पादयितुमशक्ताः अथवा ग्लानस्य परं प्रायोग्यमन्यो न लभते किन्तु स एवाचार्यस्ततः स हिण्डते। एवमेवादेशेषु प्राघूर्णके शेषेषु च बालवृद्धासहेषु विभाषा विविधं भाषणं स्वबुद्ध्या कर्तव्यं। तच्चैवं—यद्यादेशादयो बहवः सर्वेषां साधवः कर्तुं न शक्नुवन्ति। यदि वा स एवादेशादिप्रायोग्यं लभते नान्यः कोऽपि ततः स हिण्डते सम्प्रति संथरमाणे भइओ (१७२) इति व्याख्यानयति—

अब्भुज्जयपरिकम्मं कुणमाणं जा गणं न वोसिरिति। ताव सयं सो हिंडइ इति भयणा संथरंतंमि॥१७८॥

अभ्युद्यतविहारपरिकर्म कुर्वन् यावत् गणं न व्युत्सृजति तावत्स्वयं स आचार्यो हिण्डते, इत्येषा भजना संस्तरति गच्छे—

अद्धाणादिसुवेहं सुहसीलत्तेण जो करेज्जाहि। गुरुगा य जं च जत्थ व सव्वपयत्तेण कायव्वं॥१७९॥

अध्वादिषु अध्वकर्कशादिष्वसंस्तरति गच्छे सुखशीलत्वेन सुखमाकांक्षमाण आचार्योऽहमित्यालम्बनमाधाय य उपेक्षामाचार्यः करोति भिक्षां न हिण्डते इत्यर्थः। तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः;। यच्च यत्र वा अनागाढपारितापनादि साधवः प्राप्नुवन्ति तन्निष्पन्नमपि तस्य प्रायश्चित्तं, तस्मात्सर्वं प्रयत्नेनाध्वादिष्वसंस्तरणे भिक्षाटनं कर्त्तव्यम्। साम्प्रत-

मसंस्तरणयतनामाह—

असती पडिलोमं सग्गामे गमणादाणसड्ढेसु । पेसेति बितियदिवसे आवज्जइ मासियं गुरुयं ॥१८०॥

असति अवमौदर्यादिना गच्छसंस्तरणाभावे प्रतिलोमं गणावच्छेदकादारभ्य प्रतिकूलगमनमवसातव्यं। तद्यथा—प्रतिवृष-भादिरसंस्तरणे गणावच्छेदकोऽपि प्रतिवृषभादिभिः सह हिंण्डते तथाप्यसंस्तरणे स्थविरोपि तथाप्यसंस्तरणे प्रवर्तकोपि तथाप्यसंस्तरणे उपाध्यायोपि तथा चेन्न संस्तरति तदा स्वग्रामे दानश्रद्धेषु कुलेष्वाचार्यस्य गमनं भवति, तथापि चेदसंस्तरणं तत आचार्यो अन्यान्यपि गृहाणि, तथा केनापि साधुना कस्मिंश्च कुले ग्लानप्रायोग्यं किमपि द्रव्यं याचितं, परं न लब्धमथ च तत् द्रव्यं तस्मिन् गृहे प्रभूतमस्ति अन्यत्र च न विद्यते, तत्र यदि द्वितीये दिवसे तस्मिन् कुले येन न लब्धं तमेवाचार्यः प्रेषयति ततो गुरुकं मासिकं प्रायश्चित्तमापद्यते तस्मात् तस्मिन् कुले प्रतिलोमं प्रेषयितव्यस्तद्यथा—प्रथमं गणावच्छेदकः प्रेष्यस्तेनालब्धे स्थविरस्तेनाप्यलब्धे प्रवर्तकस्तेनाप्यलब्धे उपाध्यायस्तेनाप्यलब्धे स्वयमाचार्यो व्रजति । यदि वा स गृहप्रभुर्यस्य गौरवं करोति स प्रेषयितव्यः। साम्प्रतमेनामेव गाथां विवरीषुः प्रथमतो गाथापूर्वार्धं भावयति—

गणावच्छेदओ पुव्वं ठवणाकुलेसुं च हिंडइ सगामे। एवं थेर पवित्ती अभिसेय गुरुय पडिलोमं ॥१८१॥

पूर्वं गणावच्छेदकः स्वग्रामे स्थापनाकुलेषु हिण्डते । एवं गणावच्छेदादारभ्य प्रतिलोमं वक्तव्यं, तद्यथा—असंस्तरणे स्थविरोऽपि हिण्डते, तथाप्यसंस्तरणे प्रवर्त्यपि, तथाप्यसंस्तरणे अभिषेक उपाध्यायस्तथापि संस्तरणाभावे गुरुरपि ॥

अधुना पेसेति बितियदिवसे इत्यादि भावयति—

उभासिय पडिसिद्धं तं चेव तत्थ पठवेज्जा उ। पडिलोमं गणिमादी गोरवं जत्थ वा कुणति ॥१८२॥

केनापि साधुना ग्लानप्रायोग्यं किमपि द्रव्यं कस्मिंश्चित् कुले अवभाषितं याचितमित्यर्थः, तच्च गृहे प्रभुणा प्रतिषिद्धमन्यत्र तत् द्रव्यं नास्ति, किन्तु तस्मिन्नेव गृहे। ततो द्वितीयदिवसे तत्र कुले न तमेव प्रेषयेत्। किन्तु प्रतिलोमं गण्यादिं गणावच्छेद-प्रभृतिकं यथोक्तं प्राक्। यत्र वा गृहप्रभुर्गौरवं करोति तं वा प्रेषयेत्।

तित्थगरत्ति समत्तं अहुणा पावयण निज्जरा चेव। वच्चंति दोवि समगं दुवालसंगं पवयणं तु॥१८३॥

तीर्थकर इति द्वारं समाप्तम्। अधुना प्रवचनं निर्जरा चेति द्वे अपि द्वारे समकमेककालं व्रजतस्तत्र प्रवचनं नाम द्वादशाङ्गं गणिपिटकम्।

तं तु अहिज्जंताणं वेयावच्चे उ निज्जरा तेसिं। कस्स भवे केरिसिया सुत्तत्थे जहोत्तरं बलिया ॥१८४॥

तत्तु द्वादशाङ्गं गणिपिटकमधीयानानां वैयावृत्ये क्रियमाणे तेषां वैयावृत्त्यकराणां महती निर्जरा भवति, उक्तं च—आयरियं वेयावच्चं करेमाणे महानिज्जरे महापज्जवसाणे भवति, इत्यादि अत्र महानिर्जरस्तदावरणीयस्य कर्मणः क्षयकरणात् महापर्यवसानःपुनरन्यनवकर्मबंधाभावात्। अत्र शिष्यःप्राह अस्य कीदृशी निर्जरा भवति? आचार्यःप्राह सूत्रे अर्थेच यथोत्तरं बलिका, एतदेव विभावयिषुराह—

सुत्तावासगमादी चोद्दसपुव्वीण तह जिणाणं च। भावे सुद्धमसुद्धे सुत्तत्थे मंडली चेव ॥ १८५ ॥

सूत्रमावश्यकादि यावच्चतुर्दशपूर्वाणि, एतद्धराणां यथोत्तरं महत्तरा निर्जरा एवमर्थेपि भावनीयं, तथा जिनानामप्य-वधिजिनप्रभृतीनां यथोक्तं बलिका निर्जरा इयमत्रभावना—एक आवश्यकसूत्रधरस्य वैयावृत्यं करोति। अपरो दशवैकालिक-श्रुतधरवैयावृत्यकरस्तस्यावश्यकसूत्रधरवैयावृत्यकरान् महती निर्जरा । एवमधस्तनाधस्तनश्रुतधरवैयावृत्त्यकरादुपर्युपरितर श्रुतधरवैयावृत्त्यकरो यथोत्तरं महानिर्जरस्तावदवसेयो यावत्रयोदशपूर्वधरवैयावृत्यकराच्चतुर्दशपूर्वधरवैयावृत्त्यकरो महानि-र्जर एवमर्थेऽपि भावनीयम् । तदुभयचिन्तायां सूत्रवैयावृत्त्यकरादर्थवैयावृत्त्यकरो महर्धिको नवरं निशीथकल्पव्यवहारार्थधराणां वैयावृत्यकरात् कालिकश्रुतवैयावृत्त्यकरो महानिर्जरः । तथा श्रुतज्ञानिवैयावृत्त्यकरः तथा भावः परिणामस्तस्मिन् शुद्धेऽशुद्धे च तदनुसारेण निर्जरा प्रवर्तते । तथा सूत्रार्थे युगपच्चिन्त्यमाने यथोत्तरं बलिका तथा मण्डलीकसूत्रार्थावधिकृत्य विचारणीया इहाचार्यः प्रस्तुतमधिकृत्य वैयावृत्त्यकरणे महती निर्जरा । तामेवाह––

पावयणी खलु जम्हा, आयरितो तेण तस्स कुणमाणो। महतीए निज्जराए वट्टति साहू दसविहंमि ।१८६।

प्रावचनी प्रावचनिकः खलु यस्मादाचार्यस्तेन तस्य वैयावृत्त्यं कुर्वन् साधुर्महत्यां निर्जरायां वर्तते । एवं दशविधेऽपि वैयावृत्त्ये महानिर्जराकत्वं भावनीयं, सम्प्रति यदुक्तं भावे शुद्धेऽशुद्धे च तदनुसारतो निर्जरा भवतीति । तत्र शुद्धोभावो व्यवहारतः शुद्धवस्तुप्रभावाद्भवतीति प्रतिपिपादयिषुराह—

जारिसगं जं वत्थुं, सुयं च तिराहं व ओहिमादीणं। तारिसतो च्चियभावो उपज्जति वत्थुतो जम्हा ॥१८७॥

याद्दशं यद्वस्तु प्रतिमादिकं यस्य यावच्च श्रुतं त्रयाणां चावध्यादीनां स्वस्थाने ये विशेषास्तस्माद्वस्तुनः श्रुताद्विशेषाद्वा ताद्दशान् भावः परिणामो व्यवहारतः ताद्दश उत्पद्यते तदनुसारेण च निर्जरा, ततः पूर्वं श्रुतचिन्तायां अर्थचिन्तायां वा तथा जिनानां च यथोत्तरं वलिका निर्जरोक्ता तथा चैतमेव व्यवहारनयं प्रतिपिपादयिषुराह—

गुणभूइठे दव्वंमि जेण मत्ताहियत्तणं भावे। इति वत्थुतो इच्छति ववहारो निज्जरं विउलं ॥१८८॥

येन यतो गुणभूयिष्ठं द्रव्यं ततस्तस्मिन् येन कारणेन मात्राधिकत्वं भावे परिणामे भवतीति अस्मात् कारणात् वस्तुनः प्रतिमाश्रुतादेर्यथोत्तरं गुणभूयिष्टात् विपुलां निर्जरामिच्छति व्यवहारो व्यवहारनयः। एतदेव स्पष्टतरं भावयति—

लक्खणजुत्ता पडिमा पासादी या समत्तलंकारा। पल्हायति जह वयणं तह निज्जरमो वियाणाहि ॥१८९॥

या जिनप्रतिमा लक्षणयुक्ताः प्रसादी मनः प्रसादकरणं समस्तालङ्कारा तां पश्यतो यथैव मनः प्रह्लादते तथा निर्जरां विजानीहि। यद्यधिकं मनः प्रन्हत्तिस्ततो महती निर्जरा, मन्दमनःप्रन्हत्तौ तु मंदेति भावः ॥

सुयव्वं अतिसयजुत्तो सुहोचितो तहवि तव गुणजुत्तो। जो सो मणप्पसातो जायइ सो निज्जरं कुणति १९०

श्रुतवानेष अत्राप्यनेके भेदास्तथाऽतिशययुक्तोऽवध्याद्यतिशयोपेतोऽत्राप्यवध्यादिविषये बहवस्तरतमविशेषाः सुखोचितो-ऽपि तपसि स बाह्याभ्यन्तरे गुणे ज्ञानादौ उद्युक्तस्तपोगुणोद्यत इत्येवं योऽसौ याद्दशो मनःप्रसादो मनःप्रसत्तिपरिणामो जायते

स तादर्शीं निर्जरां करोति तस्माद्वस्तुतो निर्जरेति व्यवहारनयः । तदेवमुक्तं व्यवहारनयमतमधुना निश्चनयमतमाह ।

निच्छयतो पुण अप्पे, जस्स वत्थुंमि जायते भावो । तत्तो सो निज्जरगो, जिण गोयम सीह आहरणं ॥१६१॥

निश्चयतः पुनरल्पेऽपि महागुणगुणतराद्धीनगुणेऽपि वस्तुनि यस्य जायते तीव्रः शुभो भावस्तस्मान्महागुणतरविषय-भावयुक्तात् स हीनगुणविषयतीव्रशुभभावो निर्जरको महानिर्जरतरः सद्भावस्याततितीव्रशुभत्वात् । अत्र जिनगौतमसिंह-जीवआहरणं । तच्चैवं " तिविट्ठत्तणे भयवया वद्धमाणसामिणा सीहो विहतो अद्धितिं करेइ ' खुड्डलगेण निहतोमित्ति ' परिभवात्, गोयमेणं सारहित्तणेण मणुसासितो मा अद्धितिं करेह । तुमं पसुसीहो नरसीहेण मारियस्स तुज्झ को परिभवो, एवं सो अणुसासिज्जंतो मतो । ततो संसारं भमिऊण भयवतो वद्धमाणसामिस्स चरमतित्थगरभवे रायगिहे नयरे कविलस्स बंभणघरे वडुतो जातो । सो अण्णया समोसरणे आगतो भयवंतं दट्ठुण धम्मधम्मेइ । ततो भयवया गोयमसामी पेसितो जहा उवसामेह । ततो गतो अनुसासितो य । जहा एस महप्पा तित्थंकरो, एयंमि जो पडिनिवसति सो दुग्गइं जाति । एवं सो उवसामितो तस्स दिक्खा गोयमसामिणा दिन्ना " एतदेवाह—

सीहो तिविट्ठ निहतो भमिउं रायगिहं कविल बडुगत्ति । जिणवरकहणमणुवसम गोयमोवसम दिक्खा य

सिंहस्त्रिपृष्टेन निहतः स संसारं भ्रमित्वा राजगृहे कपिलस्य ब्राह्मणस्य बटुकोऽभूत् । जिनस्य वीरस्य कथनं तथापि तस्यानुपशमो, गौतमेन चानुशासने कृतेऽभूदुपशमो दीक्षा च अत्र भगवदपेक्षया हीनगुणेऽपि गौतमे तस्य गुरुपरिणामोऽ

जायतेति महती निर्जराऽभवादिति ॥ १९२ सम्प्रति सुत्तत्थे इत्यस्य व्याख्यानमाह—

सुत्ते अत्थे तदुभए पुव्वं भणिया जहोत्तरं बलिया। मंडलिए पुण भयणा, जइ जाणइ तत्थ भूयत्थं ॥१९३॥

सूत्रेऽर्थे तदुभयस्मिन् स्वस्थाने निर्जरा पूर्वं यथोत्तरं वलिका बलवती भणिता। सम्प्रति पुनः सूत्रार्थतदुभयेषु युगपश्चिन्त्यमानेषु यथोत्तरं निर्जरा बलवती साम्प्रतं मंडली चेवत्ति व्याख्यानार्थमाह मंडलीए पुण इत्यादि मंडल्यां पुनर्भजना विकल्पना यदि जानाति, तत्र मंडल्यां भूतार्थं सद्भूतमर्थं तदा स महानिर्जर इयमत्र भावना मण्डल्यां पठन्ति पाठयन्ति च तत्रावश्यकादिपठतां यथोत्तरं पाठितो बलिकाः। अथ जानाति वैयावृत्यकरो यथाधस्तनसूत्रपाठको ज्ञानादिभिर्गुणैरधिकतरस्ततोऽधस्तनश्रुतपाठकस्य वैयावृत्त्यकरणे महती निर्जरा, ददतां मध्ये य उपरितनश्रुतवाचकः स ज्ञानादिभिरधिकतर इति तद्वैयावृत्यकरणे महती निर्जरा। अथ जानाति वैयावृत्यकरोऽधस्तनः श्रुतवाचको ज्ञानादिभिरधिकतरस्ततोऽधस्तनश्रुतवाचकस्य वैयावृत्त्यकरणे बलवती निर्जरा वाचकप्रातीच्छिकानां मध्ये यो वाचकस्तद्वैयावृत्त्यकरणे महती निर्जरा, । अथ वैयावृत्यकरो जानात्येषप्रातीच्छिक आचार्यो वाच्यते तत् प्रत्युज्वालनमात्रं यावत् सर्वमेतस्यायाति सूत्रतोऽर्थतश्चाधिकतरं इति तदा तस्य प्रतीच्छिकस्य वैयावृत्त्यकृतौ महती निर्जरा, १९३, इह सूत्रेऽर्थे तदुभये च यथोत्तरं बलवती निर्जरेत्युक्तं तत्र यथोत्तरं निर्जराया बलवत्तां भावयति—

अत्थो उ महिड्ढितो कडकरणेणं घरस्स निप्पती। अब्भुट्ठाणे गुरुगा रण्णोपीणेय देवीया ॥ १९४ ॥

सूत्रात् केवलात् अर्थाद्वा स सूत्रार्थो महर्द्धिकः किं कारणमिति चेत् उच्यते। अत्र कृतकरणेन। गृहस्य निष्पत्ति-दृष्टान्तः। इतश्च सूत्रादर्थः ससूत्रो महर्द्धिकः, सूत्रमण्डल्याचार्यादयः प्राघूर्णकप्रभृतीनामभ्युत्थानं कुर्वन्ति। अर्थ मण्डल्यां पुनर्यस्य समीपेऽनुयोगं श्रुतवान् तमेकं मुक्त्वाऽन्यस्य दीक्षागुरोरप्यभ्युत्थाने चत्वारो गुरुकाः प्रायश्चित्तं। ततः सूत्रार्थो राज्ञः शातवाहनस्य याने निर्गमने दृष्टान्तः। एष गाथाक्षरार्थः। साम्प्रतमेनामेव विवरीषुः कृतकरणेन गृहस्य निष्पत्तिरिति दृष्टान्तं भावयति—

आराहितो नरवती तिहिं उ पुरिसेहिं तेसि संदिसति। अमुगपुरे सयसहस्सं घरं च एएसि दायव्वं॥१९५॥

पट्टगं घेत्तूण गतो उंडियबितियो उ तइओ उभयं। निफ्फलगा दोण्णि तहिं मुद्दा पट्टो य सफलो उ॥१९६॥

एको नरपतिस्त्रिभिः पुरुषैरराधितः ततः परितुष्टः सन्नरपतिस्तेषां प्रत्येकं संदिशति। यथा—अमुकपुरे सुन्दरं गृहं शतसहस्रं च दीनाराणामित्येषां प्रत्येकं दातव्यमिति। तत्रैकोऽमुं संदेशं पट्टके गृहीत्वा लेखयित्वा गतो, द्वितीय उंडि मुद्रां गृहीत्वागतस्तृतीय उभयं पट्टके लिखापयित्वा गतस्तत्र येन पट्टके लेखापितं यथामुकपुरे सुन्दरं गृहं शतसहस्रं च दीनाराणां न तूपरि मुद्रा दापिता। येन पट्टकव्यतिरेकेण मुद्राप्रतिबिम्बमात्रं गृहीतं तौ द्वावपि निष्फलौ जातौ। तथाहि—ते त्रयोऽपि तन्नगरं गतास्तत्र आयुक्तस्तस्य समीपमुपागताः। पट्टकं मुद्रामुभयं च दर्शयन्ति। तत्रायुक्तेन प्रथमो भणितो मुद्रां न पश्यामि कथं च दामि, द्वितीयो भणितो जानामि राज्ञो मुद्रां न पुनर्जानामि राज्ञः सन्देशं किं दातव्यमिति,। एवं तौ निष्फलौ

जातौ। यस्य तु तृतीयस्य मुद्रा पट्टकश्च स सफलस्तस्यायुक्तेन यथाज्ञप्रदानात् एष दृष्टान्तः साम्प्रतमुपनयमाह—

एवं पट्टगसरिसं सुत्तं अत्थो य उंडियत्थाणो। उस्सगववायत्थो उभयसरित्थो य तेण बली॥१९७॥

एवममुना प्रकारेण पट्टकसदृशं पट्टकस्थानीयं सूत्रं, उंडिका मुद्रा ततः स्थानीयोऽर्थः उत्सर्गापवादस्थ उभयसदृशस्तेन बली। तस्योभयस्य भावात्। सम्प्रति अब्भुठाणे गुरुगा इत्यस्य व्याख्यानार्थमाह—

सुत्तस्स मंडलीए नियमा उठंति आयरियमादी। मुत्तूण पवायंतं न उ अत्थे दिक्खाण गुरुंपि॥१९८॥

सूत्रमण्डल्यां वाचयंत आचार्यादय आचार्योपाध्यायप्रभृतयः प्राघूर्णकादीनामागच्छतां सर्वेषामपि नियमादुत्तिष्ठन्ति अभ्युत्थानं कुर्वन्ति। अर्थमण्डल्यां पुनरुपविष्टः सन् यस्य समीपेऽनुयोगः श्रुतस्तमेकं प्रवाचयन्तं मुक्त्वान्यं दीक्षणगुरुमपि नाभ्युत्तिष्ठति यदाभ्युतिष्ठति तदा तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः, श्रोतारोऽपि यद्याचार्येऽनभ्युत्तिष्ठत्यभ्युत्तिष्ठन्ति तदा तेषामपि प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकं, यदि पुनर्यस्य समीपेऽनुयोगं श्रुतवान् तस्य नाभ्युत्तिष्ठति तर्हि तदापि तस्य चतुर्गुरुकम्। अत्र दृष्टान्तो राज्ञो याने देवी तं भावयति—

पतिलीलं करेमाणी नोठिया सालवाहणं। पुहवी नाम सा देवी सो य रुठो तहिं निवो॥१९९॥

राज्ञः सातवाहनस्य पृथिवी नामाग्रमहिषी। अन्यदा सा कापि निर्गते राज्ञि शेषाभिरन्तपुरिकाभिर्देवीभिः संपरिवृता शातवाहनवेषमादाय राज्ञ आस्थानिकायामुपविष्टा पतिलीलाविलम्बमानाऽवतिष्ठते। राजा प्रत्यागतः प्रविष्टस्तस्मिन् प्रदेशे।

सा च पतिलीलां कुर्वती पृथिवी नाम देवी शातवाहनं राजानमायान्तमपि दृष्ट्वा नोत्थिता । तस्यानुत्थाने शेषा अपि देव्यो नाभ्युत्थितवत्यस्ततः स नृपो राजा तत्र रुष्टो ब्रूते—त्वं तावन्महादेवी, ततो महादेवी वाते नाभ्युत्थिता एताः किं त्वया वारिता यन्नाभ्युत्थानमकार्षुस्ततो न सुन्दरमेतदिति ॥

ततो णं आह सा देवी अत्थाणीए तवाणाहा । दासावि सामियं पत्तं नोठंति अवि पत्थिवं ॥ २०० ॥

ततो राज्ञोक्तानन्तरं सा पृथिवीनाम देवी राजानमाह । तवास्थानिकायामुपविष्टा दासा अपि नाथाः सम्पूर्णगुणा अपि पार्थिवमपि स्वामिनमागच्छन्तं नाभ्युत्तिष्ठन्ति, तवास्थानिकायाः प्रभाव एष तथाहि—

तं वा वि गुरुणो मोत्तुं न वि उठेसि कस्सइ । न ते लीला कया होंती उठंती हं स तोसितो ॥ २०१ ॥

त्वमप्यस्यामास्थानिकायामुपविष्टो गुरूनमुक्त्वा नान्यस्य कस्यापि महीयसोऽभ्युत्तिष्ठसि । अहमपि तवास्थानिकायां त्वदीयां लीलां धरन्ती समुपविष्टा । ततो न सपरिवाराभ्युत्थिता । यदि पुनस्ते तव लीला न कृता स्यात्ततोऽहमभ्युत्तिष्ठेयमित्येवं राजा देव्या तोषितः । एवमत्रापि तीर्थकरस्थानीय आचार्योऽर्थमण्डल्यामुपविष्टः सन् न कस्याप्यभ्युत्तिष्ठति अमुमेवार्थं गौतमदृष्टान्तेन दृढयति—

कहंतो गोयमो अत्थं, मोत्तं तु तित्थगरं सयं । नवि उठेइ अन्नस्स तग्गयं चेव गम्मति ॥ २०२ ॥

न खलु भगवान् गौतमो अर्थं कथयन् स्वकमात्मीयं तीर्थकरं मुक्त्वा अन्यस्य कस्यापि उत्तिष्ठति । अभ्युत्थानं कृतवान्,

तन्मतं चेदानीं सर्वैरपि गम्यते। तदनुष्ठितं सर्वमिदानीमनुष्ठीयते। ततोऽर्थं कथयन् न कस्याप्युत्तिष्ठति ॥ सम्प्रति श्रवणविधिमाह—

सोयव्वे उ विही इणमो अवक्खेवादि होइ नायव्वो। विक्खेवम्मि य दोसा आणादीया मुणेयव्वा ॥२०३॥

श्रोतव्ये पुनरयं विधिरव्याक्षेपादिर्भवति ज्ञातव्य आदिशब्दाद्विकथादिपरिग्रहः। व्याक्षेपे पुनराज्ञादय आज्ञानवस्था-मिथ्यात्वविराधनारूपदोषा ज्ञातव्याः, । अत एवाभ्युत्थानमपि न क्रियते; तस्मिन् सति व्याक्षेपादिसंभवात्तथा चैतदर्थमेव द्वारगाथाद्वयमाह—

काउस्सग्गे विक्खेवया य विकहा विसोत्तिया पयतो। उवणय वाउलणादि य अक्खेवो चेव आहरणे ।२०४।

आरोवणा परूवण उग्गह तह निज्जरा य वाउलणा। एएहिं कारणेहिं अब्भुट्ठाणं तु पडिकुट्ठं ॥२०५॥

अनुयोगारंभनिमित्तं कायोत्सर्गे कृते एतैः कारणैरभ्युत्थानं प्रतिकुष्टं निराकृतं, कैः कारणैरत आह—विक्खेवया य इति व्याक्षेपस्य व्याक्षेपशब्दस्य भावः प्रवृत्तिनिमित्तं व्याक्षेपता व्याक्षेप इत्यर्थः। अभ्युत्थाने क्रियमाणे व्याक्षेपो भवति, व्याक्षेपाच्च विकथा चतुर्विधा प्रवर्तते। तत् प्रवृत्तौ चेन्द्रियैर्मनसा विश्रोतसिका संयमस्थानप्लावनमिति भावः, तस्माद-भ्युत्थानमकुर्वन् प्रयतः शृणुयात्। प्रयतो नाम कृताञ्जलिप्रग्रहो दृष्ट्वा सूरिमुखारविन्दमवेक्षमाणो बुध्युपयुक्तस्तथाभ्युत्थाने क्रियमाणे उपनयस्य विषये व्याकुलता, उपनयः कस्याप्यर्थेन क्रियते अन्यथा वा क्रियेत येन उपनयग्रहणमुपलक्षणं तेन

यत् ग्रहणं ज्ञातं तत् व्याकुलनात् भ्रश्यति पृच्छा वा कर्तुमारब्धा विस्मृतिमुपयाति, कालो व्याख्यानस्य शुष्यतीति तथा निरन्तरमविच्छेदेन भाषमाणस्य शृण्वतो महानाक्षेपस्तीव्रशुभपरिणामरूपो जायते। अभ्युत्थाने च तद्व्याघातस्तथा च सति शुभपरिणामाभावतो येऽवध्यादिलाभः संभाव्यते तस्य विनाशोऽत्रार्थे चाहरणं ज्ञातं वक्तव्यं। तथा आरोपणायाः प्रायश्चित्तस्य प्ररूपणे क्रियमाणेऽभ्युत्थाने व्याघातो भवति, व्याघाताच्च सम्यगवग्रहो ग्रहणं न भवति,। न खलु व्याक्षिप्तोऽवग्रहीतुं शक्नोति किं त्वव्याक्षिप्त इति प्रतीतमेतत्। तथाभ्युत्थाने क्रियमाणे व्याकुलता ततः सम्यक् श्रुतोपयोगो न भवति। तदभावाच्च ज्ञानावरणीयस्य कर्मणो न निर्जरा। एतैः कारणैरभ्युत्थानं प्रतिकुष्टं। साम्प्रतमेतदेव गाथाद्वयं विवरीषुः प्रथमतः काउस्सग्गे विक्खेवया य इति भावयति—

उच्चारियाए नंदीए विक्खेवे गुरुतो भवे। अप्पसत्थे पसत्थे च दिट्ठंतो हत्थिलावका ॥ २०६ ॥

अनुयोगारंभार्थं कायोत्सर्गे कृते नन्द्यां ज्ञानपञ्चकरूपायामुच्चारितायामभ्युत्थानेनान्येन वा प्रकारेण यो व्याक्षेपं करोति, तस्य प्रायश्चित्तं गुरुको मासः। तस्माद्व्याक्षेपो न कर्तव्यः। अत्राप्रशस्ते व्याक्षेपकरणे प्रशस्ते च व्याक्षेपाकरणे दृष्टान्तो हस्तिलावकाः हस्ती च शालीनां लावकाश्च हस्तिलावकास्तत्राप्रशस्ते प्रतिपादयति—

जह सालि लुणावेंतो कोई अत्थारिएहिं उ। सेयं हत्थि तु दावेइ धाविया ते य मग्गओ ॥ २०७ ॥
न लुओ अह साली उवेक्खेवेण तेण उ। वक्खेवेयराणं तु पोरिसी एव भज्जइ ॥ २०८ ॥

यथा कोऽपि कुटुम्बी निजे क्षेत्रे अत्थारिएहिं तु ये मूल्यप्रदानेन शालिलवनाय कर्मकराः क्षेत्रे क्षिप्यन्ते ते अस्तारिकास्तैर्लावयन् कथमपि सप्ताङ्गप्रतिष्ठितं श्वेतमारण्यहस्तिनमागतं दृष्ट्वा दर्शयति। तद्दर्शिते च ते हस्तिनो मार्गतः पृष्ठो धाविताः आगतैरपि हस्तिनो रूपेणाक्षिप्तैर्हस्तिरूपं वर्णयद्भिः तेन व्याक्षेपेणाथ शालिर्नलूना एवमिहापि अभ्युत्थानेन व्याक्षेपे रतानां पौरुषीभङ्गो भवति। व्याख्यानं पुनर्न किमपि याति, तस्माद्व्याक्षेपो न विधेयः। प्रशस्ते व्याक्षेपाकरणे दृष्टान्तः स्वयं भावनीयः स चैवम्—एकः कौटुम्बिकः शालिक्षेत्रं लावयति। तस्य सत्कया दास्या शालिंलुनंत्या सप्ताङ्गप्रतिष्ठितः श्वेतोवनहस्ती चरन् दृष्टो, दास्या ज्ञातं यदि शालिलावकानां कथयिष्यामि ततो हस्तिनं दृष्ट्वा हस्तिनो रूपेणाक्षिप्ता हस्तिनो रूपं वर्णयन्त आसिष्यन्ते एष च हस्ती दिनेऽस्मिन्नवकाशे दृश्यते। ततः शालिर्न लविष्यते यदा तु शालिः परिपूर्णो लूनो भवेत् तदा सा दासी स्वामिनः शालिलावकानां चाकथयत्। ततस्तैरुक्तं किं तदा नाख्यातं दासी प्राह शालिलवितव्यव्याघातो भविष्यतीति हेतोस्तत एवमुक्ते कौटुम्बिकः परितुष्टः, तेन च परितुष्टेन मस्तकप्रक्षालनतो दासी अदासीकृता। एवमिहापि व्याक्षेपो न करणीयस्तथा च सति भगवदाज्ञापरिपालनतः कर्मक्षयेण त्रिलोकमस्तकस्थो भवति सम्प्रति विकथादिपदव्याख्यानार्थमाह—

विकथा चउव्विहा वुत्ता, इंदिएहिं विसोत्तिया। अंजलीपग्गहो चेव दिट्ठीबुध्धुजुत्तया ॥ २०९ ॥

विकथा स्त्रीकथादिभेदाच्चतुर्विधोक्ता, विश्रोतसिका इन्द्रियैरुपलक्षणमेतत् मनसा वाचा प्रयतता अञ्जलिप्रग्रहो गुरुमुखे दृष्टिर्बुद्ध्युपयुक्तता च उपनयव्याकुलतेति व्याख्यानयति—

तस्स ते वणेतो सो उ अन्नहा वोवणिज्जइ । नायं वाकरणे वा वि पुच्छा अद्धा च भस्सइ ॥२१०॥

अभ्युत्थानेनान्येन वा व्याकुलतायां स दर्शित उपनयो नश्यति, विस्मृतिं याति यदि वा व्याकुलतयाऽन्यथोपनीयते ज्ञातं वा व्याकरणं वा पृच्छा वा कर्तुमारब्धा अद्धा वा पौरुषीलक्षणा भ्रश्यति । आक्षेपव्याख्यानार्थमाह—

भासतो सावत्रो वावि तिव्वसंजायमाणसो । लभंतो ओहिलंभादी जहा मुंडिवगो मुणी ॥ २११ ॥

निरन्तरमविच्छेदेन भाषकः श्रावको वा उत्तरोत्तरविशिष्टार्थावगाहनस्तीव्रसंजातमानसो जातपरमाक्षेपो यद्यभ्युत्थानेन व्याक्षेपो नाभविष्यत्ततोऽवधिलाभादिकमलप्स्यत । यथा मुडिम्बको मुनिस्तथा सुहिडिम्बक आचार्यः परमकाष्ठीभूते शुभध्याने प्रवृत्तो अवध्यादिलब्धिमलप्स्यत यदि तस्य पुष्पमित्रेण ध्यानविघ्नोनाकरिष्यत । परं सर्वसाधुसाध्वीप्रभृत्यत्या-कुलमभवादिति तेन ध्यानव्याघातः कृतः । अधुना (२०५) आरोवणा परूवणेति व्याख्यानार्थमाह—

आरोवणामक्खेवं व दाउकामो तहिं तु आयरितो । वाउलणाए फिटइ उ घेतुमणो न उ गेण्हे ॥२१२॥

आरोपणां प्रायश्चित्तं तत्रार्थ मण्डल्यामाचार्यो दातुकामः प्ररूपयितुकाम इति तात्पर्यार्थः यद्यभ्युत्थानं करोति, ततो व्याकुलतया स्फिटाति, व्याकुलेनैव प्रायश्चित्तप्ररूपणा तिष्ठतीति भावस्तथाऽवग्रहीतुमना अभ्युत्थानेन व्याकुलनातो नावगृह्णाति।

एगग्गो उ गिराहइ विक्खप्पंतस्स विस्सुतिं जाइ । इंदपुरइंददत्ते, अज्जुणतेणे य दिठंता ॥ २१३ ॥

एकाग्रः सन् अवगृह्णाति, अभ्युत्थानेन पुनर्व्याक्षिप्यमानस्यावगृहीतमपि विस्मृतिं याति, कुतोऽनवगृहीतार्थावग्रहणं

व्याक्षेपाच्चविस्मृतिगमने इन्द्रपुरे पत्तने इन्द्रदत्तस्य राज्ञः सुताः दृष्टान्तः । तथा च तेषां कला अभ्यस्यतां प्रमादविकथादि-व्याक्षेपान्न किमप्यवगृहीतमभूत् । यद्यपि किञ्चिदवगृहीतं, तदपि विस्मृतिमुपगतमत एव तै राधावेधो न कर्तुं शक्तिः । तथा अर्जुनस्तेनश्च दृष्टान्तः । तथा हि—सोऽर्जुनकः स्तेनोऽगडदत्तेन सह युध्यमानो न कथमप्यगडदत्तेन पराजेतुं शक्यते, । ततो निजभार्यातीवरूपवती सर्वालङ्कारभूषिता रथस्य तुण्डे निवेशिता, ततः स्त्रीरूपदर्शनव्याक्षेपात् युद्धकरणं विस्मृतिमुपगतमिति सोऽगडदत्तेन विनाशितः । एवमिहापि व्याक्षेपात् श्रुतोपयोगप्राणविनाशमाप्नोति ।

एए चेव य दोसा अब्भुठाणे वि होंति नायव्वा । नवरं अब्भुठाणं, इमेहिं तीहिं कारणेहिं तु ॥२१४॥

यस्मात् श्रवणे कर्तव्ये व्याक्षेपादिषु क्रियमाणेष्वेतेऽनन्तरोक्ता दोषास्तस्माद्व्याक्षेपादिरहितैः श्रोतव्यं, । एते एव च व्याक्षेपादयो दोषा अभ्युत्थानेऽपि क्रियमाणे भवन्ति, । तस्मादभ्युत्थानमपि न कर्तव्यं, । नवरमभ्युत्थानमेभिर्वक्ष्यमाणै-स्त्रिभिः कारणैःकर्तव्यम् । तान्येवाह—

पगयसमत्ते काले अज्झयणुद्देस अंगसुयक्खंधे । एएहिं कारणेहिं अब्भुठाणं तु अणुयोगो ॥ २१५ ॥

प्रकृते समाप्ते तथा काले समाप्तेऽध्ययनोद्देशांगश्रुतस्कन्धेषु वा समाप्तेषु यदि प्राघूर्णकाद्यागमनं भवति तदेतैः कारणैर-भ्युत्थानमनुयोगो भवति, । तत्र कालोऽध्ययनादिकं च प्रतीतं न प्रकृतमिति, कल्पे व्यवहारे च प्रकृतप्रतिपादनार्थमाह—

कप्पंमि दोन्नि पगया पलंबसुत्तं च मासकप्पे, य । दो चेव य ववहारे पढमे दसमे य जे भणिया॥२१६॥

कल्पे कल्पाध्ययने द्वे प्रकृते । तद्यथा–प्रलम्बसूत्रं मासकल्पश्च । मासकल्पसूत्रं तु व्यवहारे द्वे प्रकृते ये भणिते प्रथमे दशमे चोद्देशके। तत्र प्रथमे आरोपणासूत्रं दशमे पञ्चविधव्यवहारसूत्रम् । न केवलमेतदेव प्रकृतं किन्त्वन्यदपि तथा चाह—

पेढियातो य सव्वातो चूलियातो तहेव य । निज्जुत्तीकप्पनामस्स ववहारस्स तहेव य ॥ २१७ ॥

सर्वाः प्रकल्पकल्पादिगताः पीठिकास्तथा सर्वाश्चूलिकास्तथा कल्पनाम्नो व्यवहारस्य च तथा चैवेति वचनादन्येषां च दशवैकालिकप्रभृतीनां च निर्युक्तयः प्रकृतानि । अत्रैवादेशान्तरमाह—

अण्णोवि य आएसो, जो रायणितो य तत्थ सोयव्वे। अणुयोगधम्मयाए किइकम्मं तस्स कायव्वं ॥२१८॥

अन्योऽपि चादेशो मतान्तरं तत्र श्रोतव्ये यो रात्निको रत्नाधिकोऽनुभाषक इत्यर्थः। तस्य नन्द्यामुच्चारितायामनुयोगधर्मतया कृतिकर्म वन्दनं कर्तव्यं, । तथा—

केवलिमादी चोद्दसदसनवपुव्वी य उठणिज्जो उ। जे तिहि ऊणतरगा समाणो अगुरू न उठंति ॥२१९॥

अर्थमपि कथयता समागच्छन् केवली अभ्युत्थातव्यः। आदिशब्दान्मनःपर्यवज्ञानी अवधिज्ञानी च परिगृह्यते, तथा ये तेभ्यो नवपूर्वधरादिभ्य ऊनतरास्तैः पूर्वधरादिरभ्युत्थानीयः, तथाहि कथको यदि कालिकश्रुतधारी तर्हि तेनार्थमपि कथयता नवपूर्वीदशपूर्वी चतुर्दशपूर्वी वाभ्युत्थातव्यो नवपूर्विणा दशपूर्वी। दशपूर्विणा चतुर्दशपूर्वी इति। तथा यदि समागच्छन् समानः समानश्रुतोऽगुरुश्च तदा तं नाभ्युत्तिष्ठति। तदेवं प्रवचने निर्जरा चेति द्वारद्वयं गतमिदानीं सापेक्षद्वारमाह—

सावेक्खे निरवेक्खे गच्छे दिठंतो गामसगडेणं। राउलकज्जनिउत्तं जहा गामेणं कयं सगडं ॥२२०॥
अस्सामिबुद्धियाए पडियं सडियं व निरवक्खन्ति। रण्णाणत्ते दंडो सयं व सीयंति कज्जेसु ॥ २२१ ॥

आचार्यस्य शिष्यैः प्रातीच्छिकैश्च सर्वं कर्तव्यं, ते च तथा कुर्वन्तः सापेक्षा उच्यन्ते, ये तु न कुर्वन्ति, ते निरपेक्षास्तत्र सापेक्षे निरपेक्षे च गच्छे दृष्टान्तो ग्रामशकटेन, । तद्यथा–एकस्मिन् ग्रामे ग्रामेण ग्रामेयकैः पुरुषैः राजकुलकार्य–नियुक्तं शकटमेकं कृतं । ततो यत्ते राजकुलेनाज्ञाप्यन्ते धान्यं घृतघटादि वा नेतव्यं आनेतव्यं वा तस्मिन् शकटे आरोप्यानयन्ति नयन्ति वा, तथा नास्य कश्चित्स्वामीत्यस्वामिबुद्ध्यात्मनोऽपि कार्याणि तेन कुर्वन्ति। अस्वामिबुद्ध्यैव पतितं शटितं वा तस्य शकटस्य नापि रक्षन्ति, ततः कालेन गच्छता तत्भग्नं, अन्यदा राजकुलेन ते आज्ञप्ता धान्यमानय, तैः शकटाभावान्नानीतं, तदाज्ञाभङ्गोऽकारीति तेषां दण्डः कृतः, । कार्येषु च समापतितेषु स्वयं ते सीदंतो दृश्यन्ते। एव दृष्टान्तोऽयमर्थोपनयः।

एवं न करेंति सीसा, काहींति पडिच्छियत्ति काऊणं। ते वि य सीसत्ति ततो, हिंडणपेहादिसुसिग्गो।२२२।

एवं ग्रामेयकदृष्टान्त–प्रकारेण शिष्याः प्रातीच्छिकाः करिष्यन्तीति कृत्वा न कुर्वन्तीति, तेऽपि च प्रातीच्छिकाः शिष्याः करिष्यन्तीति बुद्ध्या न कुर्वते। ततः सीदन्नाचार्यः स्वयं भिक्षामटति। स्वयं चोपकरणप्रेक्षादिकं विधत्ते इति हिण्डनाप्रेक्षादौ च सिन्नः परिश्रान्तः तेषां च शिष्यप्रतीच्छिकानां दण्डः प्रायश्चित्तं दीर्घसंसारिता, वा, तदेवं निरपेक्षे दृष्टान्तः।

सम्प्रति सापेक्षे भावयति—

बितिएहिं उ सारवियं, सगडं रएणा य उक्करा य कया। इय जे करेंति गुरुणो निज्जरलाभो य कित्तीय ।२२३।

अपरस्मिन् ग्रामे द्वितीयके ग्रामेयकै राजकुलकार्यनियुक्तं शकटं कृतं, तेन राजकीयं धान्यघृतघटाद्यानयन्ति नयन्ति च,। तच्च शकटं तैः सम्यक् सारापितं, ततो न कदाचिदाज्ञाभङ्गः कृत इति परितुष्टेन राज्ञा ते उत्कराः करविहीनाः कृताः। एष दृष्टान्तोऽयमर्थोपनय इति एवमुक्तेन प्रकारेण शिष्याः प्रातीच्छिकाश्चात्मानुग्रहबुद्ध्या ये गुरोःकृत्यं कुर्वन्ति तेषां महती निर्जरा भूयात् ज्ञानादिलाभः कीर्तिश्च। गतं सापेक्षद्वारं। सम्प्रति भक्त्यव्यवच्छेदद्वारमाह—

दव्वे भावे भत्ती, दव्वे गणिया उ दुति जाराणं। भावंमि सीसवग्गो, करोति भत्तिं सुयधरस्स ॥२२४॥

आचार्यस्य भक्तौ क्रियमाणायां तीर्थस्याव्यच्छेदो। भक्तावक्रियमाणायां तु तीर्थव्यवच्छेदः। सा च भक्तिर्द्विधा द्रव्ये भावे च। तत्र यन्नाम गणिका भुजङ्गानां भक्तिं कुर्वन्ति, दुतयो वा जाराणां, सा द्रव्ये द्रव्यभक्तिर्भावे भावविषया भक्तिः पुनरियं यत् शिष्यवर्गः श्रुतधरस्य भक्तिं करोति,। यद्यपि चान्योऽपि गुरोर्भक्तिं करोति,। तथा ममापि निर्जरा स्यादित्यात्मानुग्रहबुद्ध्यान्येनापि भक्तिः कर्तव्येति लोहार्यगौतमदृष्टान्तेन भावयति—

जइवि य लोहसमाणो गेगहइ खीणंतराइणो उच्छं॥ तहवि य गोयमसामी पारणए गिण्हए गुरुणो २२५

यद्यपि च लोहसमानो लोहार्यः क्षीणान्तरायस्य भगवतो वर्धमानस्वामिनः सदैवोच्छमेषणीयभक्तादिकं गृह्णाति तस्य

भगवद्वैयावृत्यकरत्वात्। उक्तं च—धन्नो सो लोहज्जो खंति खमाएवरलोहसरिवन्नो। जस्स जिणो पत्तातो इच्छइ पाणीहिंभुत्तुं जे॥

तथापि गौतमस्वामी स्वपारणके गुरोर्वर्धमानस्वामिनो योग्यं गृह्णाति। एवमन्येनाप्यवैयावृत्यकरभावेऽपि यथायोग्यं गुरोः कर्तव्यं। तदेवं भक्तिर्व्याख्याता अधुना तस्यां क्रियमाणायां यथा तीर्थस्याव्यवच्छेदो भवति, तथा भावयति—

गुरुअणुकंपाए पुण, गच्छो अणुकंपितो महाभागो। गच्छाणुकंपयाए; अव्वोच्छित्ती कया तित्थे।२२६।

गुरोरनुकम्पया अनुग्रहेण गच्छो महाभागो महाचिन्त्यशक्तिरनुकम्पितो गृहीतो भवति,। गच्छानुकम्पया चाव्यवच्छित्तिस्तीर्थस्य कृता॥

किह तेण न होइ कयं वेयावच्चं दसविहं जेण। तस्स पओत्ता अणुकंपितो उ थेरो थिरसभावो॥ २२७॥

कथं तेन दशविधं वैयावृत्यं न कृतं? येन स्थविर आचार्यः स्थिरस्वभावोऽनुत्सुकस्तस्य दशविधस्य वैयावृत्यप्रयोक्ताऽनुकम्पितोऽनुगृहीतस्तत्करणे कृतं तेन दशविधमपि वैयावृत्यं, तत्प्ररूपणायास्तदधीनत्वादिति भावः,। तदेवमव्यवच्छेदोऽपि भावितोऽधुना अतिसेसा पञ्च आयरिए इति व्याख्यानयति—

अन्नेवि अत्थि भणिया, अतिसेसा पञ्च होंति आयरिए। जो अन्नस्स न कीरइ, न यातिचारो असतिसेसो॥

अतिशेषाः पञ्च भवन्त्याचार्ये इत्यनेन वचनेनान्येऽप्यतिशयाः पञ्चार्थतो भणितास्सन्ति यः पञ्चानामन्यतरोऽप्यन्यस्यानाचार्यस्य न क्रियते, न च शेषेऽनाचार्ये पञ्चानामेकतरस्मिन्नप्यतिशये असति अक्रियमाणेऽतीचारः,। आचार्यस्य तु पञ्चाप्य-

तिशयाः कर्तव्याः । पञ्चानामेकतरस्मिन्नप्यतिशयेऽसति अक्रियमाणे अतीचारः । तानेव पञ्चातिशयानाह—

भत्ते पाणे धुव्वण पसंसणा हत्थपाय सोए य । आयरिए अतिसेसा अणातिसेसा अणायरिए ॥२२९॥

उत्कृष्टं भक्तमुत्कृष्टं पानं, मलिनोपधिधावनं, प्रशंसनं हस्तपादशौचं च । एते पञ्चातिशेषा अतिशया आचार्ये, स्वनतिशया अनाचार्ये एते न कर्तव्या इति भावः । सम्प्रति भक्तादिव्याख्यानार्थमाह—

कालसहावाणुमयं भत्तं पाणं च अच्चितं खेत्ते । मलिणा मलिणा य जाया, चोलादी तस्स धोवंति ।२३०।

यत्कालानुमतं स्वभावानुमतं च कालानुकूलं स्वभावानुकूलं चेत्यर्थः, । भक्तमाचार्यस्य प्रदेयमिति प्रथमोऽतिशयः, तथा यत् यत्र क्षेत्रेऽर्चितं पानीयं तत्सम्पाद्यमाचार्यस्येति द्वितीयोऽतिशयः, । तथा चोलादीनि मलिनमलिनानि जातानि तस्याचार्यस्य प्रक्षाल्यन्ते, । किं कारणमिति चेदत आह--

परवादीण अगम्मो नेव अवण्णं करिंति सुयसेहा । जह अकहितो वि नज्जइ, एस गणी उज्जपरिहीणो ॥

यथा परवादिनामगम्यो भवति, यथा च शुचिशैक्षाश्चोक्तशिष्याः अवज्ञां न कुर्वते, यथा चाकथितोऽपि ज्ञायते एष गणी आचार्यस्तथानुद्यमसौन्दर्यं तत्परिहीनो मलिनमलिनवस्त्रस्तत्र प्रक्षालनेन कर्तव्यो, न च विभूषादोषप्रसक्तिर्यत आह--२३१

जह उवगरणं सुज्झइ, परिहारमाणो अमुच्छितो साहू । तव खलु विसुद्धभावो, विसुद्धवासाण परिभोगो

यथा साधुरुपकरणं धर्मोपकरणममूर्च्छितः सन् परिहरन् परिभोगयन् शुद्ध्यते न परिग्रहदोषेण लिप्यते अमूर्च्छितत्वा-

तथाचार्येऽपि विशुद्धवाससां परिभोगे विशुद्धभावः सन् शुद्ध्यतीति एष तृतीयोऽतिशयः ॥ सम्प्रति प्रशंसनमाह—

गंभीरो मद्दवितो अब्भुवगय वच्छलो सिवो सोमो। विच्छिण्णकुलुप्पण्णो, दाया कयण्णुतो सुयवं ॥२३३॥
खंतादिगुणोवेओ, पहाणणाणतवसंजमावसहो। एमाइ संतगुरुणवि कत्थणं संसणातिसये ॥२३४॥

गंभीरोऽपरिश्रावी, मार्दवितो मार्दवोपेतस्तथाभ्युपगतस्य शिष्यस्य प्रातीच्छिकस्य वत्सलो यथोचितवात्सल्यकारी, तथा शिवोऽनुपद्रवस्तथा सोमः शांताकृतिः तथा विस्तीर्णकुलोत्पन्नो दाता कृतज्ञः श्रुतवान् तथा क्षान्त्यादिगुणोपेतः ज्ञानप्रधानतपः संयमानामावसथो गृहं एवमादीनां सतां गुरूणां गुणानां विकथनं श्लाघनमेव चतुर्थः प्रशंसनातिशयः। अधुना प्रशंसनस्य फलमाह—

संतगुणकित्तणाया अवण्णवादीण चेव पडिघातो। अविहोज्ज संसईणं पुच्छाभिगमे दुविहं लाभो २३५

सद्गुणोत्कीर्तनायां महती निर्जरा भवति। तथा सद्गुणकीर्तनाया अवर्णवादिनां प्रतिघातः कृतो भवति, अपि भवेदयं महान् गुणो गुणवन्तमाचार्यं श्रुत्वा बहूनां राजेश्वरतलवरप्रभृतीनां संशयिनां पृच्छार्थमभिगमो भवति। पृच्छानिमित्तमाचार्यसमीपमागच्छन्ति आगताश्च धर्मं श्रुत्वा अगारधर्ममनगारधर्मं वा प्रतिपद्यन्ते इति द्विविधो लाभः पञ्चमातिशयप्रतिपादनार्थमाह—

करचरण नयण दसणाइ धावणं पंचमो उ अतिसेसो। आयरियस्स उ सययं, कायव्वो होति नियमेण॥२३६॥

करचरणनयनदशनादि प्रक्षालनं पञ्चमोऽतिशयः। सततमाचार्यस्य नियमेन भवति कर्तव्यः। अत्र पर आह—

मुहनयणदंतपायादि धोवणे को गुणोत्ति ते बुद्धी। अग्गि मतिवाणिपडुया तो होइ अणोतप्पया चेव ॥

मुखनयनदंतपादादिधोवने को गुण इति एषा ते बुद्धिः स्यात्। अत्रोच्यते—मुखदन्तादिप्रक्षालनेऽग्निपटुता जाठराग्निप्राबल्यं, मतिपटुतावाक्पटुता च नयनपादादि प्रक्षालने अणोत्तप्पया अलज्जनीयशरीरता भवति। एष गुणो मुखादिप्रक्षालने। एते पञ्चातिशयाः। पञ्च उपलक्षणमन्यदपि यथायोगमाचार्यस्य कर्तव्यम् ॥२३७॥ तथा चाह—

असढस्स जेण जोगाण संधणं जह उ होइ थेरस्स। तं तं करेंति तस्स उ जह से जोगा न हायंति ॥२३८॥

यथा स्थविरस्याशठस्य सतो येन येन क्रियमाणेन योगानां सन्धानं भवति तत्तस्याचार्यस्य साधवः कुर्वन्ति, । तथा से तस्याचार्यस्य योगा न हीयन्ते न हानिमुपगच्छन्ति ॥

ए ए पुण अतिसेसे उवजीवेयावि कोवि दढदेहो। निदरिसणं एत्थ भवे अज्जसमुद्दा य मंगू अ ॥२३९॥

एतान् पुनरतिशयान् कोऽप्याचार्यो दृढदेहः सन् नोपजीवति यस्तु दृढदेहः सोऽशठो भूत्वा उपजीवति न तु तैरतिशयैर्गर्वं करोति हर्षं वा मनसि मन्यते, अत्र निदर्शनं भवन्त्यार्यसमुद्रा मंग्वाचार्याश्च। एतदेव निदर्शनद्वयं भावयति—

अज्जसमुद्दा दुब्बलकिति(त)कम्मा तिण्णि तस्स कीरंति। सुतत्थ पोरिसि समुट्ठियाण तइयं तु चरमाए

आर्यसमुद्राः सूरयो दुर्बलाः दुर्बलशरीरास्ततस्तेऽतिशयानुपजीवितवन्तोऽनुपजीवने योगसन्धानकरणाशक्तेस्तथा च

तस्य प्रतिदिवसं त्रीणि कृतकर्माणि विश्रामणारूपाणि क्रियन्ते । तद्यथा—द्वे सूत्रार्थपौरुषी समुपस्थितानां तृतीयं कर्म चरमायां पौरुष्यामियमत्र भावना—सूत्रपौरुषी समाप्त्यनन्तरं यावत् निषद्या क्रियते तावत् प्रथमा विश्रामणा द्वितीयार्थपौरुषी समाप्त्यनन्तरं तृतीया चरमपौरुषी पर्यन्ते कालप्रतिक्रमणानन्तरम् ॥२४०॥

सड्ढकुलेसु य तेसिं दोच्चंगादी उ वीसु घेप्पंति । मंगुस्स न किइकम्मं न य वीसुं घीप्पए किंचि॥२४१॥

श्राद्धकुलेषु भक्तेषु तेषामाचार्यसमुद्राणामाचार्याणां योग्यानि कूरादीनि द्वितीयाङ्गादौ मात्रकादौ विष्वक् गृह्यन्ते । आर्यमङ्गोः पुनराचार्यस्य न कृतिकर्म क्रियते नापि तद्योग्यं पौद्गलादि किञ्चित् विष्वक् मात्रके गृह्यते । किंतु यदपि श्राद्धकुलेष्वतिभक्तेषूत्कृष्टं लभ्यते । तदपि गृहीत्वा ज्ञातोञ्छपतद्गृहे चिप्यते । विष्वगानीतमपि न भुङ्क्ते तौ च द्वावप्याचार्यौ विहरन्तावन्यदा सोपारके गतौ । तत्र च द्वौ श्रावकावेकः शाकटिकोऽपरो वैकटिको वैकटिको नाम सुरासन्धानकारी । तौ च द्वावपि श्रावकावार्यसमुद्राचार्याणां योग्यमतिशायि पौद्गलिकप्रभृतिकं विष्वङ्मात्रके गृह्यमाणमार्यमङ्गूनां पुनर्योग्यमेकस्मिन्नेव पतद्गृहे गृह्यमाणं पश्यतो दृष्ट्वाचार्यमङ्गुसमीपमागच्छतः ।

बेंति ततो णं सड्ढा तुज्झ व वीसुं न घेप्पए कीस । ततो बेंति अज्जमंगू तुब्भे च्चिय इत्थ दिट्ठंतो ॥२४२॥

ततः समीपागमनानन्तरं तौ श्रावकौ ब्रुवाते किन्नार्यसमुद्राणामिव युष्माकमपि विष्वग् प्रायोग्यं गृह्यते । ततो ब्रुवन्त्यार्यमङ्गव आचार्या अत्रार्थे यूयमेव दृष्टान्ताः । कथमित्याह—

जा भंडि दुव्वला ऊ तं तुज्झे बंधहा पयत्तेण । नवि बंधह बलिया ऊ दुव्वलबलिए व कुंडीवि ॥२४३॥

अहो शाकटिक ! या तव भण्डी गन्त्री दुर्बला तां यूयं प्रयत्नेन बध्नीथ । ततः सा वहति पुनरबध्वा वाह्यते तदा विनश्यति, । या पुनर्बलिका तां नैव बध्नीथ बन्धनव्यतिरेकेणापि तस्या वहनात् वैकटिकां प्रतिब्रुवते—भो वैकटिक ! या तव कुण्डी दुर्बला तां वंशदलैर्बध्वा तत्र मद्यं संधत्थ । या तु बलिका कुण्डी तस्या बन्धमकृत्वापि तत्र सन्धानं कुरुथ । दुब्बलबलिए व कुंडी वि एवं कुंड्यपि दुर्बला बलिका च भण्डीवत् वक्तव्या उक्तो दृष्टान्तः । साम्प्रतमुपनयमाह ॥

एवं अज्जसमुद्दा दुव्वलभंडीव संठवणयाए । धारंति सरीरं तू बलि भंडी सरिसग वयं तु ॥२४४॥

एवमुक्तेन प्रकारेण दुर्बलभंडी दुर्बलगन्त्रीवात्मीयं शरीरं संस्थापनया धारयन्ति नेतरथा ततस्तेषां योग्यं विष्वक् मात्रके गृह्यते, वयं तु बलिकभण्डीसदृशास्ततो न शरीरस्य संस्थापनापेक्षामाह—

निप्पडिकम्मो वि अहं जोगाण तरामि संधणं काउं । नेच्छामि य बितियंगे वीसुं इति बेंति ते मंगू ॥२४५॥

निःप्रतिकर्मापि योगानां सन्धानं कर्तुं शक्नोमि ततो नेच्छामि द्वितीयेऽङ्गमात्रके विष्वक् गृह्यमाणमिति ते मङ्ग्वाचार्या ब्रुवते॥

न तरन्ति तेण विणा अज्जसमुद्दा उ तेण वीसं तु । इय अतिसेसायरिए सेसा पंतेण लाटेंति ॥२४६॥

आर्यसमुद्राः पुनराचार्यास्तेन विष्वक् प्रायोग्यग्रहणेन विना योगानां सन्धानं कर्तुं न शक्नुवन्ति तेन तत्प्रायोग्यं विष्वक् गृह्यते । एवं शेषाणामपि इत्यस्मात् कारणात् अतिशेषा अतिशया आचार्ये भवन्ति, शेषाः पुनः साधवः प्रान्तेन लाटयन्ति ।

आत्मानं यापयन्ति। गतस्तृतीयोऽतिशयः॥ सम्प्रति चतुर्थं पञ्चमं चातिशयं अंतो उवसयस्स एगरायं वा दुरायं वा इत्यादि लक्षणं विभावयिषुरिदमाह—

अंतो बहिं च विसुं वसमाणो मासियं तु भिक्खुस्स। संजम आयविराहण सुणणे असुभोदओ होइ॥२४७॥

यदि भिक्षुरुपाश्रयस्यान्तरपवरके विष्वक् वसति, यदि वा बहिरुपाश्रयात् शून्यगृहादिषु तदा तस्य प्रायश्चित्तं मासिकं लघु न केवलमिदं प्रायश्चित्तं किन्तु दोषाश्च। तानेवाह–अन्तर्बहिर्वा शून्ये स्थाने वसतोऽशुभोदयोऽशुभकर्मोदयो भवति। तद्भावाच्चात्मविराधना संयमविराधना च। एनामेव भावयति—

तब्भावुवयोगेणं रहिए कम्मादि संजमे भेदो। मेरावलंबिया मे वेहाणिसमादि निव्वेदो ॥ २४८ ॥

तस्य भावस्तद्भावः। पुंवेद इत्यर्थः। तस्मिन्नुपयोगस्तद्भावोपयोगेन विजने स्थाने वर्तमानः सहायरहितो हस्तकर्मादि कुर्यात्। एवं संयमे संयमस्य भेदो विराधना। तथा कोऽप्यतिप्रबलपुंवेदोदयपीडित एव चिन्तयेत्। यथा–मया मर्यादा सकलजनसमक्षं गुरुपादसमीपेऽवलम्बिता; सम्प्रति चाहमतिपीडित आसितुं न शक्नोमि ततो निर्वेदात् वैहानसमुत्कलम्बनमादिशब्दादन्यद्वा आत्मघातादिकमाचरेत्। एषात्मविराधना तस्माद्बहिरंतर्वा एकाकिना न स्थातव्यम्, आह यदि संयमान्निर्गतभावस्ततस्तस्य सहाया अपि किं करिष्यन्ति तत आह—

जइवि य निग्गयभावो तहवि य रक्खिज्जए स अण्णेहिं। वंसकडिल्लच्छिण्णो वि वेणुतो पावए न महिं॥२४९॥

यद्यपि च स संयमान्निर्गतभावस्तथापि सोऽन्यैर्हस्तकर्मादि वैहानसादि वा समाचरन् रक्षते। अत्रैवार्थे प्रतिवस्तूपमा-माह—वंसकडिल्ले वंश—गहने च्छिन्नोपि वेणुको वंशो महीं न प्राप्नोति। अन्यैरन्यैर्वंशै रपान्तराले स्खलितत्वात्,। एवं संयमभावान्निर्गतोऽपि शेषसाधुभिः सर्वथा पतन् रक्ष्यते तदेतद्भिक्षोरुक्तमिदानीं गणावच्छेदकाचार्ययोराह॥

वीसु वसंते दप्पा गणि आयरिए य होंति एमेव। सुत्तं पुण कारणियं भिक्खुस्सवि कारणेणुन्ना॥२५०॥

विष्वग् दर्पात् कारणमन्तरेण गणिनि गणावच्छेदके आचार्ये च एवमेव भिक्षोरिव च प्रायश्चित्तं संयमात्मविराधने च भवतः, यद्येव तर्हि सूत्रमनवकाशमत आह—सूत्रं पुनः कारणिकं कारणमधिकृत्य प्रवृत्तं, ततो नानवकाशं, न केवलं गणाव-च्छेदकाचार्ययोः कारणे वसतेरन्तर्बहिर्वा वसनमनुज्ञातं किन्तु भिक्षोरपि कारणे बहिरन्तर्वा वसनस्यानुज्ञा। अथ किं तत्कारणं यदधिकृत्य सूत्रं प्रवृत्तमत आह—

विज्जाणं परिवाडी पव्वे पव्वे य देंति आयरिया। मासद्धमासियाणं पव्वं पुण होइ मज्झं तु॥२५१॥

आचार्याः पर्वणि पर्वणि विद्यानां परिपाटीर्ददति,। विद्याः परावर्तन्ते इति भावः। अथ पर्व किमुच्यते तत आह—मासार्धमासयोर्मध्यं पुनः पर्व भवति,। एतदेवाह—

पक्खस्स अठमी खलु मासस्स य पक्खिअं मुणेयव्वं; अण्णंपि होइ पव्वं उवरागो चंदसूराणं॥२५२॥

अर्धमासस्य पक्षात्मकस्य मध्यमष्टमी सा खलु पर्व,। मासस्य मध्यं पाक्षिकं पक्षेण निर्वृत्तं ज्ञातव्यं,। तच्च कृष्णचतु-

देशीरूपमवसातव्यं, । तत्र प्रायो विद्यासाधनोपचारभावात् बहुलादिका मासा इति वचनाच्च न केवलमेतदेव पर्व किन्त्वन्यदपि पर्व भवति, । यत्रोपरागो ग्रहणं चन्द्रसूर्ययोः एतेषु च पर्वसु विद्यासाधनप्रवृत्तेर्यद्येवं तत एकरात्रग्रहणं, । तत आह—

चाउद्दसी गहो होइ कोइ अहवावि सोलसिगुगहणं। वत्तं तु अणज्जंते होइ दुरायं तिरायं वा ॥२५३॥

कोपि विद्याया ग्रहश्चतुर्दश्यां भवति, अथवा षोडश्यां शुक्लपक्षप्रतिपदि विद्याया ग्रहणं । किमुक्तं भवति कोऽपि विद्याया ग्रहश्चतुर्दश्यां कृतः कोऽपि प्रतिपदि क्रियते इत्येवं त्रिरात्रवसनमथवैकेन दिवसेन व्यक्तमज्ञायमाने विद्याग्रहणाय भवति द्विरात्रं त्रिरात्रं वा विष्वग् वसनमिति यदुक्तं सूत्रे—तिरायं वेति । तत्र वाशब्दव्याख्यानार्थमाह—

वा सद्देण चिरं पी महपाणादीसु सो उ अच्छेज्जा । उयविए भरहम्मी जह राया चक्कवट्टादी ॥२५४॥

वाशब्देनेदं सूच्यते. चिरमपि कालं महाप्राणादिषु ध्यानेषु स तिष्ठेत्, स हि यावन्नाद्यापि विशिष्टलाभो भवति, तावन्न निवर्त्तते ध्यानादत्रैव दृष्टान्तमाह—यथा राजा चक्रवर्त्यादिरादिशब्दाद्वासुदेवपरिग्रहः उयविए प्रसाधिते अर्धभरते वा निवर्तते, यावदवध्यादिलाभो न भवतीति, । अथ महाप्राणध्याने कः कियन्तं कालमुत्कर्षतस्तिष्ठतीति प्रतिपादनार्थमाह—

बारसवासा भरहाहिवस्स, छच्चेव वासुदेवाणं। तिण्णि य मंडलियस्स छम्मासा पागयजणस्स ॥२५५॥

महाप्राणध्यानमुत्कर्षतो भरताधिपस्य चक्रवर्तिनो द्वादशवर्षाणि यावद्भवति, षट् वर्षाणि यावद्वासुदेवानां बलदेवानामित्यर्थः । त्रीणि वर्षाणि माण्डलिकस्य षण्मासान् यावत् प्राकृतजनस्य ॥

जे जत्थ अहिगया खलु अस्सादढुक्खमाइया रगणा। तेसि भरणंमि ऊणे भुंजति भोए अदंडादी ॥२५६॥

ये अस्सादढुक्खमाइया महाश्वपत्यादयो यत्राश्वभरणादौ राज्ञा अधिकृता व्यापारिताः स तेषामश्वादीनां भरणे ऊने सति भोगान् अदंडाक्षतिदण्डादिरहितान् भुङ्क्ते न तस्य तथा भोगान् भुञ्जानस्य दण्डोऽपराधो वाऽप्याप्यश्वादिभरणाभावात् एष दृष्टान्त उक्तः। सम्प्रति दार्ष्टान्तिकयोजनामाह—

इयपुव्वगयाधीते बाहु सनामेव तं मिणेपिच्छा। पिय इत्ति व अत्थपए मिणाइत्ति व दोवि अविरुद्धा ।२५७।

इत्येवममुना दृष्टान्तप्रकारेण पूर्वगते अधीते बाहु स नामे भद्रबाहुरिव पूर्वगतं पश्चान्महापानध्यानबलेन मिनोति निःशेषमात्मेच्छया तावन्ननिवर्तते ततश्चिरकालमपि वसति, तस्य न कोऽप्यपराधः प्रायश्चित्तदण्डो वा सम्प्रति महापानशब्दस्य व्युत्पत्तिमाह–पिबतीति वा मिनोतीति वेति द्वावपि शब्दावेतावविरुद्धौ तत्वत एकार्थावित्यर्थः। तत एवं व्युत्पत्तिः–पिबति अर्थपदानि यत्रस्थितस्तत्पानं, महच्च तत्पानं च महापानमिति ॥

वा अंतो गणी व गणो विक्खेवो मा हु होज्ज अग्गहणं। वसते हि परिखित्तो उ अत्थते कारणे तेहिं ॥२५८॥

अन्तर्गणी गणो वा वाशब्दादेवं बहिरपि। इयमत्र भावना–यद्याचार्यो वसतेरन्तस्ततो गणो बहिर्वसति, गणो अंतस्तत आचार्यो बहिः। किं कारणमाचार्यो गणश्च विष्वक् वसति तत आह–' विक्खेवो ' इत्यादि, आचार्यस्य विद्यादिगुणयतो व्याक्षेपो माभूत्, अग्रहणमिति अयोग्यानां कर्णाभ्यटनतो विद्यादीनां संग्रहणं भूयात्। एताभ्यां कारणाभ्यां

वृषभैः परिक्षिप्तोऽन्तर्बहिर्वा विष्वग् आचार्यो वसति;

गणावच्छेइयस्स णं गणंसि दो अइसेसा पन्नत्ता, तं जहा गणावच्छेइए अन्तो उवस्सयस्स एगरायं वा दुरायं वा वसमाणे नो अइक्कमइ, गणावच्छेइए बाहिं उवस्सयस्स एगरायं वा दुरायं वा वसमाणे नो अइक्कमइ । सू-३

गणावच्छेदकस्य गणे गणमध्ये द्वावतिशयौ भवतस्तद्यथा गणावच्छेदक उपाश्रयस्यान्त एकरात्रं वा वसन् नातिक्रामति नातीचारभाग् भवति, । तथा गणावच्छेदको बहिरुपाश्रयादेकरात्रं वा वसन् नातिक्रामति । एतौ द्वावप्यतिशयौ सूत्रोक्तौ गणावच्छेदकस्य तस्य दृष्टव्यौ यो नियमादाचार्यो भविष्यति, यः पुनर्गणावच्छेदकत्वे वर्तमान आचार्यपदस्यानर्हस्तस्यैतौ द्वावप्यतिशयौ न कल्पेते,

पंचेते अतिसेसा आयरिए होंति दोण्णि उ गणस्स । भिक्खुस्स कारणंमि उ अतिसेसा पंचवी भणिया २५९

एते अनन्तरसूत्रोदिताः पञ्चातिशया आचार्ये भवन्ति । द्वौ गणिनो गणावच्छेदकस्य, भिक्षोःपुनः कारणेपंचाप्यतिशया भणिताः । एतदेवाह—

जे सुत्ते अतिसेसा, आयरिए अत्थतो व जे भणिया । ते कज्जे जयसेवी, भिक्खूवि न बाउसी भवति ॥२६०॥

ये अतिशेषाः आचार्ये आचार्यसूत्रे साक्षादभिहिता, ये चान्ये पञ्चार्थतो भणितास्तान् दशाप्यतिशयान् कार्ये कारणे

समागते कज्जंति वा कारणंति वा एगठमितिवचनात्। जयसेवीति यतनया सेवमानो भिचुरपि न बकुशी भवति, । न बकुशत्वदोषेण गृह्यते इति भावः । किं तत्कार्यमत आह—

बाला सहमतरंतं सुइवादिप्प इड्ढि वुड्ढं वा ॥ दसविभइयतिसेसा भिक्खुस्स जहक्कमं कज्जे ॥ २६१ ॥

बालमसहमतरन्तं ग्लानं शुचिवादिनं ऋद्धिवृद्धं वा प्राप्य दशाप्यतिशेषा भिक्षोःकार्ये समापतिते यथाक्रमं भाजिता विकल्पिता भवन्तीति भावः । तथा हि बालस्य हस्तपादादयः प्रज्ञाल्यन्ते, अन्येतिशया यथासंभवं क्रियन्ते । तस्य असहो नामासमर्थस्तस्यापि यथाप्रयोगमतिशयाः क्रियन्ते यथाऽतरन् ग्लानः शुचिवादी शौचप्रधानः शिष्यः ऋद्धिवृद्धो राजादि प्रव्राजित इत्येषामपि दशाप्यतिशया यथा योगं विधेयाः—

से गामंसि वा....(जहा बृ. उ. १ सू. ६) रायहाणिंसि वा एगवगडाए एगदुवाराए एगनिक्खमणपवेसाए नो कप्पइ बहूणं अगडसुयाणं एगयत्रो वत्थए। अत्थि याइणहं केइ आयारपकप्पधरे, नत्थि याइणहं केइ छेए वा परिहारे वा; नत्थि याइणहं केइ आयारकप्पधरे से सन्तरा छेए वा परिहारे वा।

अत्र सम्बन्धप्रतिपादनार्थमाह—

कप्पति गणिणो वासो बहिया एगस्स अतिपसंगेण। मा अगडसुया वीसुं वसेज्ज अह सुत्तसंबंधो ॥२६२॥

कल्पते गणिनो गणावच्छेदिनो वासो वहिर्बहिरेकस्यैकाकिनः इति श्रुत्वा मा अतिप्रसङ्गेनाकृतश्रुता अपि विष्वक्

वसेयुस्ततस्तेषां विष्वक्वासप्रतिषेधार्थमिदं सूत्रमित्येष सूत्रसम्बन्धः। अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या सेशब्दोऽथ शब्दार्थः। ग्रामे वा नगरे वा यावत्करणात् खेडंसि वा कव्वडंसि वा इत्यादिपरिग्रहः। राजधान्यां वा एगवगडाए एगो वगडः परिक्षेपो यस्या सा एकवगडा तस्यां तथा एकस्मिन् प्रदेशे निष्क्रमणप्रवेशो यस्याः सा एकनिष्क्रमणप्रवेशे तस्यां न कल्पते बहूनामकृतश्रुतानामगीतार्थानामित्यर्थः। एकत एवास्यां वसतौ वस्तुं अस्ति चात्र एतेषां मध्ये आचारप्रकल्पधरस्तर्हि नास्त्यमीषां कश्चिच्छेदः परिहारो वा शब्दादन्यदपि प्रायश्चित्तमथ नास्ति कश्चिदत्र एतेषां मध्ये आचारप्रकल्पधरस्तर्हि से तेषामन्तरा तस्मात्स्थानादिप्रतिक्रमणालक्षणाच्छेदः परिहारो वा। एष सूत्रसंक्षेपार्थः॥ अधुना भाष्यविस्तरः—

एगंमि वी असंते न कप्पती कप्पती य संतंमि। उउबद्धे वासासु य गीयत्थो देसिए चेव ॥ २६३ ॥

एतेषां बहूनामकृतश्रुतानामेकतो वसतामेकस्मिन्नपि गीतार्थेऽसत्यविद्यमाने ऋतुबद्धे वर्षासु च वस्तुं न कल्पते। यदि वसति तत् ऋतुबद्धे काले प्रायश्चित्तं मासलघु वर्षाकाले चतुर्लघुकं। अथैकोऽप्यस्ति गीतार्थस्तर्हि तस्मिन् ऋतुबद्धे वर्षासु च वस्तुं कल्पते, न तत्र प्रायश्चित्तमिति भावः। किं कारणं गीतार्थेन सह संवसतां न प्रायश्चित्तमत आह——गीतार्थो देशक एव भवति। इयमत्र भावना—यथा केचित् पुरुषा अटव्यां विप्रनष्टाः, केनचिद्देशकेन दृष्टास्ते भणिता मा इतो व्रजन्तोऽटवीं प्रविशताहं भवतो निस्तारयामि,। ततस्तेन ऋजुकेन पथा नगरं प्रापिता, एवं गीतार्थोऽपि मोक्षपथविप्रनष्टानां मोक्षपथप्रदर्शक इति तेन सह संवसतां सतां कालद्वयेऽपि नास्ति प्रायश्चित्तमिति॥ सम्प्रति परस्य प्रश्नावकाशमाशङ्कमान इदमाह॥

किह पुण होज्ज बहूणमगडसुयाणं तु एगतो वासो। होज्जा हि कक्खडंमि खेत्ते असरसादि चइयाणं ॥२६४॥

कथं केन कारणेन पुनर्बहूनामकृतश्रुतानामेकत्र वासो भवेत्, । सूरिराह—कर्कशे चेत्रे अरसादित्याजितानां भवेदेकत्र वासः । तथाहि—ते साधवो महति गच्छे वर्तमाना नगरे रुक्षैरसविरसादिभिराहारै र्निर्भर्त्सिताः सम्प्रधारयन्ति कियच्चिरं वयं रुक्षाहारैर्योगं संस्तरणं कर्तुं शक्नुमस्तस्माद्गच्छाम एवं चिन्तयित्वा गच्छादपक्रामन्ति । एवमेतेषामकृतश्रुतानां बहूनामेकत्र वासः—

चइयाण य सामत्थं संघयणजुयाणमाउलाणं पि । उउवासे लहुलहुगा सुत्तमगीयाणमाणादी ॥२६५॥

अरसविरसादिभिराहारैस्त्याजितानामाकुलानां संहननयुतानामपि अपिशब्दो भिन्नक्रमत्वादत्र योजित एवं सामत्थं पर्यालोचनं भवति । यथा कियन्तं कालं वयं रुक्षाहाराः स्थास्यामस्तस्मादपक्रमामो गच्छादिति, एवं चिन्तयित्वा यदि ऋतुबद्धे काले वसन्ति तदा प्रायश्चित्तं मासलघु वर्षाकाले चतुर्लघुकं । एतेनागीतार्थानां विषयेऽधिकृतं सूत्रं न केवलमधिकृतं प्रायश्चित्तं किन्त्वाज्ञादयश्च तानेव मिथ्यात्वादीन् दोषान् द्वारगाथया संजिघृक्षुराह—

मिच्छत्तसोहिसागारियाइ गेलण्णे अहव कालगए । अद्धाणउमसंभम भए य रुद्धे य उ सरिए ॥२६६॥

तेषामगीतार्थानां मतिभेदादिना मिथ्यात्वं स्यात्, तथा शोधिस्तैर्न ज्ञायते, तथा स सागारिकायां वसतौ ये दोषाः परिहार्यास्तेषामपरिज्ञानं अथवा ग्लानत्वे अथवा कालगते अध्वनि मार्गे अवमे अवमौदर्ये अग्न्यादिसंभ्रमे बोधिकम्लेच्छस्तेन भये अकालवर्षेण रुद्धे तथा अपसृते पथि गच्छतां कस्मिंश्चित् मन्दगतित्वात् स्फिटिते या यतना तां न जानन्ति । एष द्वारगाथासंक्षेपार्थः ॥ साम्प्रतमेनामेव विवरीषुः प्रथमतो मिथ्यात्वद्वारमाह—

मतिभेया १ पुव्वोग्गह २ संसग्गीए य ३ अभिनिवेसेणं ४। गोविंदे य ५ जमाली १ सावग २ तवन्निए ३ गोठे ४॥

कस्यापि मतिभेदात् मिथ्यात्वं स्यात्, कस्यापि पूर्वव्युद्ग्राहात् कस्यापि संसर्ग्या कस्यचिदभिनिवेशेन,। अत्रार्थे निदर्शनान्याह—गोविंदे य इत्यादि, अत्र गोविन्दजमालिशब्दयोर्व्यत्ययेनोपन्यासो गाथानुलोम्यात् परमार्थतः पुनरेवं पाठः जमालिर्गोविन्दश्रावकः तवनियः श्रावकभिक्षुर्गोष्टे गोष्टामाहिल एतानि यथाक्रमं निदर्शनानि तथा चाह—

मतिभेएण जमाली, पुव्वग्गहिएण होइ गोविंदो। संसग्गि सावग भिक्खू गोठामाहिलअभिनिवेसे २६८

मतिभेदेन मिथ्यादृष्टिर्जायते यथा जमालिः। पूर्वगृहीतेन भवति मिथ्यादृष्टिर्यथा गोविन्दः। संसर्ग्या यथा श्रावकभिक्षुरभिनिवेशेन यथा गोष्टामाहिल एतानि च निदर्शनानि सुप्रतीतानीति न कथ्यन्ते॥ गतं मिथ्यात्वद्वारमधुना शोधिद्वारं सागारिकं द्वारं चाह—

आवण्णमणावन्ने सोहिं न वियंति ऊणमहियं वा। जे य वसहि य दोसा परिहरति न ते अयाणंतो।२६९।

अकृतश्रुता आलोचिते परेण एष प्रायश्चित्तं प्राप्तो न वेति न जानन्ति अजानन्तश्चापन्नेऽनापन्ने वा प्रायश्चित्तं शोधिं नैव ददति यदि वा ऊनामधिकां वा ददाति। गतं शोधिद्वारमधुना सागारिकाद्वारमाह—ये च वसतौ दोषास्तानजानन्नकृतश्रुतो न परिहरति सम्प्रति ग्लानत्वादिद्वारचतुष्टयमाह—

गेलन्ने वोच्छच्छं करेंति तयविधि वियाणंति। अद्धाणमडंति सया जयाण न याणे व उभेवि॥२७०॥

ग्लानत्वेऽज्ञानतो विपर्यासं कुर्वन्ति अनागाढे आगाढकृत्यमागाढे नागाढकृत्यमुभयत्रापि प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकं। गतं ग्लानद्वारमथ कालगतद्वारमाह—न च मृतस्य विधिं बन्धनच्छेदनादिकं परिष्ठापनाविधिं वा जानन्ति मृतस्योपधिरुपहत इति त्यज्यते। सम्प्रत्यध्वद्वारमाह—अध्वानं पन्थानमजानतः सदा सर्वकालं रात्रौ दिवसे वाऽटन्ति न च कारणतो रात्रावपि गमने यतनां जानन्ति। एवमवमेऽपि अवमौदर्येऽपि वक्तव्यं। तत्रापि यतनां न जानन्तीति भावः संभ्रमादिद्वारकदम्बकमाह—

अगणादिसंभमेसु य बोहिगमेच्छादिएसु य भएसु। रायदुट्ठादीसु य विराहगा जयण अयाणंता ॥२७१॥

अग्न्यादिसंभ्रमेषु तथा बोधिकास्तेना म्लेच्छाः प्रतीता आदिशब्दात्परचक्रादिपरिग्रहः। तदादिकेषु राजद्विष्टादिषु च भयेषु राजद्विष्टं राजप्रद्वेषः। आदिशब्दादशिवादिपरिग्रहस्तथा भिक्षाचर्यां गतेऽकालवर्षतो नदीपूरेणावरुद्धे पथि सह व्रजतां मन्दगतित्वादपसृते यतनामजानन्तः संयमात्मविराधका भवन्ति। तथा

संभमनदिरुद्धस्स वि उन्निक्खंतस्स अहव फिडियस्स। उसरियसहायस्स व छड्डेउ बहिं उवहतोत्ति॥

अग्न्यादिसंभ्रमवशादेकाकिनस्तथा नदीनिरुद्धस्य उन्निःक्रान्तस्य अथवा मन्दगतित्वात्सार्थात् स्फिटितस्य अपसृतसहाया यस्य वा अपगतसहायस्य उपधिमुपहत इति कृत्वा च्छर्दयति त्यजत्यबहुश्रुतः।

एएण कारणेणं अगडसुयाणं बहूणवि न कप्पो। बितिए य रायदुट्ठ असिवोमगुरूण संदेसा ॥२७३॥

एतेनानन्तरोदितेन कारणेनाकृतश्रुतानां बहूनामप्येकत्र वासो न कल्पते द्वितीयपदे पुनः कल्पते क्वेत्याह—राजद्विष्टेऽ-

१

वमौदर्ये, गुरूणां सन्देशाच्च तथाहि राजप्रद्वेषवशादेकाकी आत्मद्वितीय आत्मतृतीयो वा भवेत् । एवमशिवेऽवमौदर्ये च भावनीयं । तथा गुरोः सन्देशवशादागाढकारणे गीतार्थानामभावे अगीतार्था अपि व्रजन्ति इति ।

तह नाणादीणट्ठाए एएसिं गीतो दिज्जएक्केक्को । असती एगागी वा फिडिया वा जाव न मिलंति ॥२७४॥

तथा ज्ञानादीनामर्थाय ज्ञाननिमित्तं दर्शननिमित्तं चारित्रनिमित्तं वैयावृत्त्यकरणनिमित्तं वा चलितानां तेषां गीतार्थानामभावे अगीतार्था अपि गच्छन्ति । स्पर्धकपतौ वा कालगत आचार्यसमीपमथ सार्थात् मन्दगतितया स्फिटिता यावन्नाद्यापि मिलन्ति । तावदेकत्र बहूनामकृतश्रुतानामपि वासो न विरुध्यते ॥

एगाहिगमट्ठाणे अंतरा तत्थ होज्ज वाघातो । तेणच्छेज्जातत्थ वि सेहस्स नियल्लगा बेंति ॥ २७५ ॥

ततो वि पलाविज्जइ गीयत्थ विइज्जगं तु दाऊणं । असतीए संगारो कीरइ अमुगत्थं मिलियव्वं ॥२७६॥

कोऽपि साधुः गीतार्थाभावे आचार्येण क्वचित् प्रयोजने प्रेषितो भणितश्चाद्यैव प्रत्यागन्तव्यमिति एवमेकाहगमे एकदिनगमागमे अध्वनि अन्तरा अपान्तराले तत्र व्याघातो भवेत् । तेन कारणेन स यत्र प्रेषितस्तत्रैवासीत् न प्रत्यागच्छति, । अथ चैतस्य स्वज्ञातय उत्प्रव्राजननिमित्तमाचार्यसमीपं गता अपश्यन्तः सर्वतः समन्तात् निरीक्षन्ते, निरीक्षमाणाश्च तत्र गता यत्र स गतस्तिष्ठति । ततो येषां समीपे स प्रेषितस्तत्साधुभिर्ज्ञातं यथा शैक्षस्य निजकाः समायातास्तिष्ठन्ति । ते च ब्रुवते वयमात्मीयमुत्प्रव्राजयिष्यामस्ततः स ततोऽपि स्थानात् द्वितीयं गीतार्थं दत्वा पलाय्यते दूरं, यत्रतन्निजकानां गतिविषयो नास्ति,

असति गीतार्थे अगीतार्थोऽपि सहायो दीयते, तेषां च सङ्केतः क्रियते, यथाऽमुकप्रदेशे मिलितव्यमगीतार्थस्यापि सहायस्याभावे एकाक्यपि प्रेष्यते, । तत्रापि सङ्केतः कर्तव्य एवमेकाकिनस्त्रिप्रभृतीनां वा बहूनामृतुबद्धे वर्षासु च वासो भवति ॥

रायदुट्ठादीसु व सव्वेसुं चेव होइ संगारो । ण्हाणादिवओसरणे, गीयत्थ विइज्जगं मग्गे ॥ २७७ ॥

असती एगागी उ निव्वंधे वा बहूण अगीयाणं । सामायारीकहणं मा बहिभावं निरुंभंति ॥ २७८ ॥

राजद्विष्टादिषु राजद्विष्टाशिवावमौदर्यसंभ्रमादिषु सर्वेषु भवति सङ्केतः कर्तव्यः, । तथा स्नानादिनिमित्तं जिनप्रतिमास्नानरथनिर्याणादिनिमित्तं समवसरणं भूयसामाचार्यादीनां मिलनं भविष्यतीति समवसरणे श्रुते कोऽप्याचार्यसमीपमागत्य द्वितीयं गीतार्थं मार्गयति, । तस्य द्वितीयो गीतार्थो दातव्यः, असति अविद्यमाने गीतार्थे, अविद्यमानता च द्विधा । सद्भावेनासद्भावेन वा, सद्भावो नाम सन्ति गीतार्थाः परं ग्लानादिप्रयोजनव्यापृता असद्भावो मूलत एव गीतार्था न सन्ति तत्र सद्भावेन असद्भावेन वा अविद्यमाने गीतार्थे स प्रतिषेधनीयो यथा नास्ति द्वितीयो गीतार्थः । अथ स निर्बन्धं करोति तर्हि स एकाकी प्रेष्यते । यदि वा बहवोऽगीतार्थाः सहाया दीयन्ते बहूनामपि स्नानदर्शनादिनिमित्तं गमनेच्छाभावात् । तेषां च बहूनामगीतार्थानां या पथि सामाचारी या च समवसरणे प्रविष्टानां तस्याः कथनं अथ कस्मात्ते निर्बन्धेऽपि कृते मुत्कल्यन्ते, तत आह—मा निरुध्यमाना बहिर्भावं व्रजेयुरिति कृत्वा ।

सूत्रम्—५ से गामंसि वा (जहा बृ उ १-सू-५) रायहाणिंसि वा अभिनिव्वगडाए अभिनिदुवाराए

अभिनिक्खमणपवेसणाए नो कप्पइ बहूणं वि अगडसुयाणं एगयओ वत्थए, अत्थि याइ णहं केइ आयारपकप्पधरे जे तत्तिय रयणिं संवसइ नत्थि या इत्थ केइ छेए वा परिहारे वा; नत्थिया इत्थ केइ आयारपकप्पधरे, जे तत्तियं रयणिं संवसइ सव्वेसिं तेसिं तप्पत्तियं छेए वा परिहारे वा।

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्ध इत्यत आह—

अन्ने गामे वासं नाऊण निवारियं अगीयाणं। सग्गामे मा वीसुं वसेज्ज अगडा अयं लेसो ॥२७९॥

अन्यस्मिन् ग्रामे अगीतार्थानां वासं निवारितं ज्ञात्वा मा स्वग्रामे विष्वगपि वासः कल्पते इति मन्यमाना अकृता अकृतश्रुताः स्वग्रामे विष्वक् वसेयुरतस्तस्मिन्निषेधार्थमिदं सूत्रमित्ययं सूत्रसम्बन्धलेशः। अथवाऽयमन्यः सम्बन्धः—

अगडसुया वाहिकया समागमो एस होइ दोण्हंपि। सच्छंदं अणिस्सिया वा निस्सियजयणा विहं भणिया।

अनन्तरसूत्रेऽकृतश्रुता अधिकृता अस्मिन्नपि सूत्रे त एवाकृतश्रुताः प्रोच्यन्ते, इत्येष द्वयोरपि सूत्रयोः समागमः सम्पर्कः। अथवाऽधस्तनानन्तरसूत्रे स्वच्छन्दतोऽनिश्रिता उक्ताः। अस्मिन् पुनर्गीतार्थनिश्रितानां यतना भणिता,। अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—'से गामंसि वा' इत्यादि पूर्ववत्। नवरमभिनिव्वगडाए अभि प्रत्येकं नियतो वगड परिक्षेपो यस्यां सा अभिनिव्वगडा तस्यां पृथक् परिक्षेपायामित्यर्थः। तथा अभि प्रत्येकं नियतं द्वारं यस्याः सा तथा तस्यां तथा अभि प्रत्येकं निष्क्रमणप्रवेशौ निष्क्रमणप्रवेशस्थानं यस्याः सा तथा तस्यां वसतौ बहूनामकृतश्रुतानामेकतो वस्तुमस्ति

चात्र कश्चिदाचारप्रकल्पधरो यस्तृतीयां रजनीं गत्वा तैः समं वसति । तर्हि तेषामापन्नः समापन्नो नास्ति कश्चित् च्छेदः परिहारो वा, नास्ति कश्चिदाचारप्रकल्पधरो यस्तृतीयां रजनिं गत्वा तैः समं वसति तर्हि तेषां सर्वेषामपि तत्प्रत्ययमगीतार्थ सह सम्बन्धिनः प्रत्ययं च्छेदः परिहारो वा एष सूत्रसंक्षेपार्थोऽधुना भाष्यविस्तरः—

गामे उवस्सए वा अभिनिव्वगडाए दोस ते चेव । नवरं पुण नाणत्तं तइ दिवसे गीयसंवसणा ॥२८१॥

ग्रामे वा एकस्मिन्नुपाश्रये विष्वक् अभिनिवगडायां पृथक् परिक्षेपायामुपलक्षणमेतत् पृथक् द्वारायां पृथक् निष्क्रमणप्रवेशायां । येऽनन्तरसूत्रे मिथ्यात्वादयो दोषा उक्तास्ते एवान्यूनातिरिक्ता द्रष्टव्याः । नवरं पुनर्नानात्वमिदमास्मिन् सूत्रे यदि गीतार्थनिश्रया वसति तर्हि तृतीयदिवसे गीतसंवसनं गीतार्थेन सह संवसनं कर्तव्यमाचार्यस्तृतीयदिवसे तेषां शोधिनिमित्तं गीतार्थमेकं प्रेषयत्येवं च तेषां नास्ति प्रायश्चित्तं । अत्र पर आह—

एवं पि भवे दोसा दोसु दिवसेसु जे भणिय पुव्विं । कारणियं पुण वसही असती भिक्खोभए जयणा

ननु यदि तृतीयेदिवसे गीतार्थेन सह संवसनमेवमपि ये पूर्वं भणिता मिथ्यात्वादयो दोषास्ते द्वयोर्दिवसयो र्भवन्ति । आचार्य आह—सत्यमेतत्; केवलमिदं सूत्रं कारणिकं, कारणवशप्रवृत्तमतो न दोषः । किं पुनस्तत्कारणमत आह—' वसही असती ' इत्यादि, वसतिरेकत्र सर्वेषां न विद्यते यदि वा भिक्षा सर्वेषामेकत्र न भवति । अथवोभयमेकत्र सर्वेषां न संभवति तत एतेषां त्रयाणां कारणानामन्यतमेन कारणेन पृथक् पृथक् वसन्ति । तत्र च यतना कर्तव्या यतनया च संवसतां प्राय-

श्चित्ताभावः २८२ तामेव यतनामाह—

संकिठा वसहीए निवेसणस्संतो अन्नवसहीए। असती वाडगंतो तस्स असती होज्ज दूरे वा ॥२८३॥

स्वग्रामे संक्लिष्टायामतिसङ्कटायां वसतौ सर्वेषामेकत्र स्थानं न भवति। तदा एकनिवेशनस्यान्तः पृथगन्यस्यां वसतौ स्थातव्यमसत्येकनिवेशनस्यान्तरन्यस्या वसतेरभावे वाटकस्यान्तः पृथगन्यस्यां वसतौ वसन्ति। अथवा वाटकस्याप्यन्तः पृथगन्या वसतिर्न लभ्यते तदा वाटकस्यबहिर्हस्तशताभ्यन्तरे पृथगन्या वसतिर्गवेषणीया। तस्य हस्तशतस्याभ्यन्तरे वसतेरभावे दूरेऽपि वसतिरन्या स्यात्;। तत्र हस्तशताभ्यन्तरं यावत् यतनाविधिमाह।

वीसुंपि वसंताणं दोणि वि आवासगा सह गुरूहिं। दूरे पोरिसि भंगे उग्घाडा गंतु विगडंति ॥२८४॥

निवेशनपाटकहस्तशताभ्यन्तरे विष्वगपि वसतामेष विधिर्दिवसे दिवसे द्वे अप्यावश्यके प्राभातिकवैकालिकप्रतिक्रमण-लक्षणे सह गुरुभिः कर्तव्ये। भिक्षामप्यटित्वा ततः संनिवृत्ता आचार्यस्य समीपे समागत्यालोचयन्ति। अथ हस्तशतस्य-बहिर्वसतिर्लब्धा तर्हि गुरुसमीपे चतुर्थपौरुष्यामालोचनां कृत्वा वैकालिकमावश्यकं स्वकीयायां वसतौ कुर्वन्ति। ततः प्रातरप्यावश्यकं तत्र कृत्वा गुरुसमीपमागत्य प्रत्याख्यानं गृह्णन्ति दूरे इत्यादि यदि पुनर्दूरे अन्यास्मिन् ग्रामे स्थिता भवेयुस्ततो यदि गुरुसकाशमागच्छतां पौरुषीभङ्गस्तत उद्घाटायां पौरुष्यामागत्याचार्यसमीपे आलोचयन्ति प्रत्याख्यानं च गृह्णन्ति पूर्वार्धिका एतत् दूरे स्थितानामविशेषेणोक्तम् अधुना विशेषमभिधित्सुराह—

गीयसहाया उ गया आलोयण तस्संतिय गुरुणं। अगडा पुण पत्तेयं आलोयन्ती गुरुसगासे ॥२८५॥

तत्र यदि तेषां दूरस्थितानां कोऽपि गीतार्थः सहायोऽस्ति तर्हि ते गीतसहाया गीतार्थसहाया दूरे गताः सन्तस्तस्य गीतार्थस्य पुरत आलोचयन्ति। स पुनर्गीतार्थ उद्घाटायां पौरुष्यां गुरूणां समीपमागत्य कथयति, अथ नास्ति कोपि तेषां गीतार्थसहायस्तर्हि ते केवला अकृतश्रुता उद्घाटायां पौरुष्यां गुरुसकाशे समागत्य प्रत्येकं प्रत्येकमालोचयन्ति।

एताण य जंताण य पोरिसिभंगो गुरुवयंती। थेरेअजंगमंमिव मज्झण्हे वावि आलोए॥ २८६ ॥

यदि दूरे वसतिर्लब्धा उद्घाटायां च पौरुष्यामागच्छतां गच्छतां च पौरुषीभङ्गस्ततो गुरवः स्वयं तेषामकृतश्रुतानां समीपं व्रजन्ति,। आचार्यो वृद्धत्वेन ग्लानत्वेन वा गन्तुं न शक्तस्ततः स्थविरे अजङ्गमे वाचार्ये ते अकृतश्रुता मध्यान्हे गुरुसमीपमागत्यालोचयन्ति।

एवंपि दुल्लहाए पडिवसहठिया न एंति पतिदिवसं। समणुन्न दढधिइ य अ तरुणेय बहिया विसज्जंति २८७

एवमपि अनेनापि दुर्लभायां वसतौ दूरे प्रतिवृषभस्थिता न प्रतिदिवसं गुरुसमीपमागच्छन्ति, अर्थादापन्नं द्वितीये दिवसे आलोचका आगच्छन्ति,। अथ कीदृशास्ते प्रतिवृषभा यानाचार्यः प्रेषयति। तत् आह—समणुएणेत्यादि। समनोज्ञानामपि येषां परस्परं प्रीतिस्तान् समनोज्ञान्दृढधृतीन् अतरुणान् मध्यमवयसो बहिः प्रतिवृषभानाचार्यो विसर्जयन्ति,। तदेवं वसत्यलाभे यतनोक्ता सम्प्रति भिक्षाया अलाभे यतनामाह—

दुल्लभभिक्खे जतिउं, सग्गामुप्भाम पल्लियासुं च। अतिखेय पोरिसिवहे न वावि ठायंति तो वीसुं ॥२८८॥

दुर्लभे भैक्षे यदि स्वग्रामे उद्भ्रामकभिक्षाचारप्रत्यासन्नग्रामे पल्लिकादिसु वसान्ति, तथापि यतित्वापि नास्ति संस्तरणं, अथवा अतिशयेन महता कालक्षेपेण यदि पर्याप्तं कथमपि लभ्यते। पौरुषीवधेन द्वितीयचतुर्थपौरुषीभङ्गेन ततो विष्वक् अन्यक्षेत्रेऽपि गीतार्थाभावेनाकृतश्रुता अपि तिष्ठन्ति,। ते च विष्वक् क्षेत्रेषु तथा तिष्ठन्ति यथा आचार्ये स्पर्द्धकेन सह त्रीणि स्पर्धकानि भवन्ति ॥

उभयस्स अलंभंमिवि गीता सति वीसु ठंति अगडसुया। दुसु तीसु व ठाणेसुं पतिदिवसालोय आयरिओ॥

उभयस्य वसते भैक्षस्य वाऽलाभे गीतार्थस्याभावेऽकृतश्रुता अपि विष्वक् तिष्ठन्ति। कथमित्याह—द्विषु त्रिषु वा स्थाने-ष्वाचार्यस्थानेन सहोत्कर्षतस्त्रिषु स्थानेषु इत्यर्थः,। तत्र भिक्षाऽलाभे उभयालाभे वा विष्वक् स्थितानां प्रतिदिवसमाचार्या-स्तेषामन्तिकं गत्वा तानालोकते,। प्रतिपृच्छादिदानेन तेषां सारं करोतीत्यर्थः। किं कारणमाचार्येण प्रतिदिवसं तेषां समीपे गन्तव्यमत आह—(२८९)

सयरा भवंति अणवेक्खणाए जइ भिन्नवायणा लोए। पडिपुच्छ सोहिचोयण तम्हा उ गुरू सया वयइ ॥

भिन्नप्रवहणाः स्वैरिणो भवन्ति। एव तेऽपि स्वैरिणो जायन्ते, तस्मात् प्रतिपृच्छाशोधिशिक्षादिदानाय गुरुः सदा तेषामन्तिकं व्रजति,। तस्य पुनराचार्यस्य तेषां समीपं व्रजतस्तैर्यत्कर्तव्यं तदाह—

तगाहाइयस्य पाणं जोग्गाहारं च नेइ पव्वोंणि। कितिकम्मं च करेंती मा जुन्न रहो व्व सीएज्जा ॥ २९१ ॥

येषां समीपमाचार्यो गच्छति, ते आचार्यस्य पव्वोंणि सम्मुखं तृष्णायितस्यातिशेषतृषितस्य योग्यं पानं पानीयं योग्यमाहारं च प्रथमालिकानिमित्तं नयन्ति। कृतिकर्म च विश्रामणां कुर्वन्ति, अन्यथा जीर्णरथ इव स सीदेत्। अथ तस्याचार्यस्य नित्यसहायो न विद्यते तत आह—

असती निच्चसहाये गेण्हइ पारंपरेण अण्णोअण्णे। ते चिय अण्णेहिं समं तं मेलेउं नियत्तंते ॥ २९२ ॥

असति अविद्यमाने नित्यसहाये अवस्थितसहाये यः सकलदिवसाचार्येण सह हिण्डते, ततः पारम्पर्येणान्यानन्यान् सहायान् गृह्णाति। तद्यथा—एके साधवस्तावन्नयन्ति यावत् द्वितीयं स्पर्धकं, ततस्ते तैः समं मेलयित्वा प्रतिनिवर्तन्ते, ततोऽप्यन्ये साधवस्तावन्नयन्ति यावत्तृतीयं स्पर्धकं। ततस्तेऽपि तैः सह मेलयित्वा प्रतिनिवर्तन्ते,। तानि च स्पर्धकान्याचार्यस्पर्धकेन सह त्रीणि स्पर्धकानि भवन्ति ॥ अथ कथमाचार्य एकदिवसेन त्रयाणामकृतश्रुतस्पर्धकानां शोधिं करोति तत आह—

एगत्थ वसितो संतो तेसिं दाऊण पोरिसिं। मज्झण्हे बितियं गंतुं भोत्तुं तत्थावरं वए ॥ २९३ ॥

आत्मीये स्पर्धके उषितः सन् आचार्यस्तत्र पौरुषीं दत्वा मध्याह्ने द्वितीयं स्पर्धकं गच्छति,। तत्र गत्वा भुंक्त्वा शोधिं च कृत्वा, तदनन्तरमपरं तृतीयं स्पर्धकं व्रजति,। तत आलोचनादिशोधिं कृत्वा तत्रैव वसति, ॥

एवमेगेण दिवसेण सोहिं कुणति तिण्हवी। पडिपुच्छगं तु बलवं आह सुत्तमवत्थयं ॥ २९४ ॥

एवमेकेन दिवसेनाचार्यस्त्रयाणामपि स्पर्धकानां शोधिं करोति, यदि स प्रतिपृच्छां प्रत्येकं पृच्छां सारां कर्तुं गंतुं बलवान् । अत्र पर आह—यद्येवं तर्हि तइयं रयणिं संवसतित्ति तदिदानीमपार्थकमवकाशाभावात् ।

सुत्तनिवातो थेरेकलाव काउं तिहेण वा सोहिं । बितियपयं च गिलाणे कलावकाऊण आगमणं ॥

आचार्यः प्राह—अधिकृतस्य सूत्रस्य निपातोऽवकाशं स्थविरे, तथाहि यद्याचार्यः स्थविरतया दुर्बलत्वेन वा प्रतिदिवसं त्रिषु स्पर्धकेषु शोधिं कर्तुं न शक्नोति, । तत एकैकस्मिन् स्पर्धके तृतीयां रात्रिं वसति तथा चाह—आचार्यस्य प्रतिदिवसमनागमने त्र्यहेण वापराधान् कलां कृत्वा पिण्डयित्वा शोधिमाचार्यस्य समीपे कुर्वन्ति, । तथा हि एकस्मिन् स्पर्धके उषित्वा तत्र पौरुषी दत्वा द्वितीये स्पर्धके समायाति, तत्रैव च वसति, यत्र वसति तत्रत्यास्तत्रत्याः साधवो येऽपराधाऽभवन् ते एकत्र पिण्डयित्वा आचार्यस्य पुरत आलोचयन्ति, । आचार्यस्तु शोधिं ददात्यप्रमादार्थं चोपदेशं प्रयच्छति, । अत्रापि द्वितीयपदमाह—द्वितीयपदमपवादं पदं ग्लाने सत्याचार्ये अपराधान् कलापं कृत्वा पिण्डयित्वा इत्यर्थः स्पर्धकाः साधूनामागमनमाचार्यसमीपे । इयमत्र भावना—यद्याचार्यो ग्लानत्वेनातिवृद्धत्वेनाजङ्गमो न शक्नोति तेषां समीपमागन्तुं, तदा इतरे स्पर्द्धकद्वयसाधवो यथा मयूरः स्वपिच्छान् कलापयति, एकत्र पिण्डयति । एवमपराधान् एकत्र पिण्डयित्वा हृदये सम्यगवधार्य गुरुसमीपमागत्यालोचयन्ति । आलोचितेषु च तेषु अपराधेषु यदि प्रायश्चित्तं दातव्यं भवति, तदा प्रायश्चित्तमाचार्यो दत्वा प्रमादाभावार्थमुपदेशं च दत्वा विसर्जयति २६५ ॥ एतदेव सविस्तरमाह—

एवं अगडसुयाणं वीसुठियाणं तु तीसु गामेसु। लहुया असंथरंते तेसिंअणिताण व्रा लहुओ ॥२६६॥

सर्वेषां यद्याचार्येण समं नास्ति क्षेत्रं यत्र वसतिः संस्तरणं च भवति अथवास्ति वसतिः संस्तरणं न विद्यते, यदि वास्ति संस्तरणं न पुनर्वसतिः। एवमेतैः कारणैस्त्रिषु विष्वक् ग्रामेषु विष्वक् स्थिता अकृतश्रुतास्तेषामसंस्तरणे तथा स्थितानां यद्याचार्यो द्वयोरितरयोः स्पर्धकयोः प्रतिदिवसं सारां न करोति तदा प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुकाः। स्पर्धकसाधवो यद्याचार्यमनागच्छंतं न गवेषयन्ति तदा तेषामप्यनागच्छतां मासलघुः।

एगदिणं एक्केक्के तिट्ठाणत्थाण दुब्बलो वसति। अह सो अजंगमो च्चिय ताहे इयरे तहिं एंति ॥२९७॥

अथ ग्लानत्वेन वृद्धत्वेन दुर्बलतया न प्रतिदिवसं त्रिषु स्पर्धकेष्वागन्तुं शक्नोति तदा स दुर्बलआचार्यस्त्रिस्थानं स्थानं स्पर्धकानामेकैकस्मिन् स्पर्धके एकैकं दिवसं वसति। यथा च वसति तथा प्रागेवोक्तम्। अथ स आचार्योऽतिवृद्धत्वेन ग्लानत्वेनाजङ्गमो जातस्तत इतरे स्पर्धकद्वयसाधवस्तत्राचार्यसमीपे आगच्छन्ति तेषामपि विधिर्मूलगाथायामुक्तः। अथवा तत्रान्यः प्रकारस्तमेवाह—

एइ व पडिच्छए व मेहावि कलावकाउमवराधे। अतिदूरे पुण वइए पक्खे मासे परतरे वा ॥२९८॥

यस्तेषां स्पर्धकः साधूनां मध्ये कोऽपि साधुर्मेधावी। सर्वेषां साधूनामपराधान् हृदये धारयितुमलं तेन स्पर्धकसाधव आलोचयन्ति,। तद्यथा—स तेषामपराधपदानि कलापं कृत्वा हृदये संपिण्डयाचार्यसमीपमागत्यालोचयति। तान्याचार्यः श्रुत्वा यदापन्नाः प्रायश्चित्तं ततो यत् येनापन्नं प्रायश्चित्तं तमेनमित्थं वाहयेदिति भणित्वा प्रेषयति। सोऽपि च साधुस्तेषां

तत्कथयति प्रायश्चित्तं च तेऽपि साधवस्तद्वहन्ति । पडिच्छए वत्ति अथवा आचार्य आत्मीयात् स्पर्धकात् विनिर्गत्य येन प्रदेशेन इतरौ स्पर्धकावागच्छतस्तस्मिन् प्रदेशेऽन्तरा प्रतीक्षमाणस्तिष्ठति । तत्र स्पर्धकसाधव आगच्छन्ति । एको वा मेधावी अत्राप्यालोचनादिकं तथैव अइदूरे इत्यादि यद्यतिदूरे स्थितास्तत्तदा पञ्चमे पञ्चमे दिवसे यदि वा पक्षेण पक्षेण अथवा मासेन मासेन परतरे वेति परतरेणवा द्व्यर्धमासादिना समागच्छन्ति । आगत्य चाचार्यादिसमीपे शोधिं कुर्वन्ति

से गामंसि वा....(जहा बृ उ १, सू–५)....रायहाणिंसि वा अभिनिव्वगडाए अभिनिदुवाराए अभिनिक्खमणपवेसणाए नो कप्पइ बहुसुयस्स बब्भागमस्स भिक्खुस्स वत्थए, किमङ्गपुणं अप्पागमस्स अप्पसुयस्स । सूत्र ६. अत्रसंबन्धप्रतिपादनाथमाह—

अगडसुयाण न कप्पइ वीसुं मा अइप्पसंगतो सुयवं । एगाणितो वसेज्जा निकायणं चेव पुरिमाणं ॥२९९॥

अनन्तरसूत्रे अकृतश्रुतानां न कल्पते विष्वग् वास इति श्रुत्वा मातिप्रसङ्गतः श्रुतवानेकाकी वसेदित्येवमर्थमिदं सूत्रं तथा निकाचनं च नियमश्च पूर्वाणामकृतश्रुतानां कृतमनेन सूत्रेण । तथा हि यदि कृतश्रुतस्यापि न कल्पते एकाकिनो वासः किमङ्गपुनरकृतश्रुतस्य तस्य सुतरामेकाकिनो न कल्पते वास इत्येष सूत्रसम्बन्धः । अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या-- अथ ग्रामे वा नगरे वा यावद्राजधान्यां वा अभिनिव्वगडायामभिनिद्वारायामभिनिष्क्रमणप्रवेशायामेतेषां त्रयाणामपि पदानां व्याख्यानं पूर्ववत् न कल्पते बहुश्रुतस्य सूत्रापेक्षया एकाकिनो भिक्षोर्वस्तुं किमङ्गपुनरल्पागमस्याल्पश्रुतस्येति सूत्रसंक्षेपा-

र्थः। साम्प्रति भाष्यविस्तरः—

अंतो वा बहिं वा अभिनिव्विगडाए ट्ठायमाणस्स। गीयत्थे मासलहुं गुरुतो मासो अगीतत्थे ॥३००॥

अन्तरुपाश्रयस्याभिनिव्विगडायां पृथक् परिक्षेपायां वसतौ यथा एकस्यां वलभ्यां विष्वगपवरके बहिरुपाश्रयस्याभिनिर्विगडायामन्यस्मिन् प्रतिश्रये यदि गीतार्थो भिक्षुर्वसति तदा तस्य तत्र तिष्ठतो गीतार्थस्य प्रायश्चित्तं मासलघु अगीतार्थस्य गुरुको मासः। साम्प्रतमन्तर्बहिर्वा गृहस्य या अभिनिर्विगडा तस्याः प्रकारानाह—

अंतो निवेसणस्स ओहीमादीव जाव सग्गामो। घरवगडाए सुत्तं एमेव य सेस वगडासु ॥ ३०१ ॥

निवेशनस्यगृहस्यान्तरभिनिर्विगडा अथवा निवेशनाद्बहिरन्या वसतिरभिनिर्विगडा तस्यां मुख्यतो द्रष्टव्यम्। एवमेव शेषवगडासु निवेशनाद्बहिरभिनिर्विगडाप्रकारेषु वा तच्च गीतार्थानामगीतार्थानां भिक्षूणामेकाकिनां वसतां प्रायश्चित्तं तदेव प्रागुक्तं। न केवलं प्रायश्चित्तं किन्त्वन्येऽपि च दोषास्तथा चाह—

आणादिणो य दोसा विराहणा होइ संजमायाए। लज्जाभयगोरवधम्मसद्धरक्खा चउद्धा य ॥३०२॥

अन्तर्निविशनस्याभिनिर्विगडायां वसतौ तिष्ठत आज्ञादयो दोषास्तथा संयमविराधना आत्मविराधना च एते यथा प्राक् चतुर्थपञ्चमातिशये भाविते तथा भावनीये, यदि पुनरनभिनिर्विगडायां वसतौ वसति तदा पापं कर्तुमिच्छतो लज्जातो भयतो गौरवतो धर्मश्रद्धातो वा रक्षा चतुर्विधा स्यात्। किमुक्तं भवत्यनभिनिर्विगडायां वसतौ वसन् संयमविराधनारूपमात्मविरा-

धनारूपं वा पापं लज्जादिभ्यो न कुर्यादपि तत्र प्रथमतो लज्जाद्वारं भावयति—

लज्जणिज्जो उ होहामि लज्जए वा समायरं । कुलागमतपस्सी वा सपक्खपरपक्खतो ॥ ३०३ ॥

यद्यहं हस्तकर्माद्यन्यद्वा पापं समाचरिष्यामि तल्लज्जनीयो भविष्यामि । लज्जितश्च कथं कुलस्य गणस्य सङ्घस्य आगमज्ञस्य वा तपस्विनो वा स्वपक्षस्य श्रावकादेः परपक्षस्य परतीर्थिकादिरूपस्य मुखं दर्शयिष्यामि । अथवा तत्पापमाचरन् कुलागमतपस्विस्वपक्षपरपक्षेभ्यो. लज्जते, यथाहमेवमाचरन् कथमात्मीयं मुखं तेषां दर्शयिष्यामि एवं लज्जातः पापं न करोतिः ॥ सम्प्रति भयद्वारभावनार्थमाह—

असिलोगस्स वा वाया जो अतिसंकति कम्मसं । तहावि साहु तं जम्हा जसो वण्णो य संजमो ॥३०४॥

अश्लोकस्य वा अवर्णस्य वा वादात् प्रवादात् यः कर्म अशुभासेवनारूपमतिशयेन शङ्कते । अपकीर्त्यपवादभयान्न कुरुते इत्यर्थस्तथापि तस्य तत् अशुभकर्मानाचरणं साधुर्यस्मात्तेन यशो भिकाङ्क्षितं यशो वर्णसंयम इत्येकार्थम् । जसोत्ति वा संजमोत्ति वा वण्णोत्ति वा एगट्ठमिति वचनात्, ततः परमार्थतः संयमोऽपेक्षित इति तदा नाचरणं श्रेयः ॥ सम्प्रति यशः संयम इत्येकार्थतया भगवद्वचनमुपदर्शयति—

जसं समुवजीवंति जे नरा वित्तमत्तणो । अलेस्सा तत्थ सिज्झंति सलेसाउ विभासिया ॥ ३०५ ॥

ये नरा मनुष्या वृत्तमात्मन इच्छंति, ते यशः समुपजीवन्ति, इत्येतद्व्याख्याप्रज्ञप्तौ राशियुग्मे शते भणितं, । तथा च

तद्ग्रन्थः—मणुस्साणं भंते किं आयजसं उवजीवति । आत्मसंयममित्यर्थः । आथ अजसं उवजीवन्ति । आत्मा संयममित्यादि । एवं यशः संयमावेकार्थावुक्तौ । तत्र ये अलेश्याः शैलेशीप्रतिपन्नास्ते नियमात् सिद्ध्यन्ति । सलेश्याः पुनर्विभाषिता विकल्पिताः केचित् सिद्ध्यन्ति केचिन्न सिध्यन्तीत्यर्थः । तत्र ये भव्यास्ते सिध्यन्ति, । तत्राहमशुभं कर्म समाचरन्नभव्यो भविष्यामीति भयतो नाशुभकर्म समासेवते ॥

दाहिंति गुरुदंडं जइ नाहिंति तत्ततो। तं च वोढुं न चाइ संघायमादीय लोगतो ॥ ३०६ ॥

यदि परस्त्र्यादिकं सेविष्ये, ततो यदि गुरवस्तत्वतो ज्ञास्यन्ति तदा दण्डं प्रायश्चित्तमुग्रं दास्यन्ति, । तथोग्रं प्रायश्चित्तं वोढुमहं न शक्ष्ये नापि लोकतः परयुवतिभर्त्रादिलक्षणात् घातादिकं घातवधादिकं सोढुं शक्ष्ये इति भयतो नासेवते अशुभं कर्म, गतं भयद्वारम् । अधुना गौरवद्वारमाह—

जोहं सइर कहासुंपि च कामि गुरुसन्निहो । सोहं कहमुपासिस्सं तमणायरदूसितो ॥ ३०७ ॥

योऽहं स्वैरकथास्वपि गुरुसन्निधौ गौरवेण चकास्मि सोऽहमनाचारदूषितस्तं गुरुं कथमुपासिष्ये, अनाचारदूषिततया तथारूपगौरवभ्रंशात् ॥

लोए लोउत्तरे चेव गुरवो मज्झ संमता । मा हु मज्जावराहेण होज्ज तेसिं लहुत्तया॥ ३०८ ॥

मम गुरवो लोके लोकोत्तरेऽपि च सम्मताः ततो ममापराधेन मा तेषां लघुता भूयात् । तथा

माणणिज्जो उ सव्वस्स नामे कोइ न पूयए । तणाण लहुतरो होहं इति वज्जेति पावगं ॥ ३०९ ॥

अहं सर्वस्यापि माननीयो न मां कश्चिन्न पूजयति, । यदि पुनरधुना पापमाचरिष्यामि ततस्तृणेभ्योऽपि लघुतरो भविष्यामीति हेतोः पापं मैथुनासेवनादिकं वर्जयति गतं गौरवद्वारमधुना धर्मश्रद्धाद्वारमाह—

आयसाक्खियमेवेह पावगं परिवज्जए । अप्पेव दुट्ठसंकप्पं रक्खा सा खलु धम्मतो ॥ ३१० ॥

यः पापं कर्मात्मसाक्षिकमेव वर्जयति, स परमार्थतो धर्माधिकारीत्येवं मन्यमानस्य अपि संभावनायां दुष्टसंकल्पस्य रक्षा-मूलत एवानुत्थानमुत्थितस्य विफलीकरणं वा सा खलु धर्मतो भवति । धर्मश्रद्धाया एव महत्फलमुपदर्शयति—

निस्सग्गुस्सग्गकारी य सव्वतो च्छिन्नबंधणो । एगो वा परिसाए वा अप्पाणं सो ऽभिरक्खइ ॥३११॥

यस्तीव्रधर्मश्रद्धाभावतो निसर्गत एव स्वभावत एव उत्सर्गकारी सर्वतश्छिन्नबन्धन सर्वत्र ममत्वरहित इत्यर्थः । स एको वा एकाकि वा पर्षदि वा व्यवस्थित आत्मानमभिरक्षति । तदेवमनभिनिर्विगडायां वसतौ बसतो लज्जादीनि संयम-विराधनारक्षकाण्युक्तानि । अभिनिर्विगडायां पुनर्वसतः शुभोऽशुभो वा मनःपरिणाम उपजायते तथा चाह—

मणपरिणामो वीयी सुभासुभो कंटएण दिट्ठंतो । खिप्पं करणं जह लंखियव्वं तहियं इमं होइ ॥३१२॥

यथा गङ्गादीनां नदीनां वा तेनानन्तरानन्तरमनेका वीचय उत्पद्यन्ते । एवं जीवस्यान्योन्यमनःपरिणाम उपजायते स च द्विधा—शुभाऽशुभश्च दृष्टान्तः कंटकेन वृश्चिकलांगूलेन यथा वा लंखिकायाःक्षिप्रं करणं तथैवेदं भवति एवं जीवस्य शुभो-

ऽशुभश्च परिणामः क्षणेनोपजायते क्षणेन वाऽपैति इत्यर्थः । कथं मनसोऽवस्थानमतो आह—

परिणामाणवत्थाणं सति मोहे उ देहिणं । तस्सेव उ अभावेणं जायते एगभावया ॥ ३१३ ॥

मनः परिणामानामनवस्थानं देहिनां प्राणिनां सति विद्यमाने मोहे भवति । तस्यैव तु मोहस्याभावेन जायते एकभावता मनःपरिणामस्य एकरूपता । तदेवं मनःपरिणामो वीचिरूपो व्याख्यातः ॥ इदानीं शुभाशुभपरिणामप्रतिपादनार्थमाह—

जहावचिज्जए मोहो सुद्धलेसस्स झाइणो । तहेव परिणामो वि विसुद्धो परिवड्ढए ॥ ३१४ ॥

यथा शुद्धलेश्याकस्य ध्यायिनो धर्मध्यायिनः शुक्लध्यायिनो वा मोहोऽपचीयते तथैव विशुद्धपरिणामो वर्धते । उक्तः शुभपरिणामोऽशुभपरिणामप्रतिपादनार्थमाह—

जहा य कम्मिणो कम्मं मोहणिज्जं उदिज्जइ । तहेव संकिलिट्ठो से परिणामो विवड्ढती ॥ ३१५ ॥

यथा च कर्मिणः संक्लिष्टलेश्यास्थानवर्तिनः आर्तध्यायिनो रौद्रध्यायिनश्चेत्यर्थः । कर्ममोहनीयं कषायनोकषायरूपमुदीर्यते तथैव से तस्य संक्लिष्टपरिणामो विवर्धते ॥ सम्प्रति शुभाशुभपरिणामविवर्तनं दृष्टान्तेन भावयति—

जहा य अंबुनाहम्मि अणुबंधपरंपरा । वीइ उप्पज्जए एवं, परिणामो सुभोसुभो ॥ ३१६ ॥

यथा अंबुनाथे समुद्रे अनुबद्धपरंपरा वीचिरुत्पद्यते । एवं जीवस्य परिणामशुभोऽशुभश्चानुबद्धपरम्पराक उपजायते । शुभाशुभपरिणामवैचित्र्यमेव दृष्टान्तेन विभावयिषुः कण्टकदृष्टान्तं प्रागुपन्यस्तं भावयति—

कण्हगोमी जहा चित्ता कंटकं वा विचित्तियं । तहेव परिणामस्स विचित्ता कालकंडया ॥ ३१७ ॥

कृष्णगोमी कृष्ण(कर्ण)शृगाली यथा सा कृष्णादिभी रेखाभिश्चित्रा विचित्रवर्णा भवति, वृश्चिकस्य महाविषलांगूलं कण्टक उच्यते । यथा स कृष्णादिरेखाभिश्चित्रितो नाना प्रकारो भवति, तथैव परिणामस्य विचित्राणि कालभेदेन कण्टकान्यसंख्येयस्थानात्मकानि भवन्ति । अथ कथं शुभाऽशुभेऽशुभाद्वा शुभे परिणामे याति तत्र लङ्खिकादृष्टान्तमाह—

लंखिया वा जहा खिप्पं उप्पत्तिता समोयइ । परिणामो तहा दुविहो खिप्पं एइ अवेति य ॥३१८॥

यथा वा लङ्खिका क्षिप्रमुत्प्लुत्य क्षिप्रमेव समवपतति तथा परिणामो द्विविधः—शुभोऽशुभश्च क्षिप्रमागच्छति अपैति च । एवं शुभादऽशुभेऽशुभाद्वाशुभे परिणामे गमनं, कियन्ति संख्ययाऽध्यवसायस्थानानीति चेदत आह—

लेस्साठाणे उ एक्केक्के ठाणसंखमतिच्छिया । किलिट्ठेण तरेणं वा जे उ भावेण खुंदती ॥३१९॥

एकस्मिन् लेश्यास्थाने संख्यामतिक्रान्तानि संख्यातीतानि स्थानानि परिणामस्थानानि भवन्ति, यानि क्लिष्टेन संक्लिष्टेन इतरेण विशुद्धेन भावेन खुन्दति आस्कन्दति प्राप्नोतीत्यर्थः । अथ कः संक्लिष्टः को वा इतरो भाव इति चेदुच्यते—इह कृष्णलेश्यापरिणामान्नीललेश्यापरिणामो विशुद्धो नीललेश्यापरिणामादपि कापोतलेश्यापरिणामो विशुद्धस्तस्मादपि तेजोलेश्यापरिणामो विशुद्धस्तस्मादपि पद्मलेश्यापरिणामो विशुद्धस्तस्मादपि शुक्ललेश्यापरिणामः । शुक्ललेश्या परिणामात् पद्मलेश्यापरिणामः क्लिष्टस्तस्मादपि पद्मलेश्यापरिणामात्तेजोलेश्यापरिणामः क्लिष्टस्तस्मादपि कापोतलेश्यापरिणामः क्लि-

ष्टः। ततोऽपि नीललेश्यापरिणामस्तस्मादपि कृष्णलेश्यापरिणामः। उक्तं च–क्रमशः स्थितासु लेश्यागतासु जीवस्य भावपरिणतिषु अवपतनोत्पतनाद् वा संक्लेशाद्वा विशोध्याद्वा प्रत्येकैकस्मिन् लेश्यास्थाने परिणामसंख्यातीतत्वं भावयति—

भवसंघयणं चेव ठिति वाजज्ज देहिणं। परिणामस्स जाणिज्जा विवड्ढी जस्स जत्तिया ॥ ३२० ॥

भव एव संहननं भवसंहननं दृढं भवं देहभवं वाधिकृत्येत्यर्थः। तथा स्थितं च जघन्यादिभेदभिन्नमाश्रित्य देहिनां नारकादीनां यस्य परिणामस्य कृष्णलेश्यादिरूपस्य यावती विवृद्धिस्तस्य तावती(तीं) जानीयात्। तथाहि—नारकाणां देवतानां जघन्यायां स्थितौ कृष्णलेश्यापरिणामो नानाजीवापेक्षया तरतमभेदेन चिन्त्यमाना असंख्येया एवं समयाधिकायामपि जघन्यस्थितौ द्विसमयाधिकायामपि जघन्यस्थितावेवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टं स्थितिस्थानं,। एवं कृष्णलेश्यायां परिणामा असंख्येया भवन्ति। एवं नीललेश्यागतस्य विशुद्धस्य भावस्य फलमाह—

विसुज्झंतेण भावेण मोहो समवचिज्जइ। मोहस्सावचएयावि भावसुद्धी वियाहिया ॥ ३२१ ॥

विशुद्धयता भावेन लेश्यागतेन मोहो मोहनीयं कर्म समपचीयते हानीमुपगच्छति मोहस्यापचये वापि भावविशुद्धिर्जीवस्य परिणामविशुद्धिर्व्याख्याता प्रतिपादिता। यथा कालक्षेपमृते केवलश्रिया लाभो भवति ॥

अथ मोहनीयं कर्म उदयप्राप्तं शुभपरिणामेन क्षपयितुं शक्यते किं वा नेति शक्यस्ते इति ब्रूमस्तथा चाह—

उक्कढंतं जहा तोयं सीयलेण ज्झविज्जए। गदो वा अगदेणं तु वेरग्गेण तहोदओ ॥ ३२२ ॥

यथा उत्कथ्यमानं तोयं शीतलेन तोयेन क्षिप्यते। गदो वा अगदेन तथा मोहनीयस्योदयो वैराग्येण क्षिप्यते। तदेवमुक्तं प्रसक्तानुप्रसक्तमधुना प्रकृते योजनामाह--

असुभोदयनिप्फण्णा संभवंति बहूविहा। दोसा एगाणियस्सेवं इमे अन्ने विआहिया ॥ ३२३ ॥

अशुभोदयेन अशुभकर्मोदयेन निष्पन्ना अन्तरूपाश्रयस्याभिर्निविगडायां वसतावेवमेकाकिनो बहुविधा दोषास्तदेवं अन्तरुपाश्रयस्याभिर्निर्विगडायां दोषा उक्ताः सम्प्रति बहिरुपाश्रयस्याभिनिर्विगडायां दोषानाह। इमे वक्ष्यमाणा अन्ये दोषा एकाकिनो व्याख्याताः प्रतिपादितास्तानेव द्वारगाथया संजिघृक्षुराह--

मिच्छत्त सोहि सागारियादि गेलण्णखद्धपडिणीए। बहिपेल्लणित्थिवाले रोगे तह सल्लमरणे य॥३२४॥

एकाकिनो मिथ्यात्वगमनं तथा शोधिरभावस्तथा सागारिकप्रवेशो वसतौ आदिशब्दाच्चलत्कुड्यां वसतौ कुड्यादिप्रपतनत आत्मविराधनेति परिग्रहस्तथा ग्लानत्वे प्रतिजागरणाभावस्तथा एकाकिनो मन्दाग्नेर्निवारकाभावात् प्रचुरभक्षणसंभवस्तथा च ग्लानत्वादिभावः। तथा एकाकी प्रत्यनीकस्य गम्यो भवति,। तथा उद्भ्रामका दण्डपाशादयो नगररक्षा एकाकिनं चौरोऽयं हेरिको वा न ज्ञायते। कथमन्यथा एकाकीति विचिन्तयतो बहिः प्रेरयेयुः। ग्रामान्नगराद्वा बहिर्निष्काशयेदिति भावः। तथा स्त्रीदोषा एकाकिनो जायन्ते। तथा व्यालेन दष्टस्य भेषजाकरणसंभवः रोगस्य च वृद्धिगमनं, । तथा सशल्यस्य सतो मरणमित्येष द्वारगाथासंक्षेपार्थः। साम्प्रतमेनामेव विवरीषुः प्रथमतो मिथ्यात्वद्वारं शोधिद्वारं चाह--

ओगाढमप्पसहायं पस्रवेंति कुतित्थिया । समावन्नो विसोहिं च कस्स पासे करिस्सइ ॥ ३२५ ॥

ओगाढमप्यसहायं कुतीर्थिकाः प्रज्ञापयंत्यतो मिथ्यात्वगमनं, तथा समापन्नः प्रायश्चित्तं कस्य पार्श्वे शोधिं करिष्यति । नैव कस्याचित् पार्श्वे ततः शोध्यभावः ॥ सम्प्रति सागारिकद्वारं ग्लानद्वारं चाह—

भया आमोसयादीणं सिज्जं वयति सारियं । असहायस्स गेलन्ने को से किच्चं करिस्सइ ॥३२६॥

आमोषकादीनां भयात्तस्मिन्नेकाकिनि सति शून्यां शय्यां वसतिं दृष्ट्वा तां सागारिको व्रजति द्वारगाथायामादिशब्दस्य व्याख्यानं तत्रैव कृतं तथा असहायस्य से तस्य ग्लानत्वे सति कः कृत्यं करिष्यति ॥ खद्धप्रत्यनीकप्रेरणद्वाराण्याह—

मंदग्गी भुंजए खद्धं ऊसढंति निरंकुसो । एगोपरूढगम्मो य पेल्लेउप्भामया वणं ॥ ३२७ ॥

एकाकी निवारकाऽभावान्निरंकुशं ऊसढंति उत्कृष्टमितिकृत्वा मन्दाग्निः प्रचुरं भुङ्क्ते ततो ग्लानत्वादिदोषसंभवस्तथा एकोऽसहायः प्ररुष्टस्य प्रत्यनीकस्य गम्यो भवति । तथा उद्भ्रामका नगरादिरक्षका एकाकिनममुं चौरादिरिति कृत्वा नगरादेर्बहिः प्रेरयेयुः ॥ अधुना स्त्रीद्वारमाह—

विभिचारिम्मि परिणते निग्गिदट्ठूण समणवसहीतो । पंतावणादगारो उड्डाहो पउसणमादी ॥ ३२८ ॥

या व्यभिचारी नाम जारस्तस्मिन् परिणते सा स्त्री केनापि कारणेन संयतिवसतिं गता भवेत् । ततः श्रमणवसतेस्तां निर्गच्छन्तीं दृष्ट्वा अगारस्तस्या भर्ता अन्यो वा निजकोऽनिजको वा तस्यामासक्तः प्रान्तापनादि मारणादि कुर्यात् ।

तथा च सति प्रवचनस्य उड्डाहः प्रान्तापनाद्यभावे तस्य दर्शनस्य वा सकलस्योपरि प्रद्वेष उपजायते । तथा च सति तस्यान्यस्य वा भक्तपानादिव्यवच्छेद इत्यादयो दोषाः ॥ सम्प्रति व्यालद्वारं रोगद्वारं चाह—

वालेण वावि डंकस्स से को कुणइ भेसज्जं । दीहरोगे वि वद्धिं च गतो किं सो करिस्सइ ॥३२९॥

व्यालेन सर्पादिना दष्टस्य से तस्य को भेषजं करोति । नैव कश्चिदेकाकित्वात्तथा दीर्घरोगे कृत्याकरणतो विवृद्धिं गतः स पश्चात्किं करिष्यति । नैव किञ्चित्केवलं मरिष्यतीत्यर्थः ॥ शल्यमरणद्वारमाह—

सल्लुद्धरणविसोही मए दोसा बहुस्सुए वावि; सविसेसा अप्पसुए रक्खंति परोप्परं दोवि ॥३३०॥

शल्योद्धरणे विशोधिरेकाकिनः शल्योद्धरणाभावस्ततो मृतेऽपि च स शल्ये तस्मिन् दोषास्तथाहि—स शल्यो यो म्रियते स दीर्घकालं संसारमनुवर्तते इति बहुश्रुतं चाप्येकाकिनि मृते दोषास्तथाहि—सोऽप्येकाकी मृतो गृहिणा बलीवर्दाभ्यां मल्लेन राजकुलेन वा निष्काश्यते । तथा वा लोकनिन्दाप्रवृत्ते प्रवचनव्याघातः सविसेसा अप्पसुएत्ति अल्पश्रुते एकाकिनि सविशेषा दोषास्तथाहि—बहुश्रुत आलोचनार्हाभावे सिद्धानामन्तिके आलोचयति । अल्पश्रुतस्त्वमुं विधिं न जानातीति सशल्य एव म्रियते । यदि द्वावपि बहु (श्रुताल्प) श्रुतावभिनिर्विगडायां वसतौ परस्परं संभूय वसतस्तदा द्वावपि तौ परस्परं रक्षयतः । अधुना सविसेसा अप्पसुए इत्येतद्व्याख्यानयति—

अप्पेव जिणसिद्धेसु आलोएहि बहुस्सुतो । अगीतो तमजाणंतो ससल्लो जातिदुग्गतिं ॥ ३३१ ॥

अप्येवमेवमपि एकाक्यपीत्यर्थः । बहुश्रुतो जिनेषु अर्हत्सु सिद्धेषु मनसि सम्प्रधारितेषु तेषां पुरत आलोचयिष्यते । अगीतोऽबहुश्रुतः पुनस्तं विधिमजानानः सशल्यो मृत्वा याति दुर्गतिमतः सविशेषा अन्पश्रुते ॥ सम्प्रति ' रक्खंति परोप्परं दोवित्ति ' व्याख्यानार्थमाह--

सीहो रक्खई तिणिसे तिणिसेहिं विरक्खितो तहा सीहो । एवम्णमण्णसहिया बिइयमद्धाणमादीसु ।३३२।

सिंहो रक्षति तिनिशान् तिनिशवृक्षगुहां तिनिशैरपि तिनिशवृक्षगुहयापि सिंहो रक्ष्यते । एवमभिनिर्विगडायां वसतौ वसन्तावन्योन्योन्यसहितौ परस्परं रक्षयतः । अत्रैवापवादमाह--द्वितीयपदमपवादपदमध्वानं प्रतिपन्नकारणेनैकाकी अन्यसंभोगिकादीनां पार्श्वस्थादीनां वा वसते विष्वग् अपवरके निवेशनादिषु वा वसेत् । आदिशब्दादशिवादिगृहितो वा विष्वक् तिष्ठेत् ॥

७ से गामंसिवा (जहा बृ. १. उ. सू. ६) रायहाणिंसि वा एगवडाए एगदुवाराए एगनिक्खमण-पवेसाए कप्पइ बहुसुयस्स बब्भागमस्स एगाणियस्स भिक्खुस्स वत्थए दुहओ कालं भिक्खुभावं पडिजागरमाणस्स । अस्य सूत्रस्य सम्बन्धप्रतिपादनार्थमाह--

कारणतो वसमाणोऽगीतो गीओ व होइ निद्दोसो । पुव्वं च वण्णिया खलु कारणवासिस्स जयणा उ ।३३३।

कारणतो गीतार्थोऽगीतार्थो वा यतनया वसन् निर्दोषो भवति । सा च यतना कारणत एकाकिनो वसनशीलस्य पूर्व-

मुक्ता एतदर्थख्यापनार्थमिदं सूत्रम्। अधुना सूत्रत एव सम्बन्धमाह—

सुत्तेण व उ सुत्तं जोइज्जई कारणं तु आसज्ज। संबंधघरुऽवरए कप्पइ वसिउं बहुसुयस्स ॥३३४॥

सूत्रेणैव सूत्रं योज्यते सम्बद्धयते। तद्यथाऽनन्तरसूत्रेणैकाकिनो बहुश्रुतस्य वासो निषिद्धोऽनेन तु सूत्रेणेदं प्रतिपाद्यते, कारणमाश्रित्याध्वप्रतिपत्त्यादिकं सम्बन्धगृहेऽपरके बहुश्रुतस्य वस्तुं कल्पते इत्येष सूत्रसम्बन्धः। अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—अथ ग्रामे वा नगरे वा यावद्राजधान्यामेकवगडायामेकपरिक्षेपायामेकद्वारायामेकनिष्क्रमणप्रवेशायां वसतौ बहुश्रुतस्य बह्वागमस्य भिक्षोर्वस्तुं कल्पते केवलमुभयकालं भिक्षुभावं प्रतिजाग्रतो भिक्षुभावश्चारित्रं तस्याविराधनार्थं या सामाचारी तां कुर्वत इत्येष सूत्रसंक्षेपार्थः। अधुना भाष्यनिर्युक्तिविस्तरस्तत्र भिक्षुभावं पडिजागरमाणस्सेति व्याख्यानार्थमाह भाष्यकृत्—

चरणं तु भिक्खुभावो सामायारीए जा तदट्ठाए। पडिजागरणं करणं उभयकालं अहोरत्तं ॥३३५॥

भिक्षोर्यथावस्थितस्य भावो भिक्षुभावश्चरणं तदर्थं तस्य चारित्रस्याविराधनार्थं या सामाचारी तस्याः प्रतिजागरणं नाम करणमुभयकालमहोरात्रौ च आचार्योऽपि तस्यैवं भिक्षुभावं प्रतिजाग्रतो गोसर्गे रात्रिकं पृच्छति। दिवसेऽपि भक्तपानादिचिन्तां करोति। विकले च दैवसिकं पृच्छति। सुखेन वृत्तस्तव दिवस इति। एवमुभयकालमाचार्यस्तं प्रतिजागर्ति। सम्प्रति निर्युक्तिविस्तरः—

वक्खारे कारणम्मी निक्कारणपुव्ववण्णिया दोसा। किं पुण हुज्जा कारण तद्दोसाई मुणेयव्वा ॥३३६॥

वक्खारो नाम एकस्यां वलभ्यामभिनिर्विगडो विष्वक् अपवरकस्तस्मिन् कारणे सति वसति एतद्विषयमिदं सूत्रं यदि पुनः कारणमृते विष्वग् अपवरके वसति, तत्पूर्ववर्णिता मिथ्यात्वादयो दोषाः किं पुनर्भवेत्तत्कारणं, यद्वशात् पृथक् अपवरके तिष्ठति, तत आह–त्वग् दोषादीनि त्वगदोषत्रयव्याध्यादीनि कारणानि ज्ञातव्यानि, । तथाहि–त्वग्दोषादिकमाचार्यो यदि निष्काशयति, तदा तस्य प्रायाश्चित्तं चतुर्गुरुकम् । तस्मान्न स निर्यूहयितव्यः । किन्तु पृथगपवरके स्थितः परिपालनीयः। स च त्वग्दोषो द्वाभ्यां प्रकाराभ्यां भवति । तथा चाह—

संदंतमसंदंते अस्संदिण्णसित्तमंडलपसुत्ती । किमिपूयं रसिगा वा पस्संदति तत्थिमा जयणा ॥३३७॥

द्विविधस्त्वग्दोषस्तद्यथा–स्पन्दमानोऽस्पन्दमानश्च, । तत्रास्पन्दनोऽस्रावणश्चित्रप्रसुप्तिर्मण्डलप्रसुप्तिश्च । यस्तु स्पन्दमानः स कृमीन् प्रस्पन्दते पूतं वा रसिकां वा । तत्र स्पन्दमाने त्वग् दोषे इयं वक्ष्यमाणा यतना तामेवाह—

संदंतो वक्खारो अंतो बाहिं च सारणा तिण्णि । जत्थ विसीएज्ज ततो णाणादी उग्गमादी वा ॥३३८॥

स्पन्दमाने त्वग्दोषेऽनंतरेकस्यां वलभ्यां विष्वगपवरके तस्याभावे एकस्मिन्निवेशनेऽन्यस्यां वसतौ स्थाप्यते, । तत्र च वसतस्तिस्रः सारणाः साराः कर्तव्याः । यत्र (स) सको विसीदेत् । कास्तास्तिस्रः सारा इत्याह–ज्ञानादौ ज्ञाने दर्शने चारित्रे च । अथवा उद्गमादावुद्गमे उत्पादनायामेषणायां च अथवान्यथा तिस्रः सारास्ता एवाह—

अहवा भत्ते पाणे सामायारीए वा विसीयंतं । एएसु तीसु सारे तिन्नि वि काले गुरूपुच्छे ॥३३९॥

अथवेति प्रकारान्तरे भक्ते पाने सामाचार्यां च एतेषु त्रिषु स्थानेषु सीदंतं सारयन्त्याचार्यां यदि वा तिस्रः-सारानाम त्रीनपि कालान् गुरुःपृच्छति । कथमित्याह—

गोसे केरिसयं तिय, कयमकयं वा किं ते आवासं। भिक्खं लद्धमलद्धं किं दिज्जउ वा ते मज्झरहे ॥३४०॥
पेहिय पेहियं वा वट्टइ ते केरिसं च अवरहे । निज्जूहणंमि गुरुगा अविही परियट्टणे वावि ॥३४१॥

गोसे प्रातरिदं पृच्छति । कीदृशं ते शरीरमिति, । तथा त्वया किमावश्यकं कृतमकृतं वा तथा मध्याह्ने पृच्छति-भैक्षं त्वया लब्धमलब्धं वा किं तत्र दीयतामिति । तथा अपराह्ने पृच्छति । किं तवोपकरणं केनापि त्वया वा प्रेक्षितं किं वा न प्रेक्षितं । कीदृशं वा ते शरीरमिति । यदि पुनरेव सारां न करोति, किन्त्वेवमेव परित्यजति, तदा गुरोः प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः, । अनिर्यूहणेऽपि यद्यविधिना परिवर्तनं परिपालनं कारयति तदापि चतुर्गुरुकं प्रायश्चित्तं ।

आणादिणो य दोसा विराहणा होइ इमेहिं ठाणेहिं। पासवणफासलाला सेए मरुएण दिठंतो ॥३४२॥

न केवलं प्रायश्चित्तं किन्त्वाज्ञादयश्च दोषास्तथा एभिर्वक्ष्यमाणैः स्थानैर्विराधना साधूनामात्मविराधना भवति, । कैः स्थानैरित्याह-प्रश्रवणेन स्पर्शेन लालया स्वेदेन च प्रस्वेदेन । तथाहि-स्पन्दमानत्वगुदोषवतः प्रश्रवणस्पर्शनेनापि व्याधिरन्यत्र संक्रामति, । तथा गात्रस्पर्शनेन यदि वा तेन व्याधितेन ये परिभुक्ताः पीठफलकादयस्तान् यद्यव्याधितः परिभुक्ते तदा व्याधिः संक्रामति । तथा लालया सह भोजने व्याधिः संक्रामति । तस्य प्रस्वेदेन यदि कोऽपि स्पृश्यते, तदा तस्यापि

व्याधिः संचरति, । अत्र च दृष्टान्तो मरुकेण संडकब्राह्मणेन तत्कथानकं चावश्यके प्रबन्धतः कथितमिति ततोऽवधार्य, । साम्प्रतमेतदेव पश्चार्धं व्याचिख्यासुः प्रथमतः प्रश्रवणे यतनामाह—

पासवण अन्नअसती भूतीए लक्खे माहु दूसियं मोयं। चलणतलेसु कमेज्जा एमेवेय निक्खमपवेसो ॥३४३॥

तस्य स्पन्दमानत्वग्दोषवतः पृथक् कायिकी भूमिः कर्तव्याः । अन्यस्याविष्वक् प्रश्रवणभूमेरसति अभावे एकस्या एव कायिक्या भूमेस्तस्य योग्यं पृथक् अवकाशं भूत्या लक्षयति वृषभो यथा साधवस्तं परिहरन्ति, । तथा चाह—मा कोऽपि त्वग्दोषव्याधितस्य दूषितं मोकं प्रश्रवणं पादैराक्रमेत् । आक्रमेण को दोष इत्यत आह—आक्रान्ते तस्य प्रश्रवणे चरणतलेषु पादतलेषु त्वग्दोषव्याधिः संक्रामति, । तथा तस्य त्वग्दोषव्याधितस्य येनावकाशेन निष्क्रमणं प्रवेशो वा तमवकाशं भूत्या लक्षयति, । येन साधवस्तमपि परिहरन्ति, । अपरिहरणेऽनन्तरोदित एव दोषः ॥

निंती व सो काउतली कमेसुं संथारतो दूर अदंसणोवी ।
मा फासदोसेण कमेज्ज तेसिं तत्थिक्कवत्थादिवि परिहरंति ॥ ३४४ ॥

सस्पन्दमानत्वग्दोषी क्रमयोः पादयोस्तलके उपानहौ कृत्वा निर्गच्छति प्रविशति वा। योऽप्यस्पन्दमानत्वग्दोषी तस्यापि कायिकी भूमिर्विष्वक् क्रियते न पुनः पृथग् भूमिनिर्गमप्रवेशस्थानम् ॥ सम्प्रति स्पन्दमानस्यास्पन्दमानस्य च स्पर्शविषयां साधारणां यतनामाह—अस्पन्दनेऽपि त्वग्दोषे आस्तां स्पन्दमाने इत्यपि शब्दार्थः । संस्तरको दूरे क्रियते मा स्पर्शदोषेण तेषां

शेषसाधूनां व्याधिः संक्रमेदिति हेतोस्तथा न केवलं दूरे संस्तारकः क्रियते । किन्तु तेन त्वग्दोषवता यत्स्पृष्टं वस्त्रादि तत्परिहरन्ति । पूर्वोक्तादेव दोषात्तदेवं प्रश्रवणयतनास्पर्शयतना च सप्रपञ्चोक्ता ॥ सम्प्रति लालास्वेदयतनामाह—

न य भुंजतेगट्ठा लालादोसेण संकमति वाही । सेओ से वज्जिज्जइ जलपडलंतरप्पो य ॥ ३४५ ॥

न च एकार्थे एकस्मिन्पात्रे तेन त्वग्दोषवता सह साधवो भुंजते । कुत इत्याह यतो लालादोषेण संक्रामति व्याधिः । तथा से तस्य त्वगदोषवत स्वेदप्रस्वेदो वर्ज्यते । तथा जल्लः शरीरमल्लस्तथा तत्सत्कानि पात्रपटलानि तथा आन्तरकल्पश्च परिह्रियते व्याधिसंक्रमभयात्तथा चाह—

एएहिं कमइ वाही एत्थं खलु सेउएण दिठंतो । कुट्ठय कच्छुयसिवं नयणामय कामलादीया ॥ ३४६ ॥

एतैर्जल्लादिभिर्व्याधिस्त्वगदोषव्याधिः संक्रामति । अत्र दृष्टान्तः खलु सेतुकेन (सिद्धकेन) तत एतानि परिह्रियन्ते, । किं नाम त्वग्दोष एव उतान्यस्मिन्नपि रोगे तत आह–कुष्टे क्षयव्याधौ कच्छ्वां पामायामशिवे शीतलिकायां नयनाऽमये नयनदोषे कामलादावेषा अनन्तरोदिता प्रश्रवणादिविषया यतना दृष्टव्या ॥

एसा जयणा बहुस्सुए अबहुस्सु न कीरते तु वक्खारो । ठावेंति एगपासे अपरिभोगंमि उ जतीणं ॥ ३४७ ॥

एषा अनन्तरोदिता यतना बहुश्रुते दृष्टव्या । अबहुश्रुतेऽप्येवं, नवरं स सम्बद्धगृहापवरके स्थाप्यते, भिन्नस्तु वक्खारोऽपवरको न क्रियते, । सम्बद्धगृहापवरकाभावे च वसतेरेकस्मिन् यतीनामपरिभोग्ये तं स्थापयन्ति, । अपान्तराले कटो दीयते, ।

कटाभावे भूत्या अन्तरं क्रियते। अथ किं कारणमबहुश्रुतो बहिर्न क्रियते ? तत आह–

विवज्जतो उट्टविवज्जएहिं मा बाहिभावं अबहुस्सुतो उ।
रुट्ठाए भूतीव तिरो करेंति, मा एक्कमेक्कं सहसा फुसेज्जा ॥ ३४८ ॥

उट्टविवज्जकैरहं विवर्जित परिहृत इत्येवमबहुश्रुतो मा बहिर्भावमुपयासीदिति भिन्ने अपवरके न स्थाप्यते किन्तु वसतेरेकस्मिन् प्रदेशे, तत्रापि काष्टादिना फलकादिरूपेण तदभावात् भूत्या वा अन्तरं कुर्वन्ति, । मा एकेकैन त्वग्दोषेण साधवः सहसा स्पृशेयुः । अस्पन्दमानत्वग्दोषे विधिविशेषमाह—

अगलंते न वक्खारो लालासेया विविज्जण तहेव। उस्सासभाससयणासणादीहिं होति संकंती ॥३४९॥

अगलति अस्पन्दमाने त्वग्दोषे पृथक् वचस्कारोऽपवरको न क्रियते, । लालास्वेदादीनामादिशब्दादुच्छ्वासभाषाशयनासनादिपरिग्रहः वर्जनं तथैव यथा प्रागभिहितं गलति त्वग्दोषे तस्मादुच्छ्वासादीनां वर्जनमत आह–उच्छ्वासभाषाशयनासनादिभिरादिशब्दात्पीठफलकादिपरिग्रहः संक्रांति र्व्याधिर्भवति ॥

मुत्तूण जल्लपडलं धरेंति भाणं से काइयाइगते। सीए व दाउ कप्पं उवरिमधोयं परिहरंति ॥ ३५० ॥

यदि स त्वग्दोषे व्याध्युपेतः कायिक्या व्युत्सर्गाय व्रजति भाजनं च तस्य धारयितव्यं भवति, तदा से तस्य कायिक्यागतस्य मुक्त्वा स्फेटयित्वा जल्लपटलं भाजनमलखरण्टितं पटलमन्ये साधवो धरन्ति यावत्स आयाति, । अथ स त्वग्दोषी

ग्लानः शीते पतति नात्मीयैर्वस्त्रैः कम्बलेन च संस्तरति तदा तस्य कल्पं वस्त्रं प्रावरणाय दीयते, । सोऽपि च त्वग्दोषी आत्मीयानां वस्त्रकल्पानामुपरि प्रावृणोति । तच्च समर्पितं वस्त्रमधौतं परिहरन्ति । यदा तु तद्वस्त्रमात्मना प्रावरितुकामास्तदा प्रक्षालयित्वा प्रावृण्वन्ति ॥

असहुस्सुवत्तणादीणि कुव्वतो छिक्कुजत्तियं । खेयमकुव्वतु धोइज्जा मट्टियादीहिं तत्तियं ॥ ३५१ ॥

असहस्य त्वग्दोषव्याधितस्यागाढं ग्लानीभूतस्योद्वर्त्तनादिउद्वर्तनमुपविष्टीकरणमित्यादि कुर्वतो यावत्स्पृष्टं त्वग्दोषगात्रादिना तावत्खेदमकुर्वन् मृत्तिकादिभिरुध्घृष्य प्रक्षालयेत् ॥

असती मोय महीए कयकप्प अगलंतमत्तए निसिरो । सेणावकए कप्पइतरे निसिरंति जयणाए॥३५२॥

मोकमह्याः प्रश्रवणभूमेरभावे अगलत्यस्राविणि कृतकल्पे मात्रके व्युत्सृजति प्रश्रवणमन्ये साधवोऽन्यस्मिन्मात्रके पृथग्मात्रकाभावेतेनैव यत्र त्वगदोषी व्युत्सृष्टवान् तत्रैव कृतकल्पे मात्रके इतरे साधवो यतनया यथा कायिक्या मात्रस्य च शरीरावयवस्पर्शो न भवति, तथा कायिकां निसृजन्ति ॥

एसा जयणा उ तहिं कालगते पुण इमो विही होइ । अंतरकप्पं जल्लपडलं च अगलंति उज्झंति॥३५३॥

एषा अनन्तरोदिता यतना तत्रगलत्यगलति वा त्वग्दोषवति कालगते पुनस्त्वगदोषवति विधिरयं वक्ष्यमाणो भवति. तत्र प्रथमतो अगलत्याह-आन्तरं कल्पं भाजनस्य जल्लपटलमुपरितनं वस्त्रमेते द्वे अपि वस्त्रे उज्झंति परिष्ठापयन्ति । किं

कारणमतआह--

धोयावि न निद्दोसा तेण छड्डुंति ते दुवे। सेसगं तु कए कप्पे सव्वं से परिभुंजइ ॥ ३५४ ॥

प्रक्षालिते अपि ते वस्त्रे न निर्दोषे तेन छर्द्येते परिष्ठाप्येते शेषकं तु सर्वमपि से तस्य कृते कल्पे परिभुज्यते दोषाभावात् गलति त्वग्दोषे विधिमाह---

संदंतस्स वि किंचण असतीए मोत्तु भायणुक्कोसं। लेवड्डगमवणित्ता अराणामयं धोविउं लिंपि ॥३५५॥

स्पन्दमानस्यापि स्पन्दमानत्वग्दोषवतो यत्किञ्चनाऽस्ति तत्सर्वं परिष्ठाप्यते केवलं यदि भाजनं नास्ति सति वा भाजने यदि तद्भाजनं सलक्षणं तदा तदेकभाजनमुत्कृष्टं मुक्त्वा शेषं परिष्ठाप्यते। तत्रापि लेपमड्डकं वापनीय उष्णोदकादिभिः प्रक्षाल्यान्यमयमिव कृत्वा पुनः लिम्पेत् ततः परिभुञ्जीत ॥

अगलंतमत्तसेवी असती कप्पे काउ भुंजंति। एसा जयणा उ भवे सव्वेसिं तेसिं नायव्वा ॥ ३५६ ॥

यदि कायिकीभूमिर्न विद्यते बहिश्च सागारिकस्तथा शेषसाधूनामरोगाणां मात्रकमगलन् अस्पन्दमानत्वग्दोषवान् सेवते किमुक्तं भवति--कायिकीं तस्मिन् मात्रके व्युत्सृजति ततः कृतेकल्पेऽरोगाः तस्मिन् व्युत्सृजन्ति यदि पुनरकृते कल्पे व्युत्सृजन्ति तदा प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकं, । एषा यतना सर्वेषां गलत्त्वग्दोषिणामन्येषां च क्षयव्याध्याद्युपेतानां ज्ञातव्या।

सूत्रम्--८ जत्थ एए बहवे इत्थीओ य पुरिसा य पण्हावेन्ति, तत्थ से समणे निग्गन्थे अन्नयरंसि

अचित्तंसि सोयंसि सुक्कपोग्गले निग्घाममाणे हत्थकम्मपडिसेवणपत्ते आवज्जइ मासियं परिहारट्ठाणं अणुग्घाइयं । अस्य सम्बन्धप्रतिपादनार्थमाह—

एगाणि यस्स दोसा केत्तिय भवसो उ सुत्तसंबंधो। कारणनिवासिणो वा दुविहा सेविस्स पच्छित्तं ॥३५८॥

एकाकिनो दोषा के इति शिष्यस्य प्रश्नावकाशमाशङ्क्याधिकृतसूत्रस्योपनिपातः । एष भवति सूत्रस्य सम्बन्धः, । अथवा कारणनिवासिनो द्विविधासेविनः सचित्तासेविनोऽचित्तासेविनश्च किं प्रायश्चित्तमिति परप्रश्नमुपजीव्य प्रायश्चित्तप्रतिपादनाय सूत्रद्वयमाहेति सम्बन्धः, । अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—यत्र यस्मिन् प्रदेशे प्रत्यचत उपलभ्यमानाः स्त्रियः पुरुषाश्च प्रश्नुवन्ति मैथुनकर्म प्रारम्भन्ते तत्र तस्मिन् प्रदेशे मैथुनकर्म दृष्ट्वा कश्चिदुदीर्णमोहः स श्रमणो निर्ग्रन्थोऽन्यतरस्मिन्नचिंते हस्तकर्माद्युचिते युगच्छिद्रनलिकादौ श्रोत्रवति शुक्रपुद्गलान् निर्घातयन् शुक्रपुद्गलनिर्घाताय हस्तकर्मप्रवेशनाय प्रसक्तो भवति । स च तथा प्रसक्त आपद्यते अनुद्घातितं गुरुकं मासिकं परिहारस्थानं प्रायश्चित्तस्थानं । तथा यत्रैते बहवः स्त्रियः पुरुषाश्च प्रश्नुवन्ति मैथुनकर्मप्रारम्भे तत्र तत् दृष्ट्वा कश्चित् स श्रमणो निर्ग्रन्थोऽन्यतरस्मिन्नर्चिंते प्रतिमादौ श्रोत्रवति शुक्रपुद्गलान् निर्घातयन् मैथुनप्रतिसेवनाप्रसक्तो भवति, । स च तथा प्रसक्त आपद्यते चातुर्मासिकमनुद्घातितं परिहारस्थानमित्येष सूत्रसंक्षेपार्थः । अधुना भाष्यविस्तरः—

बाहिं वक्खारट्ठिए महिलादागम अवारणे गुरुगा। वारण पेसे पेल्लणमुदए पडिसेवणा भणिया ॥३५८॥

बहिर्वक्षस्कारे अपवरके स्थिते त्वग्दोषवति तत्र निवेशनादौ वा कृतसङ्केता स्त्री सस्त्रीको वा पुरुषः समागच्छेत् । स चागच्छन् वारयितव्योऽवारणे प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः । वारणेत्यादि तत्र यथा वारणं तथा वक्तव्यम् । अथ बहिर्वर्षं गाढं पतित उपलक्षणमेतत् । स्तेनाः स्वापदानि वा बहिर्विघ्नन्ते तेन ते न निर्गच्छन्ति । तदा तेष्वनिर्गच्छत्स्वधिकृतसूत्रस्यावकाशः तथा साधोः स्त्रिया प्रेरणा क्रियते । तथा प्रेरणायां तथा उदये वेदोदये सूत्रे प्रतिषेवणा भणिता ॥ किमुक्तं भवति । प्रेरणायामुदये चाधिकृतसूत्रस्योपनिपातस्तत्र वारणप्रतिपादनार्थमाह—

पडिसेहो पुव्वुत्तो, उज्जु अणुज्जुमिहुणे चउत्थंमि । उ निग्गममनिग्गमे विजहिं च सुत्तस्स पारंभो ।३५६।

वारणं प्रतिषेधः । स च कल्पाध्ययने चतुर्थोद्देशके पूर्वमुक्तस्तथा तस्मिन् मिथुनमृजु किंवा अनृजु इत्याद्यपि यद्वक्तव्यम् । ततस्तत्रैवाभिहितं तथा सस्त्रीकस्य पुरुषस्य यथा च सति निर्गमो भवति यथा वाऽनिर्गम एतदपि तत्रैव व्याख्यातम् जहिं च सुत्तस्स पारंभो इत्येतत् पश्चाद्व्याख्यास्यते ॥ गतं वारणद्वारमधुना उदये प्रतिसेवनेति व्याचिख्यासुस्तान् प्रतिसेवमानान् दृष्ट्वा कोऽपि वेदोदयवशात् येषु येषु स्थानेषु प्रतिसेवनामारभते, तानि प्रतिपादयति ॥

जुगच्छिद्दनालिगादिसु पढम जामादि सेवणा सोही । मूलादी कप्पंमि या पुव्वुत्ता, पंचमजामे भवे सुत्तं ॥

युगच्छिद्रे नालिकायामादिशब्दात्तथाविधान्यवस्तुपरिग्रहः, तेषु युगच्छिद्रनालिकादिषु प्रथमयामासेवने प्रथमयामादासेवायां शोधिर्मूलादिका पूर्वं कल्पाध्ययने उक्ता, सा चैवं यदि रात्रेः प्रथमयामे युगच्छिद्रेण नालिकायां करकर्म करोति तदा

प्रायश्चित्तमूलं, द्वितीयं यामे च्छेदः, तृतीये यामे षड् गुरु चतुर्थे यामे चतुर्गुरु। प्रभाते दिवसस्य प्रथमयामे रात्रिगतप्रथमयामापेक्षया पञ्चमे यामे मासगुरुस्तथा चाह—पञ्चमे यामे भवति सूत्रम्— पञ्चमयामविषयमधिकृतसूत्रमिति भावः । एतेन यदुक्तं प्राक् यत्र च सूत्रस्य प्रारंभ स्तद्वक्ष्ये इति तद्भावितम् ॥ ३६०

९ जत्थ [जहा ८] निग्घाएमाणो मेहुणपडिसेवणपत्ते आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारठाणं अणुग्घाइयं । सम्प्रति द्वितीयसूत्रव्याख्यानार्थमाह—

दुविहच्चा पडिमेयरस्सन्निहितेतरअचित्तसचित्ते। बाहिं व देउलादिसु सोही तेसिं तु पुव्वुत्ता ॥ ३६१ ॥

अर्चा द्विविधा । तद्यथा—अचित्ता सचिता च । तत्राचित्ता द्विविधा—प्रातिमा इतरा च । इतरा नाम स्त्रीशरीरं निर्जीवं । एकैका पुनर्द्विविधा—सन्निहिता असन्निहिता च । एतेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु प्रतिसेवनायां प्रथमे रात्रेर्यामे मूलं, द्वितीये च्छेदः, तृतीये षड्गुरु, चतुर्थे चतुर्गुरु पञ्चमेऽपि चतुर्गुरु सचित्ता स्त्रीशरीरं तत्राग्रे विधिर्वक्ष्यते । तत्र ग्रामादीनामन्तरुक्तं बहिरधिकृत्याह-बहिर्देवकुलादिषु प्रतिमादिकमचित्तमासेवमानस्य करकर्म वा कुर्वतस्तेषां भावानां शोधिः पूर्वोक्ता अनन्तरोक्ता दृष्टव्या । करकर्म कुर्वतः पञ्चमे यामे मासगुरुप्रतिमाद्यचित्तासेवने चतुर्गुरु इत्यर्थः सम्प्रति या प्रेरणा पूर्वमुक्ता तां भावयति—

संगारदिन उ एसा सातितं वच्चेहिं अपेच्छंती । पेलेज्जवतं कुलडा पुत्तठा देज्ज रूवं वा ॥ ३६२ ॥

साधुं कायिक्यादिनिमित्तं निर्गच्छन्तं दृष्ट्वा सा कुलटा चिन्तयेत् स एष आगतो येन मम संकेतो दत्तः । एवं चिन्त-

यित्वा तं साधुं गृह्णीयात् । साधुश्च तत्तथाग्रहणमास्वादयेत् । तथा च सति धर्मविराधना । अथवा तं दत्तसंकेतं पुरुषमपेक्ष- माणा तं कायिक्यादिविनिर्गतं साधुं प्रेरयेत् तत्रापि धर्मविराधना यदि वा काऽपि महिला तस्य साधो रूपं रमणीयं दृष्ट्वा 'ईदृशो मम पुत्रो भूयात्' इति पुत्रार्थी सती साधुमाददीत । यदि नेच्छति ततोऽहमुड्डाहं करिष्यामि । ततो धर्मविराधना अत्रैव प्रायश्चित्तविधिमाह—

जइ सेव पढमजामे मूलं सेसेसु गुरुगवच्छ । अहवादिव्वाईयं सच्चित्तं होइ नायव्वं ॥ ३६३ ॥

यदि प्रागुक्त प्रेरणावशात् स्त्रियं रात्रेः प्रथमयामे सेवते तदा प्रायश्चित्तं मूलं । द्वितीये यामे च्छेदस्तृतीये षट् गुरुकाः । चतुर्थे चत्वारो गुरुकाः । पञ्चमेऽपि चत्वारो गुरुका इति । तदेवं प्रेरणाव्याख्यानद्वारेण सचित्तमचित्तं व्याख्यातमथवान्यथा सचित्तमचित्तं तथा चाह—अथवा सचित्तं भवति ज्ञातव्यं दिव्यादिकं दिव्यं तैर्यग्योनं मानुषं च प्रतिपिपादयिषुराह—

जं सासु होति तियं ना दिव्वपासवं व संगीयं । जह वुत्तं उवहाणं न तं न पुण्णं इहावण्णं ॥३६४॥

असवः प्राणाः सह असवो यस्य येन वा तत् सासु—सचित्तमित्यर्थः । यत्तु सासुसचित्तं तत्रिधा त्रिप्रकारं भवति । दिव्यं मानुषं पाशवं च । तत्र मानुषं त्रितयं सचित्तं, तद्यथा—जघन्यमध्यममुत्कृष्टं च । तत्र जघन्यं प्राकृतं, मध्यमं कौटुंबमु- त्कृष्टं दाण्डिनं । यथा त्रिविधं मानुषं दिव्यमपि जघन्यादिभेदभिन्नं त्रिधा, पाशवमपि च त्रिधा जघन्यादिभेदतः सङ्गीतं व्याख्यातं यथा कल्पाध्ययने तथात्रापि व्याख्येयं यथा चोक्तमत्रोपधानं प्रायश्चित्तं तदपि न तत्पूर्णमिहापन्नं न वक्तव्यं

किन्तु वक्तव्यं । द्वयोर्नञोः प्रकृत्यर्थं च गमनात् । अत्रैवापवादमाह——

बितियपदे तिगिच्छं निवीइयमाइयं अतिक्कंते । ताहे इमेण विहिणा जयणाए तत्थ सेवेज्जा ॥३६५॥

चिकित्सां निर्विकृतिकादिकां प्रागुक्तामतिक्रान्ते अस्थाने शब्दश्रवणतो हस्तकर्मकरणतो वा अनुपशाम्यति वेदोदये ततो द्वितीयपदे अपवादपदे अनेन वक्ष्यमाणेन विधिना यतनया सेवेत । तमेव विधिमाह—

खल खिलमदिट्ठविसयं विसत्तअब्भंगवं गणं काउं । ताहे इमंमि लेसे गीयत्थजतो निलिज्जेज्जा ॥३६६॥

खलं प्रतीतं । यत्र सजीवस्यापि सेवने वैराग्यमुपजायते किं पुनर्निर्जीवस्यासेवने । तत्र निर्जीवप्रतिपादनार्थमाह—खल-खिलं खलाखिलं निर्जीवमित्यर्थः । तत्कथं सेवते इत्यत आह—अदृष्टविषयं यथा भवत्येवं सेवेत रात्रौ सेवतेति भावः । पुनः कथमित्याह—विसत्वं विगताः सत्वा यत्र तत् विसत्वं विगतजनमित्यर्थः । अव्यङ्गं, नाम यस्य क्षतं क्षतकृतं न विद्यते तस्य व्यङ्गनं कृत्वा क्षतं कृत्वा अन्यं वेतालोत्थानदोषप्रसजनात् । ततोऽस्मिन् निर्जीवलेश्ये संलेष्ये मूत्रविवरे इत्यर्थः । गीतार्थो यतोऽरक्तद्विष्टः सन् निलीयते शुक्रपुद्गलान्निष्काशयेत् ॥

सूत्रम्—१० नो कप्पइ निग्गन्थीण वा निग्गन्थाण वा निग्गन्थिअन्नगणाओ आगयं खुयायारं सबलायारं भिन्नायारं संकिलिट्ठायारचित्तं तस्स ठाणस्स अणालोयावेत्ता अपडिक्कमावेत्ता अनिन्दावेत्ता-अगरहावेत्ता अविउट्टावेत्ता अविसोहावेत्ता अकरणाए अणब्भुट्ठावेत्ता अहारिहं पायच्छित्तं अपडि-

वज्जावेत्ता उवट्ठावेत्तए वा संभुञ्जित्तए वा संवसित्तए वा तेसिं इत्तरियं दिसं वा अणुदिसं वा उद्दिसित्तए वा धारेत्तए वा । अस्य सम्बन्ध प्रतिपादनार्थमाह—

अभिनिव्वगडादीसु व समणीणं पडिस्सगस्स दोसेण। दोसबहुला गणातो अवक्कमे काइ संबंघो ॥३६७॥

अनन्तरसूत्रेष्वभिनिर्विगडादिका वसतिरुक्ता । तासु च अभिनिर्विगडादिकासु संयतीनां मध्ये उपाश्रयस्य दोषेण कापि दोषबहुला सामाचारी प्रमादपरा सती गणादपक्रामेत् । तस्या अनेन सूत्रेण विधिरुच्यते इत्येष सूत्रसम्बन्धः ॥

प्रकारान्तरेण सम्बन्धमाह—

इत्थी पण्हाइ जहिं व सोयए तेण सबलियायारो। उज्जुय विहारमण्णं उव्वेज्ज बिइतो भवे जोगो ॥३६८॥

यत्र स्त्री उपलक्षणमेतत् पुरुषो वा प्रश्नौति प्रस्पन्दते मिथुनकर्म समारभते इत्यर्थः । वाशब्दः सम्बन्धस्य प्रकारान्तरोपदर्शने । तत्र तत् दृष्ट्वा तेन हेतुना काचित् उदीर्णप्रबलवेदा सचित्ते वाऽचित्ते वा तत्राचित्ते मृतकस्य सचित्ते पुरुषलिङ्गे तिर्यक्योनिकलिङ्गे वा शबलिताचारा सती अन्यदुद्यतविहारमुपेयात् आश्रयेत्तस्या विधिरनेनोद्यते इत्येष द्वितीयो योगः सम्बन्धो अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या न कल्पते—निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा निर्ग्रन्थीं क्षताचारां शबलाचारां संक्लिष्टाचारां क्षतादीनां शब्दानामर्थः प्राग्वत् । तस्य स्थानस्य अनालोचयित्वा यस्मिन् सेविते सा क्षताचाराऽभवत् तत्स्थानमअनालोच्य तस्मात्स्थानादप्रतिक्राम्य तथा तस्य स्थानस्य विषये प्रायश्चित्तमप्रतिपाद्य उपस्थापयितुं वा संभोक्तुं

वा संवस्तुं वा तस्यां इत्वरां दिशमनुदिशं वा उद्देष्टुमनुज्ञापयितुं नापि तस्याः स्वयं धारयितुं कल्पते इत्येष सूत्राक्षरार्थः ॥ सम्प्रति भाष्यविस्तरः । तत्र परप्रश्नावकाशमाह—

जा होइ परिभवंतीह निग्गया सीयए कहं सत्ती । संवासमाइएहिं स छलिज्जइ उज्जमंतावी ॥३६९॥

या प्रमादगणं परिभवन्ती धर्मश्रद्धया गृहवासादिह निर्गता सा कथं सीदति येन सा क्षताचारापि जाता । अत्र सूरिराह–संवासादिभिः सा उद्यच्छन्त्यपि उद्यमं कुर्वत्यपि शबली क्रियते । इयमत्र भावना–सा एकाकीत्वेन विहरन्ती गृहस्थाभिः समं वसन्ती स्वशक्त्यनुसारेणोद्यमं कुर्वत्यपि च्छलनां प्राप्नोति । आदिशब्दाद्गोचरचर्यायां विचारभूमौ वा यतः सत्येकाकिनी च्छलनामाप्नुयादिति । अथैकाकिनी सा कथं जातेत्यत आह—

अद्धाण निग्गयादी कप्पट्ठी संभरंति जा बितिया । आगमणदेसभंगे चउत्थी पुण मग्गए सिक्खं ॥३७०॥

अध्वनि अवमौदर्येणाशिवेन वा निर्गता । आदिशब्दात् राजद्विष्टेन वा सार्थेन वा स्तेनैरभिहृता, निर्गताऽपि परिगृह्यते । एषा प्रथमा, द्वितीया कप्पर्द्धि दुहितरं संस्मरन्ती एकाकिनी जाता । तृतीया परचक्रागमनेन देशभङ्गे एकाकिनी । चतुर्थी शिक्षां मृगयमाणा एकाकिनी जाता । तत्राध्वनिर्गतादीनां व्याख्यानार्थमाह—

गोउम्मुगमादीया नाया पुव्वमुदाहडा उमे । असिवे य दुट्ठे य सत्थे वा तेणभिहते ॥ ३७१ ॥

अवमौदर्ये संयत्यो न संस्तरंति । तत्र गोज्ञातं पूर्वमुदाहृतं यथा अल्पं गोब्राह्मणं नन्दति तत एतत् ज्ञातमवधार्य या यत्र

संस्तरति सा तत्र गच्छति, अशिवे समुपस्थिते उन्मुकज्ञातमुदाहृतं पूर्वं कल्पाध्ययने यथा उन्मुकानि बहूनि मिलितानि ज्वलन्ति एकं द्वे वा न ज्वलतः, । एवमशिवमपि बहुषु गाढमुपतिष्ठति । नैकस्मिन् द्वयोर्वा ततो वृन्दघाते एकाकिनी जाता । एताभ्यां प्रकाराभ्यामध्वानं प्राप्ता । तथा राजद्विष्टेन पूर्वभणितेनैकाकिनी जायते । सार्थे वा स्तेनैर्भिरहृता एकाकिनी जायते, ततः सा आचार्योपाध्यायप्रवर्तिनीविरहिता निर्द्धर्म्मीभूता पार्श्वस्थादिविहारं विहृत्य पुनरपि संवेगमापन्ना कंचिदाचार्यमुपाध्यायं गणावच्छेदकं वा द्रष्टुमुपस्थिता विज्ञपयति,–यथाहं पार्श्वस्थादिविहारात् प्रतिक्रमामि ततो मम सङ्ग्रहं कुरुत यावदाचार्यमुपाध्यायं त्वात्मीयं पश्यामि । एवमन्यगणादागतं । तस्मात्स्थानादप्रतिकाम्य न कल्पते उपस्थापयितुं, नापि षड्विधेन संभोगेन, यथा संभवमार्यिकाणां संयतानां च संभोक्तुं नापि यावदात्मीयमाचार्यादिकं न गच्छति, तावदित्वर आचार्य एषा दिगित्युच्यते, । इत्वर उपाध्यायप्रवर्तिनी वा दीयते, एषा अनुदिक् गतमध्वानं प्रतिपन्नादीतिद्वारं अधुना कप्पट्ठिं संभरंति जा वितिया इति व्याख्यानार्थमाह—

अन्नत्थदिक्खिया थेरी तीसे धूया य अन्नहिं । वारिज्जंति एसा एज्जा धूयानेहेण तं गणं ॥ ३७२ ॥

अन्यत्र गच्छे स्थविरा माता दीक्षिता, अन्यत्र गच्छान्तरे से तस्य दुहिता दीक्षिता । ततः सा माता दुहितुः स्नेहेन आत्मीयानाचार्योपाध्यायान् पृच्छति व्रजामि तां दुहितरं द्रष्टुं ' । सा वार्यमाणाप्याचार्योपाध्यायैर्निर्गता । एवमेकाकिनी सा जाता एकाकितया निर्धर्मीभूता यत्र सा दुहिता दीक्षिताऽस्ति, तं गणमागता दृष्टा दुहिता संवेगमापन्ना, शेषं प्राग्वत् ॥ इदानीमागमनदेशं भङ्गे इत्यादिव्याख्यानार्थमाह—

परचक्केण रट्ठंमि विद्दुते बोहिकाइणा। जहा सिग्घे पणाठासु एज्ज एगा असहायिका ॥ ३७३ ॥

परचक्रेण बोधिकादिना बोधिका म्लेच्छविशेषा तदादिना विद्रुते अभिद्रुते राष्ट्रे तथा शीघ्रमार्यिकाः प्रणष्टा यथा तासु प्रणष्टासु मध्ये सा एकाऽसहायिका जाता। एकाकितया धर्मरहिता बभूव। ततो गणान्तरं दृष्ट्वा पुनः संवेगमापन्ना, शेषमध्वानं प्रतिपन्ना इव वाच्यं अधुना चतुर्थी पुनर्मृगयते शिक्षामिति व्याख्यानार्थमाह—

सोऊण काइ धम्मं उवसंता परिणया य पव्वज्जं। निक्खंत मंदपुण्णा सो चेव जहंतु आरंभो ॥ ३७४ ॥

श्रुत्वा काचन संविग्नानां पार्श्वे धर्मं श्रुत्वा उपशान्ता प्रव्रज्यांप्रति परिणीता च सा च निष्क्रान्ता पार्श्वस्थादीनां समीपे ततः सा अचिन्तयत्,। यस्मादारम्भादसंयमरूपात् भीताहं मन्दपुण्या स एव मे समापतित आरम्भो यस्मादत्राहं प्रव्रजिता वर्ते इति। एतदेवाह—

आभीरी पणणवित्ताणा गया ते आययट्ठिया। अह तत्थेतरे पत्ता निक्खमंति तमुज्जयं ॥ ३७५ ॥

आयतो मोक्षस्तत्र स्थिता आयतस्थिता उद्यतविहारिणः संविग्ना इत्यर्थः। ते आभीरीं काञ्चन प्रज्ञाप्यान्यत्र विहारक्रमेण गता। अथानन्तरं तत्र ग्रामे इतरे पार्श्वस्थादयः प्राप्तास्ते तामुद्यतां निष्क्रामयन्ति। सा च पूर्वप्रकारेणासंयमाद्भीता तत्र समाधिं न लभते ॥

दट्ठुं वा सोउं वा मग्गंती तु पडिच्छिया विहिणा। संविग्गसिक्खमग्गइ पवत्तिणिमायरिय उवज्झं ॥३७६॥

ततः सा मूलधर्मग्राहकानाचार्यन्मृगयन्ती द्रष्टुं वा श्रोतुं वा स्नानादिसमवसरणादौ समागतान् संविग्नशिक्षां ग्रहण-शिक्षामासेवनाशिक्षां च मार्गयति । अन्यां च प्रवर्तिनीमन्यमाचार्यमन्यं चोपाध्यायं सा चैवं मार्गयती विधिना तैः प्रतीच्छिता स्वीकृता कर्तव्या । यत्र तत्र ते दृष्टाः श्रुता वा मूलधर्मग्राहका यथा च तैर्विधिना प्रतीच्छनीया तदेतदाभिधित्सुराह–

ण्हाणाइएसु मिलिया पव्वावेंते भणंति ते तस्से । होहव उज्जुयचरणा इमं वइणिं वयं नेमो ।३७७।

स्नानादि समवसरणं गतया तया ते मूलधर्मग्राहका आचार्या दृष्टा भवेयुः श्रुता वा यथा अमुकग्रामनगरादौ वर्तन्ते ततः स्नानादिसमवसरणेऽन्यत्र वा गत्वा तेषां मिलिता शिक्षां प्रवर्तिन्यादिकं च याचते ततो विधिना तस्याः प्रतीच्छनं कुर्वन्ति । तमेव विधिमाह–ते मूलधर्मग्राहका आचार्यास्तस्याः प्रव्राजयतः प्रव्राजकान् आचार्यान् भणन्ति । यूयं वा भवत उद्यतचरणा अथवा इमां व्रतिनीं नयामः ।।

भणति पव्वत्तणी वा तेसि सति विसज्जे एवति । णिमंतति विसज्जिए नयंती अविसज्जंतीए मासलहुं

तेषां प्रव्राजकानामाचार्योपाध्यायानामसति अभावे प्रवर्तिनी भण्यते–यथैतां व्रतिनीं विसर्जय । एवं भणिते यदि विसर्ज-यति ततो विसर्जिते विसर्जने कृते नयन्ति । अथैवं भणितापि सती सा प्रवर्तिनी न विसर्जयति तर्हि तस्या अविसर्जयन्त्याः प्रायाश्चित्तं मासलघु । अत्रायं विधिः–प्रथमतः सा प्रवर्तिनी संयत्या भण्यते । यथा विसर्जयेमां साध्वीमिति । एवमुक्ता यदि न विसर्जयति तदा मासलघु ।। ३७८

वसभे य २ उवज्झाए ३ आयरिय ४ कुलेण ५ वावि थेरेण । गणथेरेण गणेण व ६ संघथेरेण संघेण ७ ।३७९।
भणिया न विसज्जंती लहुगादी सोही जाव मूलं तु । नीयय हरिऊण ततो अण्णो से दिज्जते उ गणो ।३८०।

यदा संयत्या भणितेऽपि सा प्रवर्तिनी न विसर्जयति तदा (२) वृषभो गीतार्थः कोऽपि साधुर्गत्वा तामापृच्छति । तत्रापि यदि न विसर्जयति तदा प्रायश्चित्तं चतुर्लघु । ततो यः (३) साधुरुपाध्यायस्थानं प्राप्तस्तेन आपृच्छ्यते । तत्राप्यविसर्जने चतुर्गुरु ततो यः साधु(४)राचार्यस्थानं प्राप्तः स तामापृच्छति । यदि न विसर्जयति तर्हि तस्याः प्रायश्चित्तं षड्लघु । ततः(५) कुलेन कुलस्थविरेण वा भणनीया । तत्राविसर्जने षट्गुरु । ततो गणेण (६) गणस्थविरेण वा सा प्रज्ञापनीया तथाप्यमुत्कलने प्रायश्चित्तं च्छेदस्तदनन्तरं सङ्घेन सङ्घस्थविरेण वा सा भणनीया तथापि चेन्न विसर्जयति तर्हि प्रायश्चित्तं तस्या मूलं अन्यच्च यदि वा सङ्घमपक्रामति । ततस्तस्याः सकाशात् हृत्वा से तस्या अन्यो गणो दीयतेऽन्यस्याः प्रवर्त्तिन्याः सा समर्प्यते इत्यर्थः ॥

एमेव उवज्झाए अविसज्जंते हवंति लहुगाओ । भणंते गुरुगादी जाव नवमं तु ॥ ३८१ ॥
एमेवय आयरिए अविसज्जंते हवंति गुरुगा उ । वसभाईएहिं भणिए छल्लहुगाई उ जा चरिमे ॥३८२॥

संयत्या भणितया स्वयं प्रवर्तिन्यास्तस्यामविसर्जनायां यदि तस्या उपाध्यायो न तां भणति यथा विसर्जयेमां साध्वीमिति तदा तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुकाः ! उपाध्यायातिक्रमणे यद्याचार्यो न भणति यथेमां विसर्जयेति, तदा तस्यापि

प्रायश्चित्तं चतुर्लघु एवं तावत् प्रवर्तिन्यामविसर्जयन्त्यामुक्तमिदानीमाचार्यस्योपाध्यायस्य वा अविसर्जयतः प्रतिपाद्यते । एवमेव अनेनैव प्रकारेणोपाध्याये अविसर्जयति प्रथमतो भवन्ति चत्वारो लघुकाः । ततो वृषभादिक्रमेण प्रायश्चित्तं वर्धमानं तावत् द्रष्टव्यं यावत् पर्यन्ते नवममनवस्थाप्यलक्षणं प्रायश्चित्तं आचार्येण प्रथमतोऽभण्यंते गुरुकाश्चत्वारस्ततस्तदादिकं वृषभादिक्रमेण प्रवर्धमानं तावदवसेयं यायत्पर्यन्ते चरमं पाराञ्चितमितीयमक्षरयोजना भावार्थस्त्वयम्—संयत्या प्रेषणे प्रवर्तिन्या विसर्जितायामविसर्जितायां वा यद्युपाध्यायो न विसर्जयति तदा तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुकास्ततोऽन्येन साधुना गीतार्थेन स उपाध्यायो भण्यते । तथाप्यमुत्कलने चतुर्गुरु ततो यः साधुरुपाध्यायस्थानं प्राप्तस्तेन स प्रज्ञाप्यते तथाप्य विसर्जने षड्लघु तदनन्तरमाचार्यस्थानं प्राप्तः साधुः प्रेष्यते तेनाप्यविसर्जने षड्गुरु कुलेन ततः कुलस्थविरेण वा भावनीयस्तत्राविसर्जने च्छेदः । गणेन गणस्थविरेण वा भणनेऽप्यविसर्जने मूलं सङ्घेन स्थविरेण वा प्रज्ञापनायामप्यमुत्कलनेऽनवस्थाप्यं तथा संयत्याभणने प्रवर्तिन्या विसर्जितायामविसर्जितायां वा यदि आचार्यो न विसर्जयति तदा तस्य प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकम् तदनन्तरं तस्य समीपे वृषभः प्रेष्यते तस्याप्यमुत्कलने षद् लघु । तत उपाध्यायस्थानप्राप्तेन साधुना भणनेऽप्यविसर्जने षद् गुरु । तदनन्तरमाचार्यस्थानप्राप्तः साधुः प्रेषणीयः । तस्याप्यमुत्कलने च्छेदः । कुलेन कुलस्थविरेण भणितेऽप्यविसर्जने मूलं गणेन गणस्थविरेण वाऽनवस्थाप्यं सङ्घेन सङ्घस्थविरेण वा पाराञ्चितं संघातिक्रमे तस्या गणादपहरणं सङ्घेन । तथा चाह—

साहत्थमुंडियं गच्छवासिणीं बंधवेत्तिमग्गंती । अण्णस्स देइ संघो णाणचरणरक्खणा जत्थ ॥ ३८३ ॥

पार्श्वस्थादिभिः स्वहस्तमुण्डितां गच्छवासिनीं पार्श्वस्थादि गच्छवासिनीं वा बान्धवा उद्यतविहारिणो ये संसाराभिस्तार-

यन्ति तान् विमार्गयन्ती अन्वेषयन्ती अन्यस्याचार्यस्योपाध्यायस्यान्यस्याश्च प्रवर्तिन्याः सङ्घो ददाति । यत्र तस्या ज्ञानचरणरक्षणा भवति किमित्येवमत आह—

नाणे चरणस्स पव्वज्जकारणं नाणचरणतो सिद्धी । जहि नाणचरणवुड्ढी अज्जाठाणं तर्हि वुत्तं ।३८४।

प्रव्रज्याकारणं ज्ञानस्य चरणस्य च ज्ञानचरणनिमित्तं प्रव्रज्या प्रतिपद्यते इति भावः । यतो ज्ञानचरणतः सिद्धिर्नान्यस्मात्ततो यत्र ज्ञानचरणवृद्धिस्तत्रार्याणामार्यिकाणां स्थानमवस्थानमुक्तं तीर्थकरगणधरैः । पार्श्वस्थादीनां सकाशे ज्ञानचरणे न ततस्तेभ्यस्तामपहृत्य सङ्घो अन्यस्य ददाति ॥

मोत्तूण इत्थ चरिमं इत्तिरितो होइ ऊ दिसाबंधो । उसणदिक्खियाए आवकहाए दिसाबंधो ॥३८५॥

अत्र एतेषु चतसृषु मध्ये चरमां चउत्थीं पुण मग्गए सिक्खमित्येवंरुपां मुक्त्वा शेषाणां तिसृणामध्वनिर्गतादिकादीनां दिग्बन्ध इत्वरो भवति । चरमायाः पुनरवसन्नदीक्षिताया यावत्कथिको दिग्बन्धः

सूत्रम् ११ कप्पइ निग्गन्थाण वा निग्गन्थीण वा निग्गन्थं अन्नगणाओ आगयं खुयायारं (जहा १०) तस्स ठाणस्स आलोयावेता पडिक्कमावेत्ता निन्दावेत्ता गरहावेत्ता विउट्टावेत्ता विसोहावेत्ता अकरणाए अब्भुट्ठावेत्ता अहारिहं पायच्छितं पडिवज्जावेत्ता उवट्ठावेत्तए वा (जहा १०) धारेत्तए वा ॥ ववहारस्स छट्ठो उद्देसओ समत्तो ॥

अस्याक्षरगमनिका भाष्यविस्तरश्च प्राग्वत् द्रष्टव्यस्तथा चाह—

एसेव गमो नियमा निग्गंथाणंपि होइ नायव्वो । नवरं पुण णाणत्तं अणवट्ठप्पो य पारंची ॥३८६॥

एष एवानन्तरोदितो गमः प्रकारो निर्ग्रन्थानामपेत्य गणादागच्छतां भवति नियमात् ज्ञातव्यः । नवरं पुनः प्रायश्चित्ते नानात्वं अनवस्थाप्यं पाराञ्चितं च । इयमत्र भावना—येन प्रव्राजितः स क्षुल्लको भिक्षुर्वा स चेत् संयते प्रेषिते न मुत्कलयति तदा तस्य प्रायश्चित्तं चतुर्लघु । ततो वृषभादिक्रमेण प्रायश्चित्तं पूर्वप्रकारेण वर्धमानं तावद् द्रष्टव्यं यावत्सङ्घेन सङ्घस्थविरेण वा भणनेऽप्यमुत्कलनेऽनवस्थाप्यं तथा तस्य साधुना भणनेऽप्यमुत्कलने यद्युपाध्यायस्तं प्रव्राजकं न भणति यथा विसर्जयैन-मिति तदा तस्य प्रायश्चित्तं चतुर्लघु । आचार्यस्याभणने चतुर्गुरुतथा उपाध्यायः साधुप्रेषणे यदि न मुत्कलयति तदा चतु-र्लघु । ततो वृषभादिक्रमेण पूर्ववद्वर्धमानं प्रायश्चित्तं तावद् द्रष्टव्यं यावत्संघातिक्रमेऽनवस्थाप्यं, आचार्यस्य तु चतुर्गुरुका-दारभ्य तावद्वक्तव्यं यावत्सङ्घातिक्रमे पाराञ्चितमत्रापि निर्ग्रन्थ्या इव चत्वारो भेदास्तथा चाह—

अद्धाण निग्गयादी कप्पट्ठगसंभरंततो बिइतो । आगमणदेसभंगे चउत्थ उ मग्गए सिक्खं ॥३८७॥

प्रथमोऽध्वनिर्गतादिकोऽद्वितीयः कल्पस्थकं बालकं संस्मरन्, तृतीयः परचक्रागमेन देशभङ्गे चतुर्थः पार्श्वस्थादिदीक्षितः शिक्षां मार्गयति । अमीषां च व्याख्यानं सविस्तरं प्राग्वन्निरवशेषं द्रष्टव्यमत्राप्यचरमं मुक्त्वा शेषाणां त्रयाणामित्वरो दिग्बन्धश्चतुर्थस्य तु यावत्कथिक इति श्रीमलयगिरिविरचितायां व्यवहारटीकायां षष्ठ उद्देशकः समाप्तः ॥

षष्ठोद्देशके ग्रन्थाग्रं० २३०९

છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો સાર.

(૧) સાધુ પોતાના સગાને ત્યાં ગોચરી જવા ઇચ્છે, તો વૃદ્ધ (આચાર્યાદિ) સાધુને પૂછ્યા વિના સગાંને ત્યાં ગોચરી ન જવાય, પણ સ્થવિર (વૃદ્ધ) ને પૂછીને જવાય, પૂછતાં જો સ્થવિર તેને આજ્ઞા આપે તો જવાય, સ્થવિર આજ્ઞા ન આપે, તો ન જવાય. જો સ્થવિરની આજ્ઞા વિના સગાંને ત્યાં જાય તો તેને છેદ કે પરિહારતપનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે, સ્થવિર જેને આજ્ઞા આપે, તો પણ તે જો ઓછું ભણેલો ઓછાબોધવાળો હોય તો એકલા સાધુને સગાંને ત્યાં જવું ન કલ્પે, પણ બીજો બહુશ્રુત બહુ બોધવાળો હોય તેની સાથે જવું કલ્પે, ત્યાં ગયા પછી તેના જવા પહેલાં પૂર્વે ચોખા રંધાયા હોય તો તે લેવા કલ્પે અને દાળ રંધાઇ હોય તો દાળ કલ્પે પણ ગયા પછી જે રંધાય તે ન કલ્પે. ભા. ગા. ૭૨ ॥

(સૂ. ૨.) આચાર્ય ઉપાધ્યાયને સમુદાયમાં રહેતાં પાંચ અતિશયો હોય છે. તેમાં પ્રથમ એ છે કે આચાર્ય કે ઉપાધ્યાયને બહાર પગ પૂંજવાનું ન બને તો ઉપાશ્રયની અંદર તેઓના પગ પૂજે તો દોષ ન લાગે, બીજો એ છે કે આચાર્ય ઉપાધ્યાય ઉપાશ્રયની અંદર કે તેના વાડામાં સ્થંડિલ જાય તો પણ દોષ ન લાગે, ત્રીજો અતિશય–આચાર્ય ઉપાધ્યાયને શ્રમ થયો હોય તો વેયાવચ્ચ કરનાર શિષ્ય પાસે સેવા કરાવે, ન ઇચ્છા હોય તો ન કરાવે. (૪) આચાર્ય ઉપાધ્યાય ઉપાશ્રયના અંદરના ભાગમાં એક બે ત્રણ દિવસ રહે તો દોષ ન લાગે. (૫) આચાર્ય ઉપાધ્યાય એક બે ત્રણ દિવસ ઉપાશ્રયના બહારના ભાગમાં રહે તો દોષ ન લાગે.

(સૂ. ૩.) જે ગણાવચ્છેદક ભવિષ્યમાં આચાર્ય પદ પામવા યોગ્ય હોય તેવાને બે અતિશય જાણવા. (૧) ઉપાશ્રયના અંદરના ભાગમાં એક બે દિવસ રહે તો દોષ ન લાગે. (૨) ઉપાશ્રયના બહારના ભાગમાં એક–બે દિવસ રહે તો દોષ ન લાગે.

(સૂ. ૪.) ગામ (ઘ્ર. ૧. ઉ. સૂ. ૬ પ્રમાણે) થી માંડીને રાજધાની સુધીમાં એક વંડામાં એક બારણાવાળા અને એકજ નીકળવા પેસવાના દરવાજાવાળા મકાનમાં આચાર્યથી જુદા ખંડમાં ઘણી સંખ્યામાં અગીતાર્થ સાધુ હોય તેમને રહેવું ન કલ્પે, પણ જો તેમની ખબર લેનાર આચાર પ્રકલ્પ (નિશીથ સૂત્ર) ભણેલો સાધુ હોય તો તેમને છેદ કે પરિહાર તપનું પ્રાયશ્ચિત્ત ન આવે, પણ જો તેવો નિશીથસૂત્ર ભણેલો ગીતાર્થ ન હોય તો તે બધાને તે જુદા ખંડમાં રહેવા બદલ છેદ કે પરિહારતપનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.

(સૂ. ૫.) ગામથી લઇને રાજધાની સુધીના ક્ષેત્રમાં જુદા વાડાના ઘરમાં કે બીજા દરવાજાવાળા કે જુદો નીકળવા પેસવાનો માર્ગ છે તેવા સ્થાનમાં અગીતાર્થો ઘણા હોય તો પણ તેમને રહેવું ન કલ્પે, પણ નિશીથસૂત્ર ભણેલો જો કોઇ તેમની ત્રીજે દિવસે ખબર લેનાર સાથે રાત રહે તોતે બધાને છેદ કે પરિહારતપનું પ્રાયશ્ચિત્ત ન આવે, પણ જો તેવી ખબર લેનાર ગીતાર્થ ન હોય તો તે બધાઓને છેદ કે પરિહાર તપનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.

(સૂ. ૬.) ઉપર પ્રમાણે જુદા વાડાના ઘરમાં કે બીજા દરવાજાવાળા ઘરમાં કે નીકળવા પેસવાનો રસ્તો બીજો હોય તેવા સ્થાનમાં ઘણું ભણેલો ગીતાર્થ હોય તો પણ તેને એકલાને રહેવું ન કલ્પે, ત્યારે ન ભણેલાને તો જુદું કેમ રહેવાય ?

(સૂ. ૭.) પણ કારણ પડે એક વાડાના એક દરવાજાના એક નીકળવા પેસવાના માર્ગવાળા ઘરમાં રહે તો ગીતાર્થને જુદા ઓરડામાં રહેવું કલ્પે. પણ તેણે પોતાનું ચારિત્ર મલિન ન થાય તે માટે બંને વખતે સવાર સાંજે ગુરૂ પાસે જવું જોઈએ.

(સૂ. ૮.) કોઇ જગ્યાએ ઘણાં સ્ત્રી-પુરૂષો સ્નાન કરતાં હોય ત્યાં કોઇ પણ સાધુ કર્મવશથી વિકાર પામી અચિત્ત વસ્તુમાં હસ્તદોષ લગાડે તો એક માસનું અનુદ્ઘાતી પરિહારતપનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.

(સૂ. ૯.) અને અનાચારનું સેવન કરે તો ચાર માસના અનુદ્ઘાતિ તપનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.

(સૂ. ૧૦.) સાધુ સાધ્વીને અન્ય ગણથી આવેલા સાધુ સાધ્વી જેમણે પોતાના આચારને ક્ષય કર્યો હોય, મલિન કર્યો હોય, સંકિલષ્ટ કર્યો હોય તેમને પ્રાયશ્ચિત્ત આપી શુદ્ધ કર્યા વિના સાથે જોડી લેવાં ન કલ્પે, તેમ ગોચરીવંદન વહેવાર પણ ન કલ્પે, તેમ તેને પોતાનાં સાધુ સાધ્વી તરીકે ઓળખાવવાં પણ ન કલ્પે.

(સૂ. ૧૧.) પણ તે સાધુ સાધ્વી પોતાની મેળે તે દોષો શુદ્ધ હૃદયથી આચાર્યને કહી બતાવે, તે ફરી ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરે, અધર્મ કૃત્યને નિંદે, ગુરૂ સમક્ષ ગર્હા કરે, તે પાપથી પાછાં ફરે, તેની બરોબર શુદ્ધિ કરે અને તેનું ઉચિત પ્રાયશ્ચિત્ત તપ કર્યા પછી સાથે લેવાં ગોચરી વિગેરે બધું કલ્પે, તેમ તેને પોતાનાં તરીકે ઓળખાવવાં કલ્પે. (મૂળ સૂત્ર ૧૦ માં સાધ્વીનો અધિકાર છે ને સૂત્ર ૧૧ માં સાધુનો છે પણ તે બંને સૂત્રો સાધુ સાધ્વીને લાગુ પડતાં હોવાથી સૂત્રસારમાં સાથે લીધાં છે.)

લુણસાવાડા,
અમદાવાદ.

મુનિ માણેક.

વીરમગામ
જૈન પાઠશા

लेखक—मुनिमाणेक. मूल्य रु. २-४-० प्रकाशक—वकील केशवलाल प्रेमचंद

मुद्रक—शाह गुलाबचंद लल्लुभाइ आनंद प्री. प्रेस—भावनगर.